

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

1917 KIRIM HALK CUMHURİYETİ BAŞKANI NUMAN ÇELEBİ CİHAN (1885-
1918): SİYASİ FAALİYETLERİ, FİKİRLERİ VE ESERLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF UZUNAĞAÇ

İSTANBUL 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

1917 KIRIM HALK CUMHURİYETİ BAŞKANI NUMAN ÇELEBİ CİHAN (1885-
1918): SİYASİ FAALİYETLERİ, FİKİRLERİ VE ESERLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF UZUNAĞAÇ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. OKAN YEŞİLOT

İSTABUL 2016

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Elif UZUNAĞAÇ'ın "1917 Kırım Halk Cumhuriyeti Başkanı Numan Çelebi Cihan (1885-1918): Siyasi Faaliyetleri, Fikirleri ve Eserleri" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Üniversitesi : Marmara Üniversitesi

Üye : Yrd. Doç. Dr. Ali KARACA
Üniversitesi : Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Belkıs ULUSOY NALCIOĞLU
Üniversitesi : İstanbul Üniversitesi

İmza

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 05 / 12 /2016 tarih ve 2016/24-05 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VI
ABSTRACT	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

NUMAN ÇELEBİ CİHAN'IN AİLESİ, ÇOCUKLUĞU, EĞİTİMİ VE FAALİYETLERİ

1. Ailesi'nin Kökeni	9
2. Çocukluk Yılları ve İlk Eğitimi	11
3. Gençlik Yılları, İstanbul'daki Eğitimi ve Faaliyetleri	14
4. Çelebi Cihan'ın Petrograd'daki Eğitimi ve Evliliği	16
5. Kırım Talebe Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1909 - 1912)	18
6. Vatan Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1909 - 1917)	24
6.1. Çelebi Cihan - Süleyman Kırımtayef Düello Meselesi	31
6.2. Çelebi Cihan'ın Askere Alınması	34

İKİNCİ BÖLÜM

1917 ŞUBAT İHTİLALİ, KIRIM'A ETKİLERİ VE KIRIM TÜRKLERİ'NİN MİLLİ BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

1. 1917 Şubat İhtilali	35
2. 1917 İhtilali Sonrası Kırım Milli Hareketi	36
3. Kırım Türkleri'nin Kültür Muhtariyeti Dönemi	37
3.1. Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin Kurulması ve Faaliyetleri	37
3.2. Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin Bütün Rusya Müslümanlarının Birinci Kongresine Katılması 14-24 Mayıs 1917 (1-11 Mayıs 1917).....	41
3.3. Kırım'da Genel Teşkilatlanmanın Sağlanması.....	43
3.4. Eğitim Alanında Yapılan Faaliyetler	43
3.5. Kadınların Teşkilatlandırılması Alanında Yapılan Faaliyetler	45
3.6. Basın Alanında Yapılan Faaliyetler	46
3.7. Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin Kırım Halkından Yardım Toplaması ve Yaptığı Yardım Faaliyetleri.....	48
3.8. Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin Rus Makamları İle Mücadelesi ve Çelebi Cihan'ın Tutuklanması	51
4. Bölge Muhtariyeti Dönemi	55

5. Millî Hükûmet Dönemi.....	59
5.1. Seçim Komisyonu’nun Hazırlıkları.....	59
5.2. Bahçesaray’daki Millî Müze, İsmail Bey Gaspıralı Pedagoji Enstitüsü ve Millî Sanat Okulu’nun Açılışı	60
5.3. “Kırım Kırımlılarıdır” Düşüncesinin İlan Edilmesi	62
5.4. Kırım Süvari Bölüklerinin Yarımada’ya Getirilmesi.....	65
5.5. Kırım Kurultayı’nın Kurulması.....	68
5.6. Kırım Kurultayı’nın Yapısı, Faaliyetleri ve Anayasası	72
5.7. Kırım Erkân-ı Harbiyesi’nin Kurulması	74
5.8. Bolşevikler ile Mücadeleler	78
5.9. Akmescit Halkevi’nde Çatışma ve Millî Hükûmet’in Çöküşü	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NUMAN ÇELEBİ CİHAN’IN FİKİRLERİ VE ESERLERİ

1. Numan Çelebi Cihan’ın Fikirleri.....	87
2. Numan Çelebi Cihan’ın Eserleri	93
2.1. Ant Etkenmen Şiiri Üzerine Yazılmış Eserler	95

SONUÇ	97
-------------	----

BİBLİYOGRAFYA.....	99
--------------------	----

EKLER	105
-------------	-----

Önsöz

Türkiye'nin Karadeniz komşusu olan Kırım'da 1917 yılında kurulan Kırım Halk Cumhuriyeti ve başkanı Numan Çelebi Cihan hakkında Türkiye'de bugüne kadar çalışma yapılmamış olması, ülkemizde Kırım ve Kırım Türkleri ile ilgili çalışmaların oldukça yetersiz olduğunu göstermektedir. Bu sebeple Kırım'da kurulmuş ilk cumhuriyet olan Kırım Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu ve başkanı olan Numan Çelebi Cihan'ın hayatını ve dönemin Türkiye, Rusya ve Kırım'ında yaşananlar göz önüne alarak anlatmak istemek bu konunun seçilmesinde önemli bir etken olmuştur.

Birinci elden kaynak ve araştırma eserlere dayanarak hazırlanmış olan bu çalışma giriş ve beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Kırım tarihi en eski devirlerden başlayarak Numan Çelebi Cihan'ın yaşadığı döneme kadar anlatılmış, Kırım – Osmanlı Devleti ilişkileri ve Kırım Türkleri'nin geçirdiği siyasi ve kültürel evreler incelenmiştir.

İlk bölümde, Numan Çelebi Cihan'ın ailesi, çocukluğu, Kırım, İstanbul ve Petrograd'daki aldığı eğitim incelenmiş ayrıca kendisinin evlenmesi hadisesinden ve eşinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, Numan Çelebi Cihan'ın siyasi faaliyetlerin başlangıcı olan, Kırım Talebe Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetleri; Vatan Cemiyeti'nin kuruluşu ve faaliyetleri, Çelebi Cihan-Süleyman Kırımtayef düello meselesi ve Çelebi Cihan'ın askere alınması meseleleri anlatılmıştır. Üçüncü bölümde, 1917 Şubat İhtilali ve Kırım'a etkilerinden bahsedilmiştir.

Dördüncü bölümde, Kırım Türkleri'nin milli bağımsızlık dönemi başlığı altında ilk olarak kültürel muhtariyet konusuna değinilmiş, bu kısımda Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin kurulması, Bütün Rusya Müslümanları'nın birinci kongresine katılması, Kırım'da genel teşkilatlanmayı sağlaması, eğitim, kadınların teşkilatlandırılması, basın, yardım faaliyetleri ayrıntısıyla incelenmiştir. Yine bu kısımda bölümde Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin Rus makamları ile aralarındaki mücadeleler ve Çelebi Cihan'ın tutuklanması konuları anlatılmaktadır. Ardından bölge muhtariyeti düşüncelerinin hakim olduğu dönem anlatılmıştır. Bunu müteakiben, milli muhtariyet konusunda değinilmiş, bu kısımda seçim komisyonunun hazırlıkları, “Kırım Kırımlılarındır” düşüncesinin ilan edilmesi; Kırım süvari bölüklerinin yarımadağa getirilmesi; Kurultay'ın kurulması, yapısı, faaliyetleri ve

anayasası; Kırım'da Erkan-ı Harbiye'nin kurulması konularından bahsedilmiş, son olarak da Bolşeviklerle yapılan mücadeleler ve ardından Millî Hükûmetin çöküşü anlatılmıştır.

Son bölümde ise, Numan Çelebi Cihan'ın fikirleri, eserleri ve Ant Etkenmen şiiri üzerine yazılan eserlerden bahsedilmiştir.

Beni bu alanda çalışmaya teşvik eden, çalışmalarım süresince her türlü konuda görüş ve önerilerinden sürekli yararlanma imkânı sağladığım, değerli vaktini ayıran hocam, Prof. Dr. Okan Yeşilot'a; tez jürimde olmayı kabul ederek zaman ayırdıkları ve bu çalışmaya yaptıkları önemli katkılardan dolayı Prof. Dr. Belkıs Ulusoy Nalcıoğlu ve Yrd. Doç. Dr. Ali Karaca'ya; tezimde kullandığım önemli kaynaklara ulaşmamı sağlayan Doç. Dr. Ranetta Gaffarova, Zafer Karatay, Yrd. Doç. Dr. Yılmaz Özkaya ve Ayşe Bihter Küçükerdem'e; SOS-C-YLP-121114-0371 numaraları projeme destek verdikleri için Marmara Üniversitesi BAPKO birimine teşekkür ederim.

Çalışmalarım sırasında her zaman yardım ve güvenlerini esirgemeyen Seher Yıldız ve Nurseven Şen'e; tezimdeki Osmanlı Türkçesi belgelerin okunmasında yardımına başvurduğum Ebubekir Al'a; tüm hayatım boyunca yanımda olan, maddi-manevi desteklerini esirgemeyen annem Şengül Çalışkan, babam Abdulmelik Çalışkan ve ablam Mukaddes Rızvan'a; çalışmalarımın tüm aşamasında bana yardımcı, ilgisi, sabrı ve sevgisi için eşim Ömer Uzunağaç'a müteşekkirim.

Elif Uzunağaç

İstanbul 2016

Özet

Bütün Rusya Türkleri'nde ve Kırım'da 1880'li yıllar itibariyle milli bir uyanış dönemi yaşanmaya başlamıştır. İsmail Gaspıralı'nın *Tercüman* gazetesi ve Usûl-i Cedid okulları bu uyanışa öncülük etmiş ve Kırım'da genç milli aydınlar topluluğunun ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu aydın grup 1900'lü yılların başında İstanbul'da eğitim almış, dönemin havasından, fikir hareketlerinden etkilenmiş ve Kırım'a geri dönmüşlerdir. Bu dönemde İstanbul'da eğitim alan gençlerin arasında Numan Çelebi Cihan da vardır. Rusya'da Mart 1917'de başlayan Bolşevik ihtilalinin oluşturduğu ortamdan yararlanan Numan Çelebi Cihan ve arkadaşları 1917 yılında Kırım Halk Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır. Kırım Halk Cumhuriyeti kısa ömürlü bir devlet olsa da dönemin Kırım Türkü gençlerinin düşüncelerini, teşkilatlıklarını, kendine güvenlerini ve eğitim seviyelerinin gelişmişliğini göstermesi açısından önemlidir.

Bu çalışmanın amacı, İsmail Gaspıralı sonrası dönemde yetişen bir genç olan Numan Çelebi Cihan ile dönemin gençlerinin Kırım Halk Cumhuriyeti'ni kurmadan önce gerçekleştirdikleri siyasi ve kültürel faaliyetler; Kırım Halk Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamaları ve anayasasını inceledikten sonra, Çelebi Cihan'ın siyasi faaliyetleri, fikirleri ve eserleri üzerinden 1900'lü yıllarında başında Kırım'daki durumu birinci elden kaynaklar kullanılarak anlatmaktır.

Anahtar Kelimeler: Numan Çelebi Cihan, Kırım Halk Cumhuriyeti, Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi

ABSTRACT

For all Turks in Russia and in Crimea, there has been a national awakening starting from 1880s. İsmail Gaspralı's *Tercüman* newspaper and the schools of *Usul-i Cedid* had pioneered this awakening and had contributed to the emergence of young national intellectuals in Crimea. This group of intellectuals were educated in Istanbul at the beginning of the nineteenth century and they have been influenced by the intellectual atmosphere and the current thoughts of this period. Later they returned to Crimea with all this intellectual baggage. Numan Çelebi Cihan was among these intellectuals educated in Istanbul in this period. The 1917 Bolshevik Revolution in Russia had started in March; by the way Numan Çelebi and his companions exploited the proper political environment to declare the Crimean People's Republic in the same year. Though this Republic was ephemeral, it has a critical influence on young Crimean Turks' thoughts, organizational structures, self-confidence and demonstration of their high level of education.

The purpose of this study is to represent the political and cultural activities of young Numan Çelebi Cihan who was educated in the succeeding generation of İsmail Gaspralı and his peers in the dawn of the Crimean People's Republic. After an analysis of the early stages of this Republic and its constitution, using primary sources and Çelebi Cihan's political activities, thoughts and works, the historical state of affairs in Crimea will be narrated.

Keywords: Numan Çelebi Cihan, Crimean People's Republic, Executive Committee of Crimean Muslims.

Kısaltmalar

a.g.e. : adı geçen eser

a.g.m. : adı geçen makale

a.g.t. : adı geçen tez

bkz. : bakınız

C. : cilt

çev. : çeviren

d. : doğum yılı

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

ed. : editör

haz. : hazırlayan

M.Ö : milattan önce

M.S. : milattan sonra

nr. : numara

ö. : ölüm yılı

s. : sayfa

S. : sayı

yay. : yayınlayan

GİRİŞ

Tarih boyunca özellikle Asya içlerinden gelen birçok kavmin uğrak yeri olan Kırım yarımadasının en eski sakinlerinin Taurlar olduğu ileri sürülür. Milattan önce VIII. yüzyılda Kırım'ın bozkır kesimi İskit göçebeleri tarafından iskân edilir. Daha sonra buraya Kimmerler'in geldiği söylenir. Kırım'da Yunan kolonileri ilk olarak milattan önce VI. yüzyılda kuruldu. Akyar civarında Khersones (Kerson), Kerç'in olduğu yerde Pantikopeon, Gözleve yakınında Karkantida gibi limanlar inşa edilir. Fakat Yunan kolonileri iç kısımlara nüfuz edemez ve Taur veya Taur- İskit denilen halkın mukavemetiyle karşılaşır.¹ Ancak onlarla daha sonraları ticari ilişki kurulabilir. Sahil kolonileri M.Ö. I. ve M.S. IV. yüzyıllar arasında Roma idaresindeyken içerde İskitler gibi göçebe olarak hayat süren ve çeşitli grupları bünyesinde barındıran Sarmatlar bulunmaktadır. IV. yüzyılda olan Got saldırıları, daha sonra Hunlar'ın Kuzey Avrupa'ya inişleri esnasında Kırım ve Azak sahillerine Sarmatlar'a bağlı Alan grupları yerleşir. Bu gruplar Hunlar'ın Avrupa'ya karşı olan akınlarına katılır, bir kısmı sahil ve dağlık alanlara çekilir ve III. yüzyılda kurulmuş olan Suğdak (Sudak) ve Kefe gibi şehirleri ele geçirirler. Bunlar Got bakiyeleriyle birlikte XIII. yüzyıla kadar Kırım'ın yaylalık kesimlerinde yaşarlar.²

Hun hakimiyetinin ortadan kalkmasından sonra Azak, Kuban ve Don nehri ağızlarında Türk kavimleri yerleşmeye başlar. Bunlardan en önemlisi Bulgarlardır. VII. yüzyıla doğru Kırım'ın iç bölgeleri Hazar Türkleri'nin hakimiyeti altına girmeye başlar. Gotlar ise dağlık alanlara sıkıştırılır, kendi şehirlerinde muhtar bir idare tesis ederler. Hazarlar yavaş yavaş Gotlar'ın bu yapılarını bozup kendi idarelerini kurarlar. Sahildeki Hersones şehrini alıp VIII. yüzyılda Kırım'da bütünüyle kontrolü sağlarlar. Hazarlar'ın yıkılışından sonra Kırım'da Hazaria adında küçük bir devlet ayakta kalır. Azak havzasını da içine alan bu devlet 1083'te bağımsız bir siyasi teşekküldür.³ Hazarlar, Taman yarımadasında Tamatarha şehrini kurmuşlarsa da Dinyeper ve Karadeniz yoluyla gelen İskandinav korsanları 1016'da bu şehri ele geçirirler. Hazarlar'ın yıkılışının ardından Peçenekler Kırım'a kadar olan bozkır alanlarda yerleşirler. Suğdak

¹ *Kırım Dosyası*, haz. İsmet Yüksel, Kırım'ın Yeniden Doğuşu Vakfı, yer ve tarih yok, s. 12-13.

² Okan Yeşilot, Elif Çalışkan, "Dünden Bugüne Kırım'ın Stratejik Önemi", 2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013), ed. Cihan Yemişçi, Tarık Eray Çakır, Mustafa Gürbüz Beydiz, Cezmi Çoban, Muğla 2015, s. 179; "Kırım", Komisyon, *DİA*, Ankara 2002, C. 25, s. 447-448.

³ Oktay Aslanapa, *Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2003, s. 11.

başta olmak üzere Kırım'ın doğu sahillerindeki limanlar Kıpçaklar'ın elindedir. Hazarlar'ın bakiyeleri olan Mûsevi Karayım Türkleri uzun yıllar Kırım'da yaşarlar.⁴

Kırım'ın XIII. yüzyılda Anadolu ile iktisadi bağları güçlenir ve Anadolu Selçuklu Devleti ticaret hacminin artmasıyla buraya hakim olmak ister. I. Alâeddin Keykubad zamanında (1220-1237) Hüsâmeddin Çoban'ın kuvvetleri Kırım'daki önemli bir ticaret şehri olan Suğdak'ı 1227 yılında ele geçirir.⁵ Bu sırada Taman'da Ruslar'dan alınır. Böylece Kırım'ın Anadolu ile irtibatı daha da sıkı hale gelir. 1223'teki Kalka zaferiyle Deşt-i Kıpçak bölgesine hakim olmaya çalışan Moğollar'a karşı direnen Kıpçaklar'ın, Bulgarlar'ın, Başkırt ve Aslar'ın 1239'da Batu Han'ın ordusu tarafından dağıtılmasından sonra Kırım'da Altın Orda Devleti hakimiyeti başlar. Sahildeki bazı şehirler hariç bütün Kırım, Altın Orda topraklarına dahil edilir. Bu dönemde muhtemelen Kırım'da yaşayanlar arasında İslamiyet giderek yayılır.⁶ Ticaret için Kırım'a gelen Memlük tüccarları Eskikırım'da (Solhat) Sultan Baybars Camii'ni yaptırır, daha sonra Özbek Han adına bir cami inşa edilir.⁷

Kırım Hanlığı, siyasi bir teşekkül olarak XIV. yüzyılın ikinci yarısında Altın Orda Devleti'nin taht kavgaları sonucu parçalanmasından sonra ortaya çıkar.⁸ Hacı Giray tarafından kurulan Kırım Hanlığı (1441-42), kısa zamanda bölgede söz sahibi bir devlet haline gelir. O dönemde Kırım'da etkili olan Cenevizliler ile Moskova Knezliğine karşı çeşitli mücadeleler içindedir. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed Han Karadeniz'e hakim olma siyaseti neticesinde Gedik Ahmet Paşa'yı bir donanma ile Kırım'a gönderir ve 1475'te Osmanlı himayesi altına alır. Kırım'ın ileri gelenlerinin ve ulemanın ricası üzerine hanlığa Mengli Girây getirilir.⁹ Osmanlı Devleti, himayesi altında bulunan ve stratejik öneme sahip olan Kırım'ı hâkimiyetindeki diğer eyaletler statüsüne sokmayarak farklı bir uygulamada bulunur. Karadeniz'in kuzeyinde meydana gelen sorunların çözümü büyük oranda Kırım Hanlığı'nın inisiyatifine bırakılır. XVI. yüzyıla kadar içişlerinde serbest kalan Kırım Hanlığı'nda 1584'de tahta geçen II. Selim Giray zamanında Cuma hutbelerinde halife sıfatıyla Osmanlı Devleti padişahlarının adı okunmaya başlanır. Buna rağmen Kırım Hanları eskiden olduğu gibi kendi başlarına hareket etmeye devam ederek, 1571 'de Moskova'ya doğru hareket edip bazı yerleri yakıp yıkarlar. Ancak, Osmanlı Devleti'nin kendi çıkarları doğrultusunda

⁴ D. M. Dunlop, *Hazar Yahudi Tarihi*, çev. Zahide Ay, Selenge Yayınları, İstanbul 2008, s. 61-62; Alan Fisher, *Kırım Türkleri*, çev. Eşref B. Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul 2009, s. 14-15.

⁵ Aslanapa, *Sanatı*, a.g.e., s. 11-12.

⁶ Mehmet Maksudoğlu, *Kırım Türkleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009, s. 20-24.

⁷ Fisher, a.g.e., s. 15-17.

⁸ Halil İnalcık, "Kırım", *DİA*, C. 25, Ankara 2002, s. 450.

⁹ Maksudoğlu, a.g.e., s.75-76.

izlediği siyaset sonucunda Kırım Hanlığı bölgedeki diğer devletler (Rusya-Lehistan) karşısında ağırlığını yitirmeye başlar. Gittikçe güçlenen Rus Çarlığı Kırım'a karşı özel bir alaka beslemekte, onu topraklarına katmanın planlarını yapmaktadır.¹⁰

Kırım Tatarları ile Osmanlı sultanları arasındaki münasebetler iki ana temele dayanır. Birincisi tarihi ve efsanevi geleneklere dayanan siyasi ideoloji ikincisi ise jeopolitik mecburiyet. Osmanlı Devleti'nin Kırım Türkleri ile olan münasebetlerinde Osmanlı siyasi ideolojisi önemlidir. Çünkü Cengiz Han'la politik irtibat, Orta Asya'ya kadar uzanan Türk-Tatar bozkırında hukuki siyasi otoriteye sahip olmak için yegane yoldur.¹¹ Jeopolitik açıdan bakıldığında XVI. ve XVII. yüzyıllarda Rusya ve Polonya - Litvanya rekabeti gittikçe artmıştır. Rusya, Altın Ordu ananelerini tevarüs ettiğini iddia eder ve bozkır üstündeki Kırım ve Osmanlı tekeline meydan okur. Bu tarafta Kırım liderliğinde etkili bir askeri gücün bulunması Osmanlıların dikkatlerini batıda ve doğuda büyük rakipleri olan Habsburglar ve İran Safevileri üzerinde toplamalarını mümkün kılar.¹²

Osmanlılar için Kırım Türkleri Avrupa siyasetlerinde gerekli askeri bir unsur hizmeti görülmekte ayrıca insan ve malzeme kaynağı sağlamaktadır. Kırım Türkleri, askeri bir güç olarak, hem Osmanlılara Doğu Avrupa ve Kafkas cephelerindeki seferlerde asker temin ederler, hem de kuzeye karşı koruyucu tampon vazifesi görürler.¹³

Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Kırım Hanlığı'nın zayıfladığı 1774 tarihinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla Kırım, Osmanlı Devleti hâkimiyetinden ayrılarak bağımsız bir devlet haline gelir.¹⁴ Ardından 19 Nisan 1783'de Çariçe II. Katerina, yayınladığı bir manifesto ile Kırım Hanlığı'nın ortadan kalktığını ve onun arazilerinin Rusya İmparatorluğu'na ilhak edildiğini ilan eder. Çariçe manifestosunda Kırım Türklerine İmparatorluğun diğer tebası ile eşit muamele görececeklerini, şahıslarının mallarının mülklerinin, camilerinin ve dini inançlarının teminat altında olduğunu ve Rusya İmparatorluğu'nda mevcut olan bütün hak ve

¹⁰ Kemal Özcan, *Kırım Türklerinin Varoluş Mücadelesi; Kırım Dramı*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2010, s. 11.

¹¹ Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 73-75; Fisher, *a.g.e.*, s.27.

¹² Fisher, *a.g.e.*, s. 28.

¹³ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 83-85.

¹⁴ Yüksel, *Kırım Dosyası*, s. 14

imtiyazlardan istifade edeceklerini taahhüt eder.¹⁵ Bu ilhakın ardından Rus Çariçesi II. Katerina Doğu Avrupa ve Asya'ya global ilhaka dayalı büyük bir güç olma planını uygulamaya koyar.¹⁶

İlhakın ardından kısa bir dönem Ruslar Kırım'da hâkimiyetlerini kurup sağlamlaştırabilmek için geçici bir ikili idareyi uygun görürler. Çünkü Rusya'nın Kırım'ın siyasi, iktisadi ve sosyal hayatı hakkında yeterli derecede bilgi ve tecrübesi yoktur. Tamamen Ruslara ait olan askeri idarenin yanında sivil idareyi yürütmek üzere "Kırım Mahallî Hükûmeti" adı verilen bir kurum da kurulur. Bu hükümet ortadan kaldırılan hanlığın geçici olarak varlığını sürdüren bazı idari kurumları vasıtasıyla Kırım'ın köyleri, halkı, mabetleri ve ekonomik kaynaklarından kalanlar hakkında istatistik bilgiler toplayarak bunları Rus otoritelerine sunar. Bu görevini tamamladıktan sonra mahalli idareye Kırım Türkü katılımı sona erer ve böylece 1784 başlarında Kırım'da tam anlamıyla Rus idari yapısı yerleştirilir. Bu tarihten Çarlık idaresinin sonuna kadar Kırım Türklerine ülkenin idari yapısında hiçbir şekilde yer verilmez. Kırım'da kurulan Rus idari yapısı ülkenin coğrafi, idari, demografik ve sosyal açılardan Rusya'nın diğer bölgelerinden farklı bir duruma ve görünüşe sahip olmasını önlemeyi ve onu Rus bölgeleri içinde eritmeyi ister. Bu nedenle Kırım idari açıdan kendi başına bir eyalet halinde bırakılmaz ve Rus nüfus çoğunluğunun bulunduğu arazilerle birleştirilir. 13 Şubat 1784'de Kırım, Taman ve yarımada haricindeki geniş arazileri içine alan "Tavrida Vilayeti" (Tavrida Oblastı) kurulur. Yeni *oblast* (vilayet) yedi *uzeyd* (kaza)'den oluşur: Akmesçit (Simferepol), Gözleve-Kezlev (Yevpatoriya), Or (Perekop), Eskikırım (Levkopol), Melitopol, Fanagoriye ve Dnyeprovsk.¹⁷ Bu yeni idari birimde Kırım ifadesinin kullanımından özellikle kaçınılır. Bölge 1796'da Yeni Rusya eyaletiyle (Novorossiyskaya guberniyası) birleştirilse de 1802'de tekrar ayrılır ve Kırım yarımadasından ve kuzeydeki bazı geniş arazilerden oluşan Tavrida eyaleti oluşturulur. Kırım'ın bu idari yapısı bazı küçük değişikliklerle 1917'ye kadar varlığını sürdürür. Çarlık Rusyası döneminde Kırımda Rus siyasetçiler öncelikle Kırım Türk kültürünün silinmesi amacıyla çalışmalar yürütürler. Kırım'a Slav ve diğer gayrimüslim unsurlar iskân edilir ve böylece toprakları ellerinden alınır.¹⁸ II. Katerina döneminde tasarlanan "Yunan Projesi" doğrultusunda, Kırım'daki Türkçe yer adları çoğu Yunanca kökenli

¹⁵ Hakan Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1916)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s. 6.

¹⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 289-292.

¹⁷ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 6-7.

¹⁸ Fisher, *a.g.e.*, s. 9.

isimler ile değiştirilir. Örneğin; Gözleve Yevpatoriya'ya, Akmescit Simferopol'e, Akyar ise Sivastopol'e çevrilir.¹⁹ Gerek bu nüfus iskânı ve kültürel asimilasyon çalışmaları gerekse ekonomik ve yabancı bir toplumun baskısından kaynaklanan idarî, dinî, ve psikolojik sıkıntılar, Kırım Türkleri'nin Osmanlı Devleti'ne göç etmelerine sebep olur. Kırım'ın Rusya tarafından ilhakından başlayarak 150 yıl boyunca kesintisiz devam eden bu göçler özellikle XIX- XX. yüzyılda zirveye ulaşır. Rus hakimiyetinin Kırım'da tesis edilmesinden hemen sonra hükümet Kırım halkı üzerinden büyük etkileri olan dinî işlerini denetim altında tutabilmek için müftü ile yardımcısı kazaskeri maaşa bağlar ve üst düzeydeki Müslüman din görevlilerini devlet memuru haline getirir. Artık müftü tayinleri için dinî bilgi ve eğitime bakılmaz, Rusya idaresine belli bir ölçüde sadık olmaları yeterli kabul edilir. Bu şekilde liyakatsizliklerin gerçekleşmesinin ardından Müslüman maarif kurumlarını teşkil eden medrese ve mekteplerin durumları her yönden geriler. Artık okullarda dünyevî bilgiler ve Türkçe okuma yazma öğretilmez, hadis, akaid, fıkıh, kelam, tefsir, Arapça sarf ve nahiv gibi dersler büsbütün ezbere dayalı olarak öğretilir. Böylece mektep ve medreselerdeki eğitim hanlık devrinden bile geriye gider. Sanat ve iktisat alanları da Rus kapitalizmi karşısında rekabet gücünden yoksun olarak gerilemeye başlar.²⁰ Bütün bu olumsuz etkilere rağmen Kırım Türkleri'ni bu kötü süreçten çıkaran ve bir milli uyanış devrini başlatan kişi önemli reformcu ve fikir adamı Gaspıralı İsmail Bey olur. 1880'li yıllarda gelişen bu hareket, yalnızca Kırım Türklerini değil tüm Rusya Türklerini içine alan, bir milli uyanış ve modernleşme hareketi olur.²¹ Gaspıralı İsmail Bey Rusya İmparatorluğu içindeki diğer Müslüman halkların büyük çoğunluğunun yalnızca aynı dini paylaşmakla kalmayıp aynı zamanda ortak dil ve kültür bağlarına sahip olduğunu tespit eder. Nitekim Müslüman Türk halkların birleştikleri takdirde büyük bir güç oluşturacaklarını düşünür. Ona göre bunu gerçekleştirmenin yolu ise Türk toplumlarının hepsini kapsayan, yeni ve milli anlayışta bir eğitim sistemiyle ortak bir edebi Türkçe ortaya çıkarmaktır.²² Bu amaçla Gaspıralı İsmail Bey 1883'te Bahçesaray'da *Tercüman* gazetesini yayımlamaya başlar ve ardından 1884 yılında yine Bahçesaray'da ilk Usûl-i Cedid mektebini açar. Bu okullar Kırım'da genç milli aydınlar topluluğunun ortaya çıkmasına hizmet eder. Usûl-i Cedid mekteplerinin yanı sıra milli bir entelektüel grubun yetişebilmesine önemli katkı

¹⁹ Okan Yeşilot, *Ateş Çemberinde Azerbaycan*, Yeditepe, İstanbul 2010, s. 83; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 7.

²⁰ Hakan Kırımlı, "Kırım", *DİA*, C. 25, Ankara, 2002, s. 458-459.

²¹ Kırımlı, "Kırım", s. 458-459; Maksudoğlu, *a.g.e.*, s.101-102; Fisher, *a.g.e.*, s. 145-150.

²² Maksudoğlu, *a.g.e.*, s.103-104; Kırımlı, "Kırım", s. 458-459.

sağlayan bir eğitim kurumu da 1871’de Akmesic’te Rus hükümeti tarafından açılmış olan Tatar Öğretmen Okulu’dur. Bu okul aslında Kırım Türkleri arasında Ruslaşmış bir grup meydana getirebilmek amacıyla kurulur. Ancak buradan mezun olan talebeler okulları vasıtasıyla sadece hükümet memurlarını ve resmi görüşleri değil Çarlık idaresinin düşmanları olan Rus inkılâpçı çevreleri tanıma imkânı da bulurlar ve onlara yakınlık duymaya başlarlar. Bu genç Kırımlı aydınların bir kısmı 1905 inkılâbı faaliyetlerine Rus inkılâpçılarıyla birlikte etkin bir şekilde katılırlar. Hasan Sabri Ayvazov,²³ Abdürreşid Mehdi, Mustafa Kurti, Appaz Şirinskiy ve Menseyit Cemil gibi genç aydınların da yer aldığı bu inkılâpçı grup genel olarak “Genç Tatarlar” olarak adlandırılmaktadır.²⁴ Milli bir Kırım Tatar Türk siyasi hareketi oluşturan bu gençler, genel olarak Gaspıralı İsmail Bey’in reform hareketine bağlıdırlar. Ancak onun ölçülü ve temkinli çizgisinin aksine siyasi alanda radikal bir profille Çarlık rejimine savaş ilan ederler. Ayrıca Gaspıralı İsmail Bey’in savunduğu dini ve etnik milli kimlik esaslarını kabul etmekle birlikte buna Kırım’a ait bir vatan kavramını da eklerler. Yani Kırım Müslüman Türkleri’nin milli kimliğinin teşekkülüne katkıda bulunurlar. 1906-1908 yılları arasında Karasubazar’da *Vatan Hadimi* adlı gazeteyi çıkaran Genç Tatarlar, liderleri Abdürreşid Mehdi’nin İkinci Duma’ya milletvekili seçilmesini de sağlarlar. Çarlık Hükümeti’nin baskı ve tedbirleri karşısında 1910’lara doğru dağılan Genç Tatarlar hareketi üyeleri modern dönemde Kırım Türkleri arasından oluşturulan ilk siyasi milli hareket olması bakımından önemlidir. Hem 1905 Rus inkılâbı hem de 1908 Osmanlı inkılâbı, birçok Kırım Tatar gencinin İstanbul’a giderek orada eğitim görmesinin önünü açar.²⁵ Bu dönemde İstanbul’a giden gençler arasında daha sonra

²³ Hasan Sabri Ayvazov, 1878 yılında Alupka’da doğdu. İlk tahsilini yerli mektep ve medresede yaptı. Sonra Alupka ve çevredeki mekteplerde öğretmenlik yaptı. Ayvazov’un öğretmenlik ve muharrirlik istidadı bu yıllarda ortaya çıktı. Onun 1890 yılında yazdığı ilk makaleleri *Muvazene* ve *Türk* isimli gazetelerde neşredildi. 1902-1903 yıllarında İstanbul’da Necatizâde Abkerim Bey gibi tanınmış edip ve tarihçilerden dersler aldı. 1905-1906 yıllarında Bakü’de çıkan *Hayat* gazetesinde muharrir olarak çalıştı. 1906-1908 yıllarında Reşid Mediyev ile birlikte Karasubazar’da *Vatan Hadimi* gazetesini çıkardı. İnkılâbı ruhla yazdığı yazıları ve hareketlerinden dolayı tevkif edildi. Fakat ideallerinden, fikrî yapısından vazgeçmedi. 1909 yılında Kırım’dan sınır dışı edildiği zaman bile Moskova’ya giderek, oradaki üniversitenin şark dilleri bölümünde okurken, gene de millî hürriyet siyasetine devam etti. 1913 yılında Bahçesaray’a İsmail Gaspıralı’nın yanına gelerek *Tercüman* gazetesinin neşrine katıldı. 1914 yılında İsmail Gaspıralı’nın vefatından sonra *Tercüman* gazetesinin başmuharriri olarak çalıştı. Bu durum 1917 yılına kadar devam etti. 1917 yılında Akmesic’e geçerek *Millet* gazetesini çıkarmaya başladı. Süleyman Sülkeviç döneminde İstanbul’a siyasi vekil olarak gönderildi. Kurultay döneminde Kırım Tatar Parlamentosunun reisi olarak da çalıştı. 1920 senelerinde o, Kırım Merkezi İcra Komitesi’nin yanındaki tercüme bölümünde başkâtip olarak çalıştı. 1020’li yılların sonunda Hasan Sabri Ayvazov’un başmuharrirliği altında Lâtin harfleri ile “Köz aydın” isimli dergi neşredildi. Fakat Stalin dönemi diğer Kırım aydınlarını olduğu gibi Ayvazov’u da kısa zamanda pençesine aldı. 1930’lu yılların başlarında işsiz bırakılarak cezalandırılan Hasan Sabri, 1938 yılında 60 yaşındayken kurşuna dizilerek öldürüldü. Türkçü fikirlere sahip olan ve yazılarında Türk dünyasının meselelerine de yer veren Hasan Sabri Ayvazov’un dil ve Kırım Türk Edebiyatıyla ilgili pek çok makaleleri vardır. (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kırım Türk-Tatar Edebiyatı, C.13 (1999) s. 371).

²⁴ Fisher, *a.g.e.*, s. 152-153.

²⁵ Hakan Kırımlı, “Kırım”, s. 458-459.

Kırım Milli Hükümeti'ni kuracak olan Numan Çelebi Cihan da vardır. İstanbul'daki gençler 1908'de meşrutiyetin ilanından sonra oluşan hava ile İstanbul basın ve yayınına yakından takip ederler. Bunun yanında yeni meclisin toplantılarına katılırlar ve kendileri de çeşitli konferanslar düzenlerler. 30 Aralık 1908'de İstanbul'da yeni yönetimin de destek sağlamasıyla Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet,²⁶ Alim Seyt Cemil, Abdülhakim Hilmi ve Abdürrahim Sükuti'nin de içlerinde yer aldığı talebeler "Kırım Talebe Cemiyeti'ni" kurarlar.²⁷ Ardından 1909 yılının sonlarında "Kırım Türklerini kendi mukadderatlarına sahip kılmak" amacı ile başta Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet olmak üzere Yakup Kerçi ve Ahmet Şükrü ile birlikte "Vatan Cemiyeti'ni" kurarlar.²⁸ Bu cemiyetin üyeleri, Kırım'da medreselerin, dini idarenin ıslahı, vakıf idaresinin ele alınması ve millî ruhu uyandırıcı mahiyette İstanbul'da yazdıkları yazı ve beyannameleri gizli olarak Kırım'a gönderirler ve orada halk arasında yayarlar. Daha sonra Vatan Cemiyeti mensupları Kırım'a döndüler ve buradaki benzer gruplarla birleştiler ve I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesine kadar Kırım'ın hemen her yerinde gizli siyasi birlikler oluşturmayı başardılar. Bu faaliyet I. Dünya Savaşı sırasında da sürer.²⁹

Rusya'da Mart 1917'de başlayan Bolşevik ihtilali, Kırımlı milliyetçilere faaliyetlerini açık bir şekilde yürütebilmeleri imkânını sağlar. Böylece alt yapısı Vatan Cemiyeti mensuplarınca hazırlanmış olan millî teşkilata mensup üyeler 25 Mart

²⁶ Cafer Seydahmet Kırimer, 1889 yılında Kırım'ın Kızıltaş köyünde doğdu. Beş yaşını doldurduğu andan itibaren köydeki kız mektebine gitmeye başladı. Fakat burada okuma yazma öğretilmediği için Cafer'i erkek çocuk okuluna geçirdiler. Kısa bir süre böyle devam ettikten sonra, Akmescit'e geçerek Eyüp Efendi isimli bir Türk hocasından ders almaya başladı. İki yıl sonra Aluşta, Gurzuf, Kurkulet, Autka gibi köy mekteplerinde Kırım Tatar Türkçesi ve Rus dilinde tahsiline devam etti. 1901 yılında ise babası kendisini İstanbul'a götürerek "Nümune-i-Terakki" okuluna verdi. Cafer Seydahmet, İstanbul'da okuduğu yıllar sırasında buradaki genç Kırımlılarla tanışarak yavaş yavaş siyasi hareketlere katılmaya başladı. 30 Aralık 1908'de Numan Çelebicihan, A. Hilmi ve diğerleri ile birlikte "Kırım Tatar Talebe Cemiyeti'ni" kurdu. 1909 yılının sonunda ise arkadaşları ile birlikte "Vatan" adlı gizli siyasi cemiyeti kurdu. Siyaset ile yoğun bir sekile uğraşırken, 1911 yılında İstanbul'da "Yigirminci Asırda Tatar Millet-i-Mazlumesi" isimli 30 sayfalık kitapçığı neşretti. Aynı yıl Cafer Seydahmet, Paris'teki Sorbonne Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesine okumaya gitti. 1916'da, I. Dünya Savaşı sırasında, bir müddet Petrograd Üniversitesi'nin hukuk bölümünde Rusça tahsil gördü. Daha sonra askere alınarak, harp okuluna gönderildi. 1917 yılının Şubat ihtilalinden sonra Kırım'a geri dönerek, Milli Parlamento'da ve yönetimde çalışıp, Harbî ve Haricî İşler Bakanlığı'nın başında bulundu. Kırım'ı Bolşevikler zapt ettikten sonra, Türkiye'ye gitti. Alman savaşı sırasında Avrupa'da dağınık şekilde bulunan birçok Kırım Tatar Türk asıllı esirin azat edilmesinde yardımcı oldu. Cafer Seydahmet, ömrünün sonuna kadar siyasi ve medeni hizmetlerde bulunarak, milletin Kırım'a geri dönebilmesi için mücadele etti, 1960 yılının 3 Nisan'ında İstanbul'da vefat etti. C. Seydahmet'in sağken ve vefatından sonra şu kitapları neşredilmiştir: "Yigirminci Asırda Tatar Millet-i-Mazlumesi", İstanbul 1911; "Rus İnkılabı", İstanbul 1930; "Gaspıralı İsmail Bey", İstanbul 1934; "Nurlu Kabirler", İstanbul 1991; "Bazı Hatıralar", İstanbul 1993. (Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kırım Türk-Tatar Edebiyatı, C.13 (1999) s. 454).

²⁷ *Tearüf-i Müslimîn*, "İstanbul'da Rusyalı İslam Talebe Kulübü", C.1, S.24, 18 Teşrin-i Sani 1326, 29 Zilkade 1328, s. 396; Cafer Seydahmet Kırimer, *Bazı Hatıralar*, Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, İstanbul 1993, s. 28-29.

²⁸ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 59-60; İbrahim Otar, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", *Emel*, S. 44 (1968), s. 7; Ömer Özcan, *Kırım Türklerinin Siyasi Önderi Cafer Seydahmet Kırimer Hayatı ve Eserleri*, Boyut Tan Matbaacılık, Ankara 2008, s. 13.

²⁹ Cafer Seydahmet Kırimer, "Anlı Kurban-3", *Emel*, C. 1, S. 2 (1961), s. 15.

1917’de demokratik bir seçim ile kendi temsilcilerini seçerler. Böylece milletin kalkınmasını ve birliğini sağlamak, millî haklara sahip olmak, Kırım’ın geleceğine ait siyasi gelişmeleri güçlendirmek amacıyla, “Kırım Müslümanları Merkez İcra Komitesi”ni meydana getirirler. Merkez İcra Komitesi’nin oybirliği, Çelebi Cihan’ı komite başkanlığına ve Kırım Müftülüğüne, Cafer Seydahmet’i ise, Vakıf İşleri Müdürlüğüne getirir. Böylece Çelebi Cihan, yalnız Kırım’ın değil, aynı zamanda Batı Müslümanları (Polonya ve Litvanya) müftüsü olarak seçilir ve bu unvanları da o dönemki Geçici Rusya Hükümeti tarafından onaylanır.³⁰

Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi, bu dönemde kültürel muhtariyet ve bölge muhtariyeti aşamalarından geçerek Kırım Türkleri’nin milli bağımsızlıklarını gerçekleştirdikleri milli muhtariyet dönemine ulaşır. Merkezi İcra Komitesi kısa bir süre içinde Kırım’ın her yerinde Müslüman halkın teşkilatlanmasını sağladığı gibi bazı milli eğitim müesseseleri de açar. Bahçesaray’daki Kırım hanlarından kalan Han Sarayı milli müze olarak ilan edilir ve üzerine Kırım Türkleri’nin milli bayrağı olan Gökbayrak çekilir.³¹ Kırım Milli Parlamentosu’nun (kurultay) oluşturulması için hazırlıklar gerçekleştirilir ve kadın-erkek yirmi yaşını dolduran her Kırım Türkü’nün oy kullandığı seçimler yapılır. Böylece Kurultay 9 Aralık 1917’de Bahçesaray’da toplanır. Kırım’da yapılan bu seçim İslam ve Türk dünyasında modern anlamda hayata geçirilen tam demokratik ilk seçim olması bakımından önem taşır. 26 Aralık 1917’de Kurultay’da hazırlanan anayasa, Kırım Tatar Kanun-i Esasisi kabul edilir.³² Bu anayasayla birlikte her milletin kendi kaderini kendisinin tayin hakkı kabul edilerek Kırım Ahali Cumhuriyeti (Kırım Demokratik Cumhuriyeti) ilan edilir. Aynı gün ilk Kırım Tatar hükümeti de Numan Çelebi Cihan’ın başkanlığında oluşturulur. Ancak kurulan bu hükümet uzun ömürlü olmaz, 1918’in başında Kırım Ruslar tarafından ele geçirilir ve Numan Çelebi Cihan tutuklanıp öldürülür.³³

³⁰ Edige Kırimal, “Kırım Türkleri”, *Emel*, S. 59 (1970), s. 8.

³¹ Osman Kemal Hatif, *Gök Bayrak Altında Millî Faaliyet*, yeniden yayına haz. Hakan Kırımlı, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 1998, s. 58-59; Hakan Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri (1917-1918)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985, s. 20; Kırımer, *Bazı Hatıralar*, s. 226-227.

³² Kırımlı, “Kırım”, s. 459; Mehmet Akif Albayrak, “Numan Çelebi Cihan (1885-1918)”, *Bahçesaray*, s. 49, İstanbul 2008, s. 18.

³³ Okan Yeşilot, Elif Çalışkan, “Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Açısından Kırım” *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri*, 11-13 Kasım 2014, C. 2 İstanbul 2015, s. 492; Sezai Özçelik, “Triangle Conflict of Russia, Ukraine and the Crimean Tatars: Analysis of the 2014 Crimean Occupation and Annexation” *Turkey’s Foreign Policy and Security Perspectives in the 21st Century*, ed. Sertif Demir, Brown Walker Press Boca Raton, Florida 2016, p. 167; Albayrak, “Numan Çelebi Cihan”, s. 18; Ufuk Akyol, “Karadeniz’de Yatan Antlı Kurban: Numan Çelebi Cihan, *Türk Edebiyatı*, S. 507 (2016), s. 42-43.

BİRİNCİ BÖLÜM

NUMAN ÇELEBİ CİHAN'IN AİLESİ, ÇOCUKLUĞU, EĞİTİMİ VE FAALİYETLERİ

1. Ailesi'nin Kökeni

Numan Çelebi Cihan'ın babası İbrahim Çelebi'nin (d. 1853-54) ailesi oldukça zengin ve tanınmış kişilerdi. Bu ailenin adı maddi zenginliklerinden ziyade yiğitlikleri ve hayırseverlikleriyle bilinirdi. Kırım Tatar Türkleri step bölgelerinde ak-süyekler (soylu) ve kara-süyekler (halk tabakası) olarak ikiye ayrılmaktadır. İbrahim Çelebi yarı ak-süyek yarı kara-süyekten olan çelebiler boyuna mensuptur.³⁴ Çelebilik unvanı Kırım Hanlığı devrinde büyük hizmetler gösteren kişilere hanlar tarafından verilen bir tür ruhani ak-süyeklik derecesidir.³⁵ Çelebi unvanı onların soyadları değil mensup bulundukları ruhani ak-süyeklik tabakasından gelen "Boy-uruğ" vasıflarıdır.³⁶ Numan Çelebi Cihan'ın babasının tam adı İbrahim Çelebi Osman Çelebi Abdulgani Efendi, amcasının tam adı Mehmed Emin Çelebi Osman Çelebi Abdulgani Efendi'dir. Bu bilgilerden hareketle Numan Çelebi Cihan'ın dedesinin adı Osman Çelebi, büyük dedesinin adı da Abdulgani Efendi olmalıdır.³⁷

Abdulgani Efendi (d.1790) 1856 senesine kadar Mollalar-Eli köyünün camisinde müezzinlik yapmıştır. 16 Temmuz 1856'da Orkapı (Perekop) idari biriminde³⁸ Baraç köyünün camisine, aradan iki yıl geçtikten sonra 12 Temmuz 1856'da da aynı idari birimdeki Barın köyünün camisine imam olarak tayin edildi. Abdulgani Efendi'nin iki oğlu vardır. Biri Osman Çelebi (Numan Çelebi Cihan'ın dedesi) diğeri ise İsmail Çelebi'dir. İsmail Çelebi'nin Ebubekir Çelebi ve Cemil Çelebi isimli iki oğlu ile Ayşe isimli kızı vardır.³⁹

23 Temmuz 1858 tarihinden itibaren Osman Çelebi Orkapı'daki Baraç köyünün imamlık vazifesini üstlenir. 1864-1867 seneleri arasında Kırım'ın Burlaktaş idari biriminin başıimamı vazifesindedir. Aradan yirmi yıl geçtikten sonra İşun idari biriminin Irgız köyündeki cemaatinin ricasına binaen Mayıs 1887'de 23-24 yaşındaki İbrahim

³⁴ Şevki Bektöre, "Antlı Şehit" Kırım, S. 1 (1960), s. 144.

³⁵ Saim Osman Karahan, *Numan Çelebi Cihan: Ant Etkenmen*, yay. Saim Osman Karahan, Nihat S. Osman, Editura Europolis, Köstence 2001, s. 5-6.

³⁶ Bektöre, "Antlı Şehit", s. 144.

³⁷ Yunus Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, Kırımdevokuvpedneşir, Simferepol 2002, s. 10.

³⁸ Burada Perekop uzeydinden bahsedilmiştir. Çarlık döneminde ve Sovyetler Birliği'nin ilk dönemlerinde özerklikten bir alt kademe olan idari birime "uzeyd" denirdi.

³⁹ Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 10.

Çelebi Tavrida guberniyası⁴⁰ idaresinin kararıyla Büyük Sonak köyündeki camiye imam vazifesine, onun amcası İsmail Çelebi de aynı camiye müezzinlik vazifesine tayin edilir.⁴¹

Aradan üç yıl geçtikten sonra, 1890 senesinde Tavrida Gubernyası İdaresi'nin kararıyla Kırım yarımadasındaki bütün camilerin mülkünü incelemek için bir komisyon oluşturulur. 12 Kasım 1890 tarihinde Büyük Sonak'taki Kırım hanları devrinde kurulan camiye imam olarak İbrahim Çelebi, müezzin olarak da İsmail Abdul Efendi diye kayıt edilmiştir. İbrahim Çelebi Büyük Sonak köyündeki camiye imam tayin edilmesi konusundaki fermanın bulunamaması sebebiyle Tavrida guberniya idaresine işbu fermanın kopyasını kendisine verilmesini ister ve 5 Ağustos'ta guberniya idaresi onun isteğini yerine getirir.⁴²

“Tatarskiy Učitelskiy Seminar” adlı öğretmen okulu mezunu olan İbrahim Çelebi muhitinde oldukça sevilip sayılan, zamanın şartları sebebiyle Ruslarla ilişkileri iyi olan aydın bir kişidir.⁴³ Ama onun hakları yenen hemşehrilerini Rus memurlarına karşı koruması ve muhtaçları barındırması, Çarlık Rusyası'nın siyaseti icabı Rus idarecilerin hoşuna gitmemektedir. Bu hareketlerine son verdirmek için, çevresindeki idareciler onu kötü alışkanlıklara⁴⁴ sürüklemeye başlar, ekonomik olarak zor bir duruma düşünce, bin hektardan fazla arazisi satılır ve birçok mülkünü elinden çıkarmak zorunda kalır.⁴⁵ Bunlardan hiçbirisi genç Çelebi Cihan'a çok tesir etmez. O en büyük acıyı atını alıp götürdükleri zaman hisseder. Çünkü atı onun için çok kıymetlidir.⁴⁶ Çelebi Cihan bunlardan gereken dersleri almasını bilir, hayatının sonuna kadar bu tür kötü alışkanlıklarla arasına mesafe koyar ve bu alışkanlıklara karşı mücadele eder.⁴⁷

Numan Çelebi Cihan'ın annesi hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Ulaştığımız bilgilere göre, Numan'ın annesi de Çelebilerdendir.⁴⁸ Annesinin adının

⁴⁰ Tavrida guberniyası, Rusların Kırım'ı işgalinden sonra tesis edilen ve içinde Kırım'ın da yer aldığı vilâyetidir.

⁴¹ Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 10-11.

⁴² Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 11.

⁴³ Bektöre, “Antlı Şehit”, s. 144.

⁴⁴ İbrahim Çelebi'yi içki ve kumara alıştırırlar.

⁴⁵ Cafer Seydahmet Kırimer, “Nurlu Kabirler; Antlı Kurban-2”, *Emel*, C.1, S. 2 (1961), s. 24-26.

⁴⁶ “Atı onun en sadık arkadaşı ve en vefakâr dostuydu. Hayatta kuvvetli bir sevginin ne demek olduğunu, ruh kuvvetini, iradeyi, hassasiyeti, atikliği hep atından öğrenmişti. İnsan ruhunu anlamadan evvel o, atının ruhunu anlamış ve onu sevmeyi, onun tarafından sevilmeyi tatmıştı. O, bütün bu sevgisine rağmen, atının şımarmasına ve hırçınlaşmasına izin vermezdi. O her vaziyette atına hakimdi ve bu hakimiyetini atına hissettirmesini bilirdi. O bu hakimiyetini, sert hareketlerle ve sertlikle değil, soğuk kanlılığı ve iradesiyle tesis ederdi. O atına kendisini ve kendi isteklerini tamamiyle öğretmişti. Onlar birbirini gayet iyi anlamışlardı. Bu atla Çelebi Cihan kaç düğünde, kaç yarıшта birinciliği kazanmış, galibiyet zevkini tatmıştı.” (Kırimer, “Antlı Kurban-2”, s. 24-26).

⁴⁷ Otar, “Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle”, s. 6; Mehmet Akif Albayrak, “Numan Çelebi Cihan (1885-1918)”, *Bahçesaray*, S. 49 (2008), s. 16.

⁴⁸ Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 13.

Cihanşah olup olmadığı tartışmalıdır. Şevki Bektöre, “Numan’ın anne tarafından dedesinin adı Cihanşah Çelebi’ydi” diye ifade eder.⁴⁹ Eserlerinde bu konuya değinen birçok araştırmacı ise Çelebi Cihan’ın annesinin adının Cihanşah olduğunu söylemektedir.⁵⁰

İşte böyle bir aileye mensup olan Numan Çelebi Cihan, 1885 yılında Kırım’ın kuzeyindeki Orkapı’nın Şongar bölgesinin Büyük Sonak köyünde doğdu.⁵¹ Çelebi Cihan’a⁵² ailesinin verdiği isim Numan’dır.⁵³ Çelebi de daha önce belirttiğimiz nedenlerle ailesine verilen bir unvandır.

2. Çocukluk Yılları ve İlk Eğitimi

Numan Çelebi Cihan doğduğu zaman babası varlıklı ve refah içindeydi. Numan çocukluğunu Büyük Sonak köyünün geniş bozkırlarında, çok sevdiği atının sırtında geçirdi. Bu bölgenin halkı tarım ile geçinmekteydi. Bu toplum içinde büyüyen Çelebi Cihan, kendisinde hiçbir zaman çelebi ailesine mensup olma ayrıcalığı ve onuru duymadı. Halkın içinden birisi oldu.⁵⁴

Çelebi Cihan’ın ailesi onun terbiye ve tahsiline küçük yaştan itibaren özen gösterdi. Kırım’daki eğitimi müddetince (16 yaşına kadar) yetiştirilmesinde eniştesi

⁴⁹ Bektöre, “Antlı Şehit”, s. 144.

⁵⁰ Yücel İpek, “Bolşeviklerce Şehit Edilen Kırımlı Türk aydınları”, *Kalgay: Bursa Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği*, S. 9 (1998), s. 9; Albayrak, “Numan Çelebi Cihan (1885-1918)”, s. 16.

⁵¹ Osman Kemal Hatif, “Çelebi Cihan Efendi Merhum”, *Kırım Mecmuası*, S. 1, (1918), s. 12; Albayrak, “Numan Çelebi Cihan (1885-1918)”, s. 16; Erdoğan Aşlıyüce, *Ukrayna Toprağında Turan’dan Kırım’a*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 2001, s. 123; Mustafa S. Kaçalın, “Numan Çelebi Cihan”, *DİA*, C. 33, İstanbul 2007, s. 234; Rıza Fazıl, Safer Nagaev, *Kırımtatar Edebiyatının Tarihi: Kısa Bir Nazar*, Kırım Devlet Okuv – Pedagogika Neşriyatı, Akmesit 2001, s. 249; N. Abdülvahap, “Noman Çelebi Cihan (1885-1918): Hayatı ve Eserleri”, *Günsel*, S. 4 (2000), s. 16; Murat Arabacı, “Türkiye’de Kurulan İlk Kırım Türk Teşkilatları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1/2 (2008), s. 49; Karahan, *a.g.e.*, s. 5-6; Bektöre, “Antlı Şehit”, s. 144; Otar, “Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle”, s. 6; Mehmet Muhittin, “Unutulmaz Portreler: Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan”, *Kırım*, S. 1 (1967), s. 38.

⁵² Yunus Kandım ve Aziz Bozgöz doğumundan sonra konulan adının Numan olduğunu ileri sürerken, Aziz Bozgöz’ün ifadesine göre, Çelebi Cihan Efendi’nin asıl adı Çelebi Cihan’dır. Rusya’da kullandığı soyadı Çelebiyef’tir. Noman onun İstanbul’a geldikten sonra kabul ettiği mahlasıdır. Bilindiği üzere Türkiye’de soyadı kanunu çıkmadan önce insanları hüviyetini tespit için iki isim verilerdi. Bunlardan biri asıl ismi, diğeri ise mahlası idi Kırım’da bu adet yoktu; herkesin bir adı olur ve eğer resmi evrakta hüviyet zikredilmesi lazım gelirse adının yanına babasının adı yazılır ve sonuna da oğlu kelimesi konulurdu. Bu sebepten bir Kırım’lı İstanbul’a geldi mi hemen kendisine bir mahlas takılırdı. İşte Çelebi Cihan Efendi’ye Noman adı bu şekilde mahlas olarak İstanbul’da verilmiştir. Fakat o bu mahlası Rusya’ya döndükten sonra da kullandı. Türkçe yazılarında imzasını hep Çelebi Cihan Noman diye atardı. Ancak Ruslarla olan yazışmalarında, mesela inkılap yıllarında imzasını Çelebicihan Çelebiyef diye atmıştır ve Rus gazetelerinde bahsedilirken hep bu şekilde anılırdı. (Aziz Bozgöz, “New York’ta Çelebi Cihan Günü Münasebetiyle”, *Emel*, S. 114 Eylül-Ekim 1979, s. 7.). Mehmet Muhittin’in ifadesine göre ise, “birbirine karşı büyük bir muhabbet besleyen velileri, oğullarına Numan koydukları göbek adına ilaveten, babası İbrahim Çelebi’nin adının “Çelebi” kısmını annesinin kızlık soyadı Cihanşah isminin “Cihan” kısmı ile birleştirmek suretiyle meydana getirdikleri Çelebi Cihan ismini vermişlerdir”. (Muhittin, “Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan” s. 38), 1917 yılında Tercüman’da yayınlanan eserlerine baktığımızda “Çelebi Cihan Numan” ismiyle yazdığını görmekteyiz.

⁵³ Bektöre, “Antlı Şehit”, s. 144.

⁵⁴ Bektöre, “Antlı Şehit”, s. 146; Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 12.

Kırım ulemasından Mustafa Efendi'nin payı büyüktür.⁵⁵ Çelebi Cihan ilk tahsiline köy mektebinde başlar.⁵⁶ Bu mektep medrese usulü dersler veren bir okuldur. Çelebi Cihan burada kendini çok fazla geliştiremez. Köyde orta mektep (rüşdiye) açılınca ailesi Çelebi Cihan'ı da bu okula gönderir. Bu okul Gaspıralı İsmail Bey'in mektepleri modelinde eğitim veren okullardan birisidir.⁵⁷ Okulda Matematik, Geometri, Coğrafya, Tarih derslerinin okutulmasının yanı sıra beden eğitimi yaptırılır ve oyunlar öğretilir. Dersler Kırım Tatar Türkçesiyle anlatılır. Çelebi Cihan bu okulu çok sever. Fakat daha sonra Usul-ı Cedid karşıtı Tatar mollalar, "okulda Müslümanlık öğretilmiyor" diyerek Rus makamlarına şikâyet ederler. Bunun üzerine bu okul Ruslar tarafından kapatılır. Çelebi Cihan'ın bu duruma çok öfkelenildiğini⁵⁸ ve okulun kapısına kilit vurulduğunda, "Bu kilidi kırıp atmak boynumun borcu olsun" dediğini "Karılgaçlar Duası" adlı hikâyesinden öğrenmekteyiz.⁵⁹ Bu sırada Çelebi Cihan'ın babası İbrahim Çelebi'nin kötü alışkanlıkları artar ve maddi durumu bozulur. Çok fazla borçlandığı için malını mülkünü satmak zorunda kalır.⁶⁰ Çelebi Cihan bu durumda daha önce gördüğü fakat bizzat yaşamadığı olayları yaşar. Çiftçiliği, çiftçinin yaşayışını, toprak meselesini ve topraksızlığın doğurduğu sefaleti yaşayarak öğrenir.⁶¹

Çelebi Cihan'ın gittiği rüşdiyenin kapanması üzerine Canköy yakınındaki Akçura medresesine gider. Oradan Akmesit Rüşdiye mektebine geçer. Daha sonra da Bahçesaray'ın Zincirli Medresesi'ne yazılır.⁶² Kırım'daki tahsili müddetince güzel ahlakı, zeka ve istidadı itibarıyla dikkat çeker.⁶³ Çelebi Cihan daha okul yıllarındayken, gereksiz tartışmalardan kaçınır, fazla oyun oynamaz ve çok arkadaş edinmez. Yaşlılarına göre çok daha olgun olan Çelebi Cihan zekâsı, kavrayışı ve ciddiyeti ile çevresindeki herkesin takdirini kazanır.⁶⁴

⁵⁵ Hatif, "Çelebi Cihan Efendi Merhum", s. 12.

⁵⁶ Otar, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle" s. 6; Albayrak, "Numan Çelebi Cihan (1885-1918)", s. 16; Fazıl, Nagaev, *a.g.e.*, s. 249; Kaçalin, "Numan Çelebi Cihan", s. 234; Aslıyüce, *a.g.e.*, s. 123; İpek, *a.g.m.*, s. 9; Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 14.

⁵⁷ Numan Çelebi Cihan'ın "Karılgaçlar Duası" adlı hikâyesinde bu okul hakkında herkesin aynı biçimde kıyafetler giymesi, hesap, tarih, hendese ve coğrafya öğrenilmesi v.b. özellikleri olduğunu anlatmıştır. O dönemde bu şekilde eğitim veren okullar İsmail Gaspıralı'nın öncülüğünde açılan yeni usulde eğitim veren okullardır.

⁵⁸ Karahan, *a.g.e.*, s. 6-7.

⁵⁹ Yunus Kandım'ın eserinde Numan Çelebi Cihan'ın ilk tahsilini aldığı köy mektebinin kapatılması üzerine "Karılgaçlar Duası" adlı hikâyesini yazdığını söylemektedir. Ancak Numan Çelebi Cihan'ın "Karılgaçlar Duası" adlı hikâyesine bakıldığında köy mektebinden sonra gittiği rüşdiyenin kapatılması üzerine bu hikâyeyi yazdığını öğrenmekteyiz.

⁶⁰ Karahan, *a.g.e.*, s. 6-7.

⁶¹ Otar, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", s. 6.

⁶² Karahan, *a.g.e.*, s. 6-7; Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 38; Abdülvahap, *a.g.m.*, s. 16; İbrahim Otar, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", s. 6; Albayrak, "Numan Çelebi Cihan (1885-1918)", s. 16; Fazıl, Nagaev, *a.g.e.*, s. 249; Kaçalin, *a.g.m.*, s. 234; Aslıyüce, *a.g.e.*, s. 123.

⁶³ Hatif, "Çelebi Cihan Efendi Merhum", s. 12.

⁶⁴ Kırimer, "Nurlu Kabirler; Antlı Kurban-2", s. 24-26; Albayrak, "Numan Çelebi Cihan (1885-1918)", s. 16.

Medrese tahsili Çelebi Cihan'ı tatmin etmez.⁶⁵ O daha çok okumak, daha çok öğrenmek daha sonra da öğrendiklerini başkalarına öğretmek ister.⁶⁶ Daha öğrenciyken düzenli bir şekilde *Tercüman* gazetesini okumaya ve İstanbul'dan gelen edebi eserleri incelemeye başlar.⁶⁷ Tüm bunları yaparken bir yandan da Rusça öğrenmektedir.⁶⁸

1905 Rus inkılabı onun fikirlerinde önemli tesirler bırakır. Çelebi Cihan sosyal ve siyasi alanda büyük dönüşümlerin, kökten değişimlerin olması gerektiğini düşünmeye başlar.⁶⁹ Onun inkılâbî düşüncelerinin pekiştirilmesinde Abdurreşid Mehdi'nin *Vatan Hadimi* gazetesi oldukça etkili olmuştur.⁷⁰ Rus inkılapçılarının Kırım'da gizlice dağıttığı broşürleri okur. Bu yayınların Kırım Tatar Türkleri'nin kaderini değiştirmek için onları uyandırmak ve kendi kaderlerini tayin etmenin kendi ellerinde olduğunu kabul ettirmek gerektiğine inanmaktadır.⁷¹ Rus inkılapçılarının nutuklarını dinleyerek inkılapçılardan etkilenir. Gaspıralı İsmail Bey'den ve 1905 gençliğinden halkçılığı ve inkılapçılığı, Rus ve Türk inkılapçılardan ise teşkilatlanma usullerini öğrenir.⁷² Ancak 1905 Rus İhtilali'nin patlak vermesi Rus memurlarını daha fazla kışkırtması Çelebi Cihan'ın aklına farklı düşünceler getirir. O zamanlar Kırım Tatar Türkleri'nin Ruslarda olduğu gibi belli bir siyasi teşkilatları yoktu. *Tercüman* ve *Vatan Hadimi* gazetelerinin belli bir siyasi ve inkılâbî muhtevası olmaması ve buna ilaveten dini ve içtimai meselelerdeki kafa karışıklığı Kırım Tatar Türkü gençliğini kendi yolunu çizmeye sevk etmiştir.⁷³

Yine bu dönemde medrese dersleri ve kitapları, Kırım'daki Rus siyasi partilerin isteğince belirlenmiştir.⁷⁴ Dolayısıyla medrese tahsili Çelebi Cihan'ın fikrî ve ruhî gelişimine cevap vermemiş⁷⁵ ve onun fikrine önem verdiği hocaları ya İstanbul'a ya da Petrograd'a gidip okumasının onun için yararlı olacağını söylemişlerdir.⁷⁶ Kıtay köyünde yaşayan ve varlıklı olan amcaları Abdülhalim Çelebi ile Ebubekir Çelebi,

⁶⁵ Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 14.

⁶⁶ Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 38.

⁶⁷ Kaçalın, *a.g.m.*, s. 234; Otar, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", s. 6; Karahan, *a.g.e.*, s. 6-7.

⁶⁸ Karahan, *a.g.e.*, s. 6-7; Otar, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", s. 6.

⁶⁹ Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 14-15.

⁷⁰ Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s.15, Kaçalın, *a.g.m.*, s. 234.

⁷¹ Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 15.

⁷² Kaçalın, *a.g.m.*, s. 234; Otar, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", s. 6; Albayrak, "Numan Çelebi Cihan (1885-1918)", s. 16; Kırimer, "Nurlu Kabirler; Antlı Kurban-2", s. 24-26.

⁷³ Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 15.

⁷⁴ Hatif, "Çelebi Cihan Efendi Merhum" s. 1.

⁷⁵ Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 38; Kaçalın, *a.g.m.*, s. 234; Otar, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", s. 6.

⁷⁶ Hatif, "Çelebi Cihan Efendi Merhum" s. 12.

Numan'ın istidat ve hevesini görerek, tahsiline devam etmek üzere onu İstanbul'a göndermeye karar verirler.⁷⁷

3. Gençlik Yılları, İstanbul'daki Eğitimi ve Faaliyetleri

Medrese tahsilinin fikrî ve ruhî gelişimine yeterli gelmediğini gören Çelebi Cihan, Abdülhalim Çelebi ve Ebubekir Çelebi'nin yardımları ile 1906'da İstanbul'a gelir. İlk olarak dönemin en meşhur mekteplerinden olan Mercan İdadisi'nde (Vefa Lisesi) okur.⁷⁸ Liseden sonra amcalarının isteği üzerine başta İlahiyat Fakültesi'ne devam ettiyse de, daha sonra asıl isteği olan sosyal bilimlerde bilgi sahibi olma düşüncesiyle 1908 yılında İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi'ne kayıt olur.⁷⁹ Maddi zorluklarla geçen eğitiminin sonunda Çelebi Cihan 1912 senesinde bu fakülteden mezun olur.⁸⁰

Çelebi Cihan, İstanbul'da Karagümrük civarında, Pazar meydanındaki altkatı kahvehane olan bir hanın küçük bir odasında Kırmılı birkaç talebe arkadaşı ile birlikte yaşar. Oda arkadaşları, akrabalarından Akmesicli Abdi Zekai Töley Çelebi, Körbek köyü ulemasından imam Abdurreşit Efendi'nin oğlu Habibullah Temircan (Odabaş), Kerç bölgesinin tanınmış müderrislerinden Seyit Abdullah Efendi'nin oğlu Yakup (Kerçi), Kefe civarındaki Dağoyuz köyünden Abdurrahim Efendi (Sükûti)'dir.⁸¹

1907 yılı içerisinde Çelebi Cihan, Alimseyit Cemil (Salkat), Cafer Seydahmet (Kırımer), Abdurrahim (Sükûti) ve İstanbul'daki orta dereceli okullarda okuyan bazı diğer Kırım Tatar Türkü talebeler bir araya gelirler. Bu gençler düzenli olarak toplantılar yaparlar. Bu toplantılarda Jön Türk yayınlarıyla o dönemdeki bazı diğer yasak metinleri okuyarak tartışır. Gizli yapılan toplantılarda okunanlar arasında Namık Kemal, Tefik Fikret ve Abdülhak Hamid'in şiirleri, Abdullah Cevdet'in yazıları ve Paris'te çıkan önde gelen Jön Türk yayın organı *Meşveret* (*Mechveret*) ile Kahire'de neşredilen Jön Türk gazete ve dergileri yer alır. Kırmılı talebeleri en çok etkileyen şiir ise Namık Kemal'in meşhur "Vatan" şiiridir. Bu grubun üyeleri ayrıca

⁷⁷ Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 38; Kaçalın, *a.g.m.*, s. 234; Otur, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", s. 6.

⁷⁸ Albayrak, "Numan Çelebi Cihan (1885-1918)" s. 16; Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 38; Abdülvahap, *a.g.m.*, s. 16; Aslıyüce, *a.g.e.*, s. 123; Arabacı, *a.g.m.*, s. 49; Bektöre, "Antlı Şehit", s. 146; Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 15-16; Kaçalın, *a.g.m.*, s. 234; Karahan, *a.g.e.*, s. 8.

⁷⁹ Karahan, *a.g.e.*, s. 8; Albayrak, "Numan Çelebi Cihan (1885-1918)", s. 16; Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 15-16; Bektöre, "Antlı Şehit", s. 146; Kaçalın, *a.g.m.*, s. 234; Otur, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", s. 6-7; Kırmılı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 183-184.

⁸⁰ Abdülvahap, *a.g.m.*, s. 16; Aslıyüce, *a.g.e.*, s. 123; Arabacı, *a.g.m.*, s. 49.

⁸¹ Bektöre, "Antlı Şehit", s. 146.

Abdullah Cevdet'in kaleme aldığı ve II. Abdülhamid'in tenkit edildiği *Mahkeme-i Kübra* adlı risaleyi de çok beğenerek toplantılarında okurlar.⁸²

II. Meşrutiyet'in ilanına çok sevinen Numan Çelebi Cihan aynı yıl Darülfünun Hukuk Fakültesine girer. Üniversite ortamında ve derslerinde hürriyet kavramının gündeme gelmesi sayesinde içindeki heyecanı daha iyi anlamaya başlar. Artık bütün Kırımlı gençler serbest olarak toplanır, dertleşir, inkılabın, hürriyetin içtimai ve siyasi tesirlerini tartışır. O devirde çıkan gazeteler, mecmualar, inkılaba ait eserler Kırımlı gençlerin ellerinde dolaşır, zihinleri bunlarla yoğrulur. O zamanlarda verilen konferanslarda, konferans salonunun ön sıralarında, hatta Meclis-i Mebusan toplantılarında Kırımlı gençler bulunur, bütün meseleleri yakından ve dikkatlice takip etmektedirler.⁸³ Kırım Tatar Türkü talebeler Nisan 1909'da meydana gelen 31 Mart Hadisesi'nde inkılâbın tehlikeye düştüğünü görerek heyecan ve galeyana gelirler. Hatta aralarında Cafer Seydahmet ve Nebi Kuku'nun da bulunduğu bazı kişiler isyanı bastırmak üzere Yeşilköy'e gelmiş olan Hareket Ordusu karargâhına giderek orduya katılmak istediklerini ifade ettilerse de, bu istekleri reddedilir.⁸⁴ Cafer Seydahmet hatıralarında bu hadiseyi şöyle anlatır: "Birkaç gün sonra, Hareket Ordusu'nun Ayestefanos'a (Yeşilköy'e) geldiği haberi duyulmuştu. Darüşşafaka'da okuyan arkadaşım Nebi ile birlikte yaya olarak Edirnekapi'dan çıkıp, oraya gittik ve gönüllü yazılmak istedik. Orada, genç bir zabıt, bize teşekkür etti ve gönüllü kabul edilmediğini, mekteplerimize dönerek derslerimize çalışmamızı söyledi. Akşam karanlığında İstanbul'a döndük..." Çelebi Cihan ise meşrutiyetçiler ordusuna gönüllü olarak yazılmak isteyen ve bunun için kendisini davet için gelen arkadaşlarına: "Burada inkılapçılar orduya dayanıyor, onların muvaffak olacakları muhakkaktır. Hürriyet davası mukaddes bir iştir. Fakat biz daha kutsi işler görmek için yaşayacağız... Bütün Türklerin asırlık hakiki düşmanlarına karşı döğüşerek öleceğiz!.." der.⁸⁵ 23 yaşında bu sözleri söyleyen Çelebi Cihan meselenin büyüklüğünün, vazifesinin ne olduğunun farkındadır ve bu yolda yürümektedir.⁸⁶ Bundan sonra tesis edilen serbestliğin verdiği şevk ve imkânlardan istifade ederek, kendini siyasi alanda yetiştirmeye başlar.⁸⁷

⁸² Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 183-184; Kırımer, "Nurlu Kabirler; Antlı Kurban-2", s. 24-25.

⁸³ Kırımer, "Nurlu Kabirler; Antlı Kurban-2", s. 24-25.

⁸⁴ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 184-185.

⁸⁵ Kırımer, "Nurlu Kabirler; Antlı Kurban-2", s. 24-25.

⁸⁶ Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 17-18; Albayrak, "Numan Çelebi Cihan (1885-1918)", s. 16; Otar, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", s. 6-7.

⁸⁷ Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 38.

II. Meşrutiyet ve 31 Mart Vak'ası'nda başrolü oynayan İttihad ve Terakki Cemiyeti İstanbul'daki Kırımlı talebeler üzerinde büyük bir sempati uyandırır. Onların gözünde İttihad ve Terakkî mukaddes bir teşkilat, onun liderleri (özellikle Jön Türk hareketinin kıdemli mensubu Ahmed Rıza Bey) ise “inkılap kahramanları”dır.⁸⁸

Kırımlı talebelerin İttihad ve Terakkî'ye karşı duydukları hayranlık ve bağlılık hisleri onların Cemiyet'in programını gerçekten anlamalarından veya benimsemelerinden kaynaklanmamaktadır. Daha ziyade, her türlü derde karşı deva olarak gördükleri inkılap, millet, hürriyet, vatan ve dava uğrunda her şeyin göze alınması gerektiği inancı talebelerin bağlılıklarını arttırıp ve güçlendirmektedir. İstanbul'daki idealist Kırım Tatar Türkü talebeler bu karakteristik duyguları belli ki Genç Tatarlardan (ayrıca 1908 İnkılâbı öncesinden tanıdıkları Genç Türklerden) miras almışlardır. Bu yüzden, onlar için İttihad ve Terakkî Cemiyeti bünyesinde temsil edilen Jön Türkler bir inkılâbı gerçekleştirmeyi ve onu savunmayı başarmışlar, liderleri ise “hürriyet” ve “millet” uğruna kanlarını dökmekten çekinmeyeceklerini göstermişlerdir. Jön Türk idealizminin sadece bu yönü Kırımlı talebelerin İttihadçıları örnek almaları için yeterlidir.⁸⁹ Kırımlı talebeler İttihad ve Terakkî Cemiyeti'ne bu kadar hayranlık duymakla birlikte, doğrudan Cemiyet ile irtibata geçmezler. Bazı kişilerin şahsi olarak (ki bu kişiler de çoğunlukla Rusya'dan gelen muhacirlerdi) temasları haricinde Kırımlı talebelerin 1917'ye kadar bir siyasî teşkilat olarak İttihad ve Terakkî ile doğrudan temas veya ilişkileri olmadığı gibi, özellikle inkılâbın ilk yıllarında İttihad ve Terakkî yönetimi de onlarla ilgilenmemiştir.⁹⁰

4. Çelebi Cihan'ın Petrograd'daki Eğitimi ve Evliliği

1912 yılında İstanbul'daki tahsilini üstün bir derece ile bitiren Çelebi Cihan ilk olarak Kırım'a oradan da Petrograd'a gider.⁹¹ Burada maddi durumu çok kötü olan Çelebi Cihan eğitimini devam ettirebilmek için sokakta taş döşeme işinde çalışır. Kısa zamanda Rusçası'nı geliştirir ve Rusları daha da yakından tanır.⁹² O devirde Petrograd'ın inkılap beşiği diye tanınan ve hususi bir Darülfünun olan Psikonevroloji Enstitüsü Hukuk bölümünde okumaya başlar. Bu süre zarfında İstanbul'da ve Paris'te bulunan arkadaşları ile düzenli bir şekilde iletişim halindedir. Çelebi Cihan'ın

⁸⁸ Cafer Seydahmet Kırımer, *Bazı Hatıralar*, Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, İstanbul 1993, s. 56-57.

⁸⁹ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 185-186.

⁹⁰ Kırımer, “Bazı Hatıralar”, *Emel*, S. 2 (1961), s. 53.

⁹¹ Otar, “Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle”, s. 7.

⁹² M. Sevdıyar, “Çelebi Cihan'ı Anarken”, *Azerbaycan*, C. 7, S. 10-11 (1959), s. 8.

Petrograd'dan, Paris'te bulunan Cafer Seydahmet'e gönderdiği daha sonra 1917 yılında *Tercüman*'da yayınlanacak olan "Bir Mektub"⁹³ adlı yazısı buradaki gözlemlerinin de yardımıyla yazılmış bir inceleme yazısıdır.⁹⁴

Çelebi Cihan Petrograd'ı, oranın ilim muhitini, özellikle Psikonevroloji Enstitüsünün profesör ve talebelerini çok beğenir ve sever. Rus ilim adamlarının garplılarla aynı düzeyde ilerlemeye bile razı olmadıklarını, onlardaki hakikat arama sevdasının onları çok uzağa götüreceğini, bilhassa yoksul talebelerin bin bir zorluğa göğüs gererek, memuriyet ve mevki endişesini tamamıyla akıllarından silerek ilme bağlanmak amacıyla çalıştıklarını görür ve bu durumdan büyük endişe duyar. Rusların ilimdeki ilerlemesini düşündüğünde bugün için olduğu kadar gelecekte de neticeyi Rusların lehine görür, bundan azap duyar. O devirde Cafer Seydahmet ve Çelebi Cihan milli kurtuluşun ancak ilimle olacağını ve onlara yalnız münevverler değil, bilhassa ilim adamlarının gerekli olduğunu anlarlar.⁹⁵

Çelebi Cihan'ın sadece tahsilini tamamlama değil, bütün hayatını ilme vermesi ve milli çalışmalarında maddi ihtiyacı olmaksızın tamamıyla serbest olarak faaliyette bulunabilmesi gerekiyordu. Eğer o tahsilini dilediği zaman tamamlayamaz, bütün hayatını ilme vermezse ve milli meselelerde serbest olarak çalışmazsa hayatının manasının kalmayacağını düşünüyordu.⁹⁶

Çelebi Cihan'ın Gözleve'de yaşayan arkadaşı Dost Mambet Hacı, ona bölgenin en eski ve zengin ailelerinden Gaffarî'lerin kızlarıyla evlenmesini tavsiye eder. Kızın annesinden ve küçük bir kız kardeşinden başka kimsesi olamadığından Çelebi Cihan'ın bu ailede serbest olarak vaziyeti idare edeceğini söyler ve dilediği takdirde bu meseleyi halledeceğini bildirir. Çelebi Cihan bu meseleyi Cafer Seydahmet ile istişare eder ve uzun müzakereler sonucunda Cafer Seydahmet'in de evlenmesine taraftar olmasıyla evlenmeye karar verir.⁹⁷

Bunun üzerine Çelebi Cihan, Dost Mambet'e uzun bir mektup yazar ve kendisinin evlendiği takdirde de tahsilini devam ettirmek amacıyla olduğunu, eşiyle birlikte Petrograd'a gitmeleri icap ettiğini, bütün hayatını ilme, milli işlere

⁹³ Bu eser tüm kaynaklarda "Tatar Hasta" ismiyle geçmektedir, ancak eserin Tercüman nüshasına bakıldığında yazının başlığının "Bir Mektub" olduğunu görmekteyiz.

⁹⁴ Akyol, *a.g.m.*, s. 42; Albayrak, "Numan Çelebi Cihan (1885-1918)", s.16-17; Otar, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", s. 8. Kaçalın, *a.g.m.*, s. 235.

⁹⁵ Kırimer, "Antlı Kurban-3", s. 17.

⁹⁶ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 99-103.

⁹⁷ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 101-103; Kırimer, "Antlı Kurban-3", s. 17.

hasredeceğini ve hususi vaziyeti hakkındaki şartları bildirir. Bu hususlar kabul edildiği takdirde kendisine telgrafla bilgi vermelerini ve Odesa’da Dost Mambet’le buluşarak oradan Gözleve’ye birlikte gitmelerini ve nişan merasimini yapmalarını yazar. Olumlu cevaptan sonra da nişan merasimi ve kısa bir süre sonra da nikah yapılır. Böylece Çelebi Cihan 1913’te Gözleve’nin asil ve zengin ailelerinden olan Gaffariler’in damadı olur. Eşi⁹⁸ fevkalade zeki, hassas ve Çelebi Cihan’ı gayet iyi anlayan bir hanımdır. Hayatları tam bir huzur ve saadet içinde geçmeye başlar. Petrograd’daki tahsilini yarıda bırakmak istemeyen Çelebi Cihan’a eşi⁹⁹ de eşlik eder. Bu refah ve saadet Çelebi Cihan’ın hedefinden uzaklaşmasına değil, bu uğurda daha da kuvvetli bir şekilde çalışmasını sağlar.¹⁰⁰

5. Kırım Talebe Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1909 - 1912)

1909’daki siyasi ortamından istifade eden Araplar, Kürtler ve Arnavutlar azınlık cemiyetler kurarlar.¹⁰¹ İstanbul’daki Kırımlı talebeler de bu durumdan istifade ederler. Cafer Seydahmet bu durumu şu şekilde ifade eder: “Evvelce Kırım’dan hicret ederek gelmiş bulunan Kırım muhacirlerinden bazıları da Tatar Cemiyet-i Hayriyesi’ni kurmuş ve *Tonguç* gazetesini çıkarmaya başlamışlardı. Biz gençler bu cemiyeti tetkik ettik, hatta ona aza [olarak] da yazıldık, fakat orada, fikri hazırlığı ile bizi sürükleyebilecek bir kimseyi bulamadık. Bunda ma’da, onlar bizimle ve Kırım’la alakadar değillerdi. Bilahare de bizimle münasebete geçmediler. Biz onların gayelerini de sarih bulmamıştık.”¹⁰²

1908 İnkılâbı’nı müteakip İstanbul’da okuyan ve zor şartlar altında barınan Rusyalı Müslüman talebeler kendi cemiyetlerini teşkil etmeye başlarlar. Bu tür ilk cemiyet “Rusyalı İslâm Talebe Cemiyeti”dir. Ekim 1908’de İdil-Ural bölgesinden gelen talebeler tarafından kurulan bu cemiyetin bünyesinde Rusya’dan yeni gelecek talebelere misafirhane temin edilir ve cemiyet tarafından yeni gelecek talebelerin ihtiyaçlarına bakmak için bir heyet tayin edilir.¹⁰³ Bu örneklerden cesaret alan, Numan Çelebi Cihan,

⁹⁸ Numan Çelebi Cihan’ın eşinin ismine Türkiye’deki hiçbir kaynaktan rastlayamadık. Ancak araştırmalarımız neticesinde Kırım’daki hocalardan öğrendiğimize göre Çelebi Cihan’ın eşinin ismi “Kerime Kaparı”dır. Kaparı kelimesi, Gaffari kelimesinin Kırım çöl şivesinde söyleniş şekli olduğu göz önüne alındığında bu bilginin doğru olma ihtimali yüksektir.

⁹⁹ Bu hassas ruhlu hanım, merhumun şehadetinden bir iki ay sonra Gözleve’de vefat etmiştir. Kırimer, “Antlı Kurban-3”, s. 17.

¹⁰⁰ Kırimer, *Atlı Kurban-3*, s. 16-17.

¹⁰¹ Arabacı, *a.g.m.*, s. 50.

¹⁰² Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 58-59.

¹⁰³ *Tearüf-i Müslimîn*, “İstanbul’da Rusyalı İslâm Talebe Kulübü”, C. 1, S. 24, 18 Teşrin-i Sani 1326, 29 Zilkade 1328, s. 396.

Cafer Seydahmet, Abdülhakim Hilmi, Alimseyit Cemil, Abdürrahim Sükûti, Ahmet Şükrü, Abdi Zekâî Tölev, Habibullah Temircan Odabaş ve Yakup Seytabdullah Kerçi gibi Kırımlı talebeler de kendi cemiyetlerini kurmaya karar verirler. Bu maksatla bir Cuma günü otuz kişilik bir talebe grubu Beyazıt'ta bir kıraathanede toplanırlar.¹⁰⁴

Kırım Talebe Cemiyeti'nin nizamnamesi, aralarında Numan Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'in de bulunduğu bir grup tarafından hazırlanır.¹⁰⁵ Nizamnamenin metni diğer benzer cemiyetlerin nizamnamelerinden çok da farklı değildir.¹⁰⁶ Nizamname ikinci toplantıda oylama sonucu kabul edilir. Ancak sıra başına konması gereken ve cemiyetin esas maksadını anlatan mukaddime tartışma konusu olur.¹⁰⁷ Numan Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'in birlikte yazdıkları nizamname mukaddimesindeki "Kırım'daki halkımızın medenî ve içtimaî seviyesini yükseltmek ve onun kendi mukadderatına sahip olması için çalışmak" sözleri ciddi anlamda tartışmalara sebep olur. Bu mukaddimedeki heyecanlı ifadeler daha yolun başında diğer talebeleri ürkütür ve kendilerinden müsaade almadan nizamnamenin başına böyle bir ek bastırdıkları için Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'i şiddetli bir şekilde tenkit ederler.¹⁰⁸ Bütün basım masraflarını Numan Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'in karşıladığı bu metni, diğer üyeler mezkûr ifadeleri çıkartılarak nizamnamenin tekrar bastırılmasına karar verirler. Onlar da nizamnamenin on beş yirmi nüshasını saklayarak kalan kısmını matbaaya götürerek o ifadenin yer aldığı kısmı kestirirler ve nizamnameyi yeniden dağıtırlar.¹⁰⁹ Çelebi Cihan ve arkadaşları için bu durum ilk ders olur¹¹⁰ ve henüz cemiyet seviyesinin bu tip fikirleri açıkça ortaya atmak için müsait olmadığını gören Çelebi Cihan, yeni bir cemiyet kurulması konusunda arkadaşları ile mutabakata varır.¹¹¹ Bu konuyu Cafer Seydahmet hatıralarında şöyle anlatır:

"İçtimai hayatta yediğimiz bu ilk darbe bizim için çok hayırlı neticeler verdi. Biz hakkın bir olduğuna ve herkesin bunu aynı suretle kabul

¹⁰⁴ Arabacı, *a.g.m.*, s. 49-53; Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 16-17; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 58; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 186-187; Bektöre, "Antlı Şehit", s. 147-148.

¹⁰⁵ Arabacı, *a.g.m.*, s. 49-53; Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 19; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 58; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 187.

¹⁰⁶ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 187.

¹⁰⁷ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 58-59.

¹⁰⁸ Albayrak, "Numan Çelebi Cihan (1885-1918)", s. 16-17; Arabacı, *a.g.m.*, s. 49-53; Kaçalın, *a.g.m.*, s. 234; Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 7; Cengiz Kırgız, Hasan Aydın, Mithat Togay, Muzaffer Akçora, Tezcan Ergen, *Millî Fırka ve Kırım Yakın Kısa Tarihi*, Ankara 2013, s.7; Kırimer, "Antlı Kurban-3" s. 15-16; Özcan, *Kırım Türklerinin Siyasî Önderi Cafer Seydahmet Kırimer Hayatı ve Eserleri*, s. 11-15; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 58-59; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 187.

¹⁰⁹ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 59-59; Arabacı, *a.g.m.*, s. 49-53; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 187-188.

¹¹⁰ Kırimer, "Antlı Kurban-3.", s. 15-16.

¹¹¹ Albayrak, "Numan Çelebi Cihan (1885-1918)", s. 16-17; Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan" s. 7.

edeceğine inanıyorduk. Hayatta ekmeden biçmeye kalkışmanın doğru olmadığını, biz o vakit daha bilemiyorduk. En mühim nokta da, bizim, harsî ve siyasi işleri birbirine karıştırmış olmamızdı. Biz, inkılaba, imanla bağlanmıştık ve ancak onun için çırpınan münevverden, ancak o yola atılan milletten müsbet bir iş bekliyorduk. Rusya’da da inkılabın muvaffak olacağına inanıyor, bunun için de, bir an evvel, gençlerimizi ve halkımızı bu yolda hazırlamak istiyorduk.”¹¹²

Cemiyet’in nizamnamesinin tasdiki ve resmî müsaadenin alınması hususunda bazı zorluklar çıkınca Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet dönemin Dahiliye Nazırı ve İttihad ve Terakkî’nin güçlü adamı olan Talât Bey’i (sonraki Talât Paşa) bizzat ziyaret ederler. Kendisi de tecrübeli bir inkılapçı olan Talât Bey bu heyecanlı Kırımlı gençleri sevgiyle karşılar. Bundan cesaret alan Çelebi Cihan gayelerinin yalnız Cemiyet nizamnamesinde görülen kültürel faaliyetlerden ibaret olmadığını, asıl hedefin Çarlık zulmünün yıkılması olduğunu bir kaç cümle ile anlatır. Cafer Seydahmet’in ifadesiyle, Talât Bey onlara “diliyle değil nurlu gözleriyle cevap verdi” ve başarılar dileyerek, resmî müsaade işinin halledileceğini söyler.¹¹³ Kırım Talebe Cemiyeti’ne bu müsaade 30 Kanunuevvel 1324 (12 Ocak 1909)’da verilir, cemiyet de bu tarihte resmen kurulur. Numan Çelebi Cihan başkanlığına getirildiği¹¹⁴ cemiyetin maksadı tüzükte, “Gençlerimizi bir ideal etrafında toplamak, onu vatan ve halk için çalışmaya hazırlamak, milletlerine ve hürriyete olan imanını kuvvetlendirmektir.” şeklinde yer almaktaydı.¹¹⁵

Cafer Seydahmet ve Alimseyit Cemil’in de İdare Heyeti’nde yer aldığı cemiyetin başlangıçta 60 kadar üyesi var iken bir yıl içinde üye sayısı 250’yi geçer.¹¹⁶ Bu cemiyet, Osmanlı entelektüel çevrelerinden edindikleri yeni içtimaî, siyasî ve edebî fikir ve görüşleri kendi aralarında tartışabilmeleri için uygun bir forum teşkil eder. Kırımlı gençlerin yetiştirilmesinde çok önemli bir rolü olur. Onlar burada tartışmaya, tenkide, hitabete alışırlar ve birbirlerini yakından tanırırlar. Hırs, çekememezlik, feragat ve fedakârlık, mantık, soğukkanlılık, hissiyat ve heyecanlarını da cemiyetin içerisinde

¹¹² Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 59.

¹¹³ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 188; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 59; Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 19-20; Arabacı, *a.g.m.*, s. 49-53.

¹¹⁴ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 59; Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 104; Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 19-20; Arabacı, *a.g.m.*, s. 49-53; Abdülvahap, *a.g.m.*, s. 16; Muhittin, “Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan”, s. 38; Ashyüce, *a.g.e.*, s. 123; Kaçalın, *a.g.m.*, s. 234; Otur, “Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle”, s. 6-8; Kırgız, Aydın, Togay, Akçora, Ergen, *a.g.e.*, s. 7; Kırimer, “Atlı Kurban-3”, s. 15-16; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 188.

¹¹⁵ Otur, “Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle”, s. 6-8.

¹¹⁶ Muhittin, “Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan”, s. 7.

¹¹⁶ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 188; Arabacı, *a.g.m.*, s. 49-53.

yaşarlar. Yine mektep, medrese, inkılap ve tekâmül, milliyetçilik ve sosyalistlik, Türkçülük ve kabilecilik tartışmaları da bu cemiyet bünyesinde olur.¹¹⁷

Çelebi Cihanla arkadaşları, asıl maksadın, gizli sırların burada paylaşılamayacağını daha ilk günlerde, ilk toplantılarda anarlar. Birkaç ay içinde bu cemiyette kimlere tamamıyla güvenilebileceğini, kimlerin hak ve yurt davasına sonuna kadar canla başla bağlı kalacaklarını tespit ederler.¹¹⁸

1909 yılı sonlarında Gaspıralı İsmail Bey'in İstanbul'a geleceği haberini aldıktan sonraki hadiseleri Cafer Seydahmet hatıralarında şöyle anlatmaktadır:

"1909 sonlarında bizim hayatımızda mühim bir hadise olmuştu. Talebe cemiyetimiz aceleyle toplantıya çağırıldı. Bir komisyon seçildi. İstanbul'a geleceğini haber aldığımız Gaspıralı İsmail Beyi karşılayacağız. Burada ona konferanslar verdirmek... Onu daha yakından tanımak... Ona bazı fikirlerimizi açmak... Hepimiz telaş ve heyecanla çalışıyor, hazırlanıyorduk. Geldi, onu karşıladık ve hazırladığımız programı kendisine verdim. İsmail Bey tarafından Şehzadebaşı'nda Fevziye kıraathanesinde verilen konferansta Rıza Tevfik, Ahmet Mithat, Yusuf Akçora beyler de söz söylediler. Bu konferans (Sıratı Müstakim) mecmuasında etraflı olarak neşredildi."¹¹⁹

Daha sonra, Kırım Talebe Cemiyeti'nin önde gelen üyelerinden oluşan bir heyet Gaspıralı İsmail Bey'in kaldığı Mahmutpaşa'daki Suhulet Otel'i'ne gider. Bu otelin büyük bir odasında Yusuf Akçura ve Azerbaycanlı Nesip Bey Yusufbeyli'nin de katıldığı bir toplantı yapılır. Bu toplantıda gençler heyecanla inkılap ve diğer içtimaî ve siyasî meselelerden bahsetmeye girişince, Gaspıralı İsmail Bey ciddî ve tartışma kabul etmez bir tavırla onlara yalnızca ilme sarılmayı tavsiye ederek, başka konulardaki endişelerine cevap vermeyi bile gereksiz görür. Yusuf Akçura da genel olarak Gaspıralı İsmail Bey ile aynı fikirleri savunur. Nesip Bey Yusufbeyli ise, gençlerde gördüğü imandan, fedakârlık hislerinden, en önemlisi inkılap ateşiyle yanmalarından, emellerinin tamamının halkı kurtarmaya ve yükseltmeye yönelik olmasından çok sevindiğini söyleyip, onların bu yola sadık kalmaya ve bu emel için hazırlanmaya teşvik eder. Yusufbeyli'nin söyledikleri Kırımlı gençleri o kadar heyecanlandırdı ki, Gaspıralı

¹¹⁷ Kırimer, "Antlı Kurban-3", s. 15-16; Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 19-20; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 188-189; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 59.

¹¹⁸ Kırimer, "Antlı Kurban-3", s. 15-16; Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 19-20; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 188-189; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 59.

¹¹⁹ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 60-61.

İsmail Bey'e saygılarını bile bir anlık unutarak onu bütün coşkularıyla uzun uzun alkışlarlar.¹²⁰

Cafer Seydahmet, Kırım Talebe Cemiyeti'ndeki gençlerin Gaspıralı İsmail Bey ile gerçekleştirdikleri görüşme hakkındaki duygularını hatıralarında şu şekilde ifade etmiştir:

“İsmail Beyle olan bu görüşmelerimiz bizi ona daha fazla yaklaştırmamıştı. Ona karşı beslediğimi hürmet azalmamıştı fakat o bizim yüreklerimizi heyecanlandırmamıştı. Biz inkılaba inanıyor, ondan medet umuyorduk. Biz onun bu gelecek günlere ehemmiyet vermediğini sezmiş, bundan dolayı da onu yarının adamı olarak tanımamıştık. Onun mazisine hürmetle bağlı idik, geleceğimiz içinse, biz ruhen Nasip Bey'e bağlanmıştık. Bu toplantıdaki görüşmelerimiz kafalarımızda ve ruhumuzda çok derin izler bırakmıştı. Bu toplantıdan sonra, biz günlerce söylenilen sözleri münakaşa etmiştik.”

Talebe cemiyetinin her hafta muntazam toplanmasına ve birçok işle uğraşmamıza rağmen biz zaten derslerimizi ihmal etmiyorduk. Yalnız derslerimizi değil, içtimai, edebi bütün ciddi eserleri de ehemmiyetle okuyor ve bunlar üzerinde münakaşalar yapıyorduk. İsmail Bey'in “ilme sarılma” tavsiyesini biz zaten bulmuş ve o yola hakikaten candan sarılmıştık.¹²¹

Gaspıralı İsmail Bey'in İstanbul'da 14 Ağustos 1909 tarihinde verdiği konferanstan elde edilen gelir Kırım Talebe Cemiyeti'ne bağışlanır. Ayrıca, Gaspıralı İsmail Bey Kırım Talebe Cemiyeti'ne o zaman için büyük bir meblağ olan 400 ruble bağışta bulunur. Cemiyet de Gaspıralı'ya fahrî başkan unvanını verir.¹²²

Kırım Talebe Cemiyeti üyeleri Osmanlı fikrî ve siyasî hayatını takip etmelerine ek olarak Rusya'dan İstanbul'a gelen tanınmış misafirler ve mültecilerle de temas kurarlar. 1908 İnkılâbı'ndan sonra Gaspıralı İsmail Bey'den sonra *Tercüman Gazetesi*'nin başmuharriri olan Hasan Sabri (Ayvazov) da İstanbul'a gelir.¹²³

Mısır'da yayınlanan *İçtiha*d mecmuasında, Kafkasya'da neşredilen *Füyuzat* mecmuasında yazıları çıkan tek Kırımlı münevver olması; halen *Vatan Hadimi*'nin de yazarı olması münasebetiyle Hasan Sabri'ye İstanbul'daki Kırım Tatar Türkü talebeler büyük hürmet beslemekteydiler. Ayvazov bu gençleri o sıralarda İstanbul'a yerleşen

¹²⁰ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 188-189; Arabacı, *a.g.m.*, s. 49-53; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 61-62.

¹²¹ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 61-62.

¹²² Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 189; Arabacı, *a.g.m.*, s. 49-53 ; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 62-63.

¹²³ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 61-62.

Yusuf Akçura ile de tanıştırır. Kırımlı gençler bu sayede Yusuf Akçura'dan Türkçülük hakkında düşüncelerini öğrenme imkânı bulurlar.¹²⁴

Kırım Talebe Cemiyeti'nin hem Rusya İmparatorluğu'nun Müslüman bölgelerinden gelen kişi ve topluluklara hem de İstanbul'da oluşmaya başlayan Türkçü çevrelerle ilişkileri giderek artar. Türkistan'da meydana gelen büyük deprem felâketi üzerine Kırım Talebe Cemiyeti oradaki insanlar için bir yardım kampanyası düzenler. Kampanya dahilinde Padişaha bile müracaat edilir ve Sultan Reşad'dan Başkâtibi Halid Ziya (Uşşaklıgil) Bey vasıtasıyla 100 altın lira bağış alınır. Ayrıca, bu kampanyayı halka duyurmak amacıyla Cemiyet 14 Şubat 1910'da İstanbul'da büyük bir konferans düzenler. Bu konferansta İstanbul Mebusu Mustafa Asım, gazeteci Ahmed Hilmi, Yusuf Akçura ve başka tanınmış kişiler bildiri sunarlar. Akçura konuşmasında Türklerde millî vicdanın canlanmamış olması konusundaki rahatsızlığını bildirerek, Osmanlı Türk kamuoyunun bir diğer Türk ülkesindeki felâkete kayıtsız kalmasını acı bir dille eleştirir. Cafer Seydahmet *Hatıralar*'ında özellikle Yusuf Akçura'nın konuşmasının Kırımlı talebeler üzerinde derin bir etki yaptığını şu cümlelerle anlatır, "O gün verilen konferanslardan bize en ziyade tesir edeni, Yusuf Beyin söylediği olmuştur. Yusuf Bey, sade bir üslup, yüksek bir heyecan, derin bir teessürle biz Türklerde millî vicdanın henüz canlanmamış olduğunu anlatmak istiyor ve bu maksatla İstanbul matbuatını, ediplerini, şairlerini ve ulemasını kuvvetle tenkit ediyordu."¹²⁵

Kırım Talebe Cemiyeti'nin Kırım'dan İstanbul'a tahsil için gelen gençlere büyük faydaları olur, maddi durumu yetersiz ve kalacak yeri olmayan pek çok genç talebe Cemiyetin desteği ile okuyabilir. Ayrıca Kırım'dan İstanbul'a okumaya gelmek için isteyen gençler de kendilerine destek olacak bir cemiyetin varlığı ile cesaretlenirler. Cemiyet ise gelirlerini İstanbul'daki Kırımlı tüccarların bağışları ve üye aidatlarından sağlamaktadır.¹²⁶

Kırım Talebe Cemiyeti özellikle İdil-Ural bölgesinden gelen talebelerle ve onların kurduğu "Rusyalı İslâm Talebe Cemiyeti" ile sıkı işbirliği içindedir. Yusuf Akçura'dan başka, bir diğer tanınmış Kazan Tatar münevveri ve siyaset adamı olan Ayaz İshakî de Kırım Tatar Türkü talebeleriyle yakın ilişkilere sahiptir. Kazan Tatarlarıyla olan bu bağlantılar Kırımlı gençlerin İdil-Ural Türk basın ve edebiyatına

¹²⁴ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 188-189; Arabacı, *a.g.m.*, s. 49-53; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 57-58.

¹²⁵ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 62-63.

¹²⁶ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 189-190; Arabacı, *a.g.m.*, s. 49-53.

olan ilgilerini de giderek arttırır. Bu doğrultuda, özellikle sadece şiir ve yazılarından tanındıkları genç Kazan Tatar şairi Abdullah Tukay İstanbul'daki Kırım Tatar Türkü talebeler arasında çok meşhur olur. Tukay'ın edebî tarzı kadar fikirleri de onları oldukça etkiler. Bütün bu yakın ilişkiler neticesinde Kırım Talebe Cemiyeti ve İdil-Uralı talebelerin Rusyalı İslâm Talebe Cemiyeti 13 Şubat 1912'de resmen birleşerek "Rusyalı Talebe Cemiyeti" adını alır.¹²⁷

6. Vatan Cemiyeti'nin Kurulması ve Faaliyetleri (1909 - 1917)

1909 yılı sonlarında İstanbul basınında ihtilal cemiyetlerinden ve bunların milletlerin hayatında oynadıkları önemli rollerden bahsedilmekteydi. Kırım Tatar Türkü gençlerin İttihad ve Terakki Komitesi'nin 1908 İnkılabı öncesindeki gizli faaliyetleri, Balkan milletlerinin istiklal teşkilatları, İtalyanların ihtilal ve kurtuluşlarında ehemmiyetli roller oynamış olan Karbonari (Kömürcüler)¹²⁸ cemiyeti hakkında okudukları, onları böyle siyasi bir cemiyet kurmaları için teşvik eder. Gizli toplantılar ve tartışmalar neticesinde Çelebi Cihan, Yakup Kerçi, Ahmet Şükrü, Cafer Seydahmet ve bir iki arkadaşlarıyla İstanbul'da Vatan Cemiyeti'ni kurarlar. Alimseyit Cemil (Salkat), Abdülhakim Hilmi, Abdurrahim Sükûti, Hamdi Bekirzade (Ataman) ve Habibullah Temircan Odabaş Abdullah Velit, cemiyete ilk üye olanlar arasındadır. Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet üniversiteli arkadaşlarından beşer kişilik birkaç grup oluştururlar. Diğer arkadaşlarının da medrese ve ilahiyat fakültesindeki Kırımlı talebeler arasında gruplar oluşturmalarını isterler. Cemiyetin kendisi ve merkez komitesi heyetinin isimleri tamamıyla gizlidir. Cemiyet üyeleri düzenli olarak ayda bir defa farklı mekânlarda toplanıyorlar.¹²⁹ Gizli Vatan Cemiyeti mücadelesinde teröre başvurmamayı ve kimseye zorla iş yüklememeyi esas kabul eder.¹³⁰

Cemiyetin kurulmasından kısa bir süre sonra ilk olarak, neşriyat için gerekli olan teksir makinesi¹³¹ satın alınır. Başlangıçta, daha önce yazdıkları gizli mektup ve beyannamelerin birer suretlerini çıkarılır, çoğaltılır ve bunlar mektup şeklinde Kırım'a

¹²⁷ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 189-190; Arabacı, *a.g.m.*, s. 49-53.

¹²⁸ 19. yüzyıl başlarında İtalya'da liberal ve yurtsever düşünceleri savunan gizli örgüt. 1815'te Napolyon'a karşı zafer kazanan müttefiklerin İtalya'da baskı yoluyla kurdukları tutucu rejimlere karşı gelişen muhalefetin başlıca kaynağı Carbonari olmuştur. 1861'de İtalya'nın birleşmesiyle sonuçlanan Risorgimento (Yeniden Yükseliş) hareketine giden yolu da Carbonari açmıştır.

¹²⁹ Cafer Seydahmet Kırimer, "Cafer Seydahmet Bey'in Nutku", *Emel Mecmuası* (Köstence/ Romanya), S. 11-12 (1935), s. 87; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 59-60; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 201.

¹³⁰ Otur, "Çelebi Cihan Ölümünün 50. Yılı Münasebeti İle", s. 7, Özcan, *Cafer Seydahmet Kırimer*, s. 13.

¹³¹ Çelebi Cihan'ın odasında gizlenen bu makinenin varlığını sadece iki üç kişi biliyordu. Onlar da haftada bir iki defa gizlice ayrı sokaklardan gelerek odada toplanıyor, sessiz bir şekilde yazılarını yazıyor, makinede çoğaltıyor, zarflarını hazırlıyor ve muhtelif yollardan Kırım'a gönderiyorlardı. (Kırimer, "Antlı Kurban-3", s. 15-16).

gönderilir.¹³² Cafer Seydahmet ve Abdürrahim Sükûti tarafından bir iki ay sonra Kırım'a dinî idarenin ıslahı, vakıflar idaresinin Rusların elinden alınması ve medreselerin ıslahı gibi konularda beyannameler yazılır. Çelebi Cihan'ın yazısı iyi olmadığı için, o Rusça zarfları yazmakla ve onların gönderilmesini teminle ilgilenir. Teksir makinesini Çelebi Cihan'ın Karagümrük'teki odasının kilitli sandığında saklarlar ve orada, özellikle kimsenin gelmeyeceği saatlerde, (ya sabahın erken saatlerinde ya da geceleri saat on ikiden sonra) çalışırlar.

Vatan Cemiyeti üyelerinin bu işlerle meşgul olduğu sıralarda, Abbas Şirinski yeni Türkiye hakkında Rus gazetelerine yazı yazmak amacıyla İstanbul'a gelir. Abbas Şirinski, Rus-Tatar Darülmuallimini'ni bitirmiş, Rusçası çok iyi olan, müfrit inkılapçı bir gençtir. 1905 ihtilalinde bir kongrede babasına karşı: “Senin topraklarını da taksim edeceğiz” diye bağırıştır. Kırım gençleri arasında Rus edebiyatını en iyi Şirinski bilmekteydi. Ağabeyinin arkadaşı olması dolayısıyla Alim Sait kendisiyle görüşür, ona yardımda bulunur. Vatan Cemiyeti üyeleri de, onun vasıtasıyla, Abbas'ın, Rusya'daki inkılap cereyanları hakkında ve Kırımlı inkılapçıların neler düşündüklerine dair malumat alırlar. Çelebi Cihan da kendisiyle bir iki defa görüşür. Abbas Şirinski İstanbul'daki tahsilden Kırımlı gençlere bir hayır gelmediğini düşünmektedir. Gençlerin Rusya'ya dönerek Rus mekteplerinde okumalarını temenni eder.¹³³

Vatan Cemiyeti Kırım'a gönderdiği bildiriler ve beyannamelerin haricinde, 1908 İnkılâbı'ndan sonra İstanbul'da basılan yüzlerce kitap, risale ve mecmua gönderir. Bunlar, inkılap, inkılapçı teşkilatlar ve sosyal konulara hakkındaki yayınlardan, Türk ve İslâm tarihlerinden, edebî ve dinî eserlerden oluşmaktadır. Bu yayınların gönderilmesindeki amaç, Kırım'daki muallimlerin ve aydınların bu yayınlardan faydalanarak millete ve okuttukları talebelere inkılâbı ve insanların kendi hukuklarının ne olduğunu anlatabilmelerini sağlamaktır. Bu tür yayınların yaklaşık iki yüz cildi Vatan Cemiyeti üyelerinin 1909'da İstanbul'u ziyareti sırasında iletişim kurdukları Genç Tatarlardan Abbas Şirinski vasıtasıyla Kırım'a gönderilir. Alimseyit Cemil ve birçok Cemiyet üyesi de çok sayıda yayın ve bildiriye Rus gümrük memurlarından gizlemeyi başarak Kırım'a götürür.¹³⁴

¹³² Kırimer, “Antlı Kurban-3”, s. 15.

¹³³ Kırimer, “Antlı Kurban-3”, s. 15; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 71-74.

¹³⁴ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 204.

Bir süre sonra Vatan Cemiyeti üyeleri artık yalnız gizli teksir makinesiyle intibahnameler basarak Kırım'a göndermeyi yeterli görmeyip, küçük eserler kaleme alarak bunları bastırıp Kırım'a göndermeyi de kararlaştırırlar. Abdülhakim Hilmi'den *Gûlbünü Hânân*'ı sadeleştirerek Türkçe'ye çevirmesi ve bazı açıklamalar ilave ederek hazırlaması istenir. Habibullah Timurcan *Altın Yarık* şiirini, Çelebi Cihan *Karılgaçlar Duası* adlı hikâyesini yazar.¹³⁵ *Karılgaçlar Duası*, Alphonse Dudet'nin Alzas-Loren'in Almanlara geçmesi üzerine, Fransız muallimin talebesine son dersini vermesini tasvir eden hikâyesi esasında yazılır. Çelebi Cihan hikâyesini Alphonse Dudet'ten daha orijinal çizgilerle, daha başarılı bir şekilde kaleme alır. Cemiyetin diğer mensupları da şiir ve edebi hikâyeler yazarlar. Bu eserler de, daha sonraları *Yaş Tatar Yazıları* başlığıyla basılır.¹³⁶ Vatan Cemiyeti'nin bastırdığı bir başka yayın da ünlü Fransız tarihçisi Charles Seignobos'nun *Sous le regne dit Knout* adlı muhtasar eserinin Türkçe tercümesidir. Rus Çarlık sistemini, onun Baltık ülkeleri ve Polonya üzerindeki koloniyal siyasetini konu alan bu eser Türkçeye Cafer Seydahmet tarafından "H.Z." mahlâsıyla çevrilir.¹³⁷ Cafer Seydahmet aynı zamanda *Yirminci Asırda Tatar Milleti Mazlumesi*¹³⁸ adında, Çarlık aleyhinde bir broşür hazırlar.

Cafer Seydahmet'in hazırladığı broşürün muhtevası ve Kırım'a gönderilmesi hakkında söyledikleri şu şekildedir.

"Biz Tatar Milleti diye tasarladığımız varlığı bile daha tesbit etmemiştik. Mesela, Türkiye'de ve Dobruca'da yaşayan Kırımlılarla alakadar olmamıştık. Biz, Kırım'daki halkımızı düşünüyor ve Rusya'da bizden Müslümanlardan gayrı başka milletlerin de aynı vaziyette olduklarını ve büyük davada, bizim Rus fırkalarından ve inkılapçılarından ziyade, bu milletlerle anlaşmamızın daha gerekli ve esaslı bir hareket olacağını da o zamanlar biz kavrayamıyorduk.

¹³⁵ Otar, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", s. 7.

¹³⁶ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 74.

¹³⁷ M. Seignobos, *Rus Hükûmeti yahud Kamçı Saltanatı*, İstanbul (1327/1912), s. 22.

¹³⁸ Cafer Seydahmet *Yirminci Asırda Tatar Millet-i Mazlumesi* adlı risalesini "Şehab Nezihi" müstear ismiyle yayınladı. Bu risalede Cafer Seydahmet "milleti" olarak Rusya İmparatorluğu'nda yaşayan Müslüman Türklerin tamamına işaret ederek otuz beş milyon Tatar'dan söz ediyordu. Bununla birlikte, risalenin muhtevası ve birinci derecede hitap ettiği kitle göz önüne alındığında asıl kast edilenin özgün tarihleri ve şartları ile Kırım Tatar Türkleri olduğu açıkça görülmüyordu. Risalede Cafer Seydahmet sürekli olarak Kırım Tatar Türkleri'nin "şanlı mazisi"ne ve "atalarının şevketi"ne atıfta bulunarak, Rus istilâsından sonra "bir asırlık cehalet perdesi arkasında kendisini tanımaktan âciz kalmış" olduklarından bahsediyordu. Bu bakımdan, "kan ve ruh'ları adına, "şanlı ecdadın düşkün evlâdları" olan gençliğin Çarlığa ve "millet hainleri"ne karşı savaşı millî bir göreviydi. Millet'in terakkisi ve varlığını sürdürebilmesi, ancak Rusya'ya hürriyet ve adalet getirecek olan "inkılap" ile mümkün olabilirdi. Cafer Seydahmet zulme karşı hürriyet için savaşmanın İslâm'ın ve Peygamber'in emri olduğunu söylüyordu. Bu sebeple Rus inkılapçılarıyla işbirliği yapmanın tamamen meşru ve gerekli olduğu düşüncesindeydi. Kısaca, ancak Tatarların [Kırım Tatar Türkleri'nin] inkılap ve hürriyet mücadelesinde gösterecekleri gayret ve başarının, onların silinmiş kimliklerini yeniden ortaya çıkaracağını ve medeniyet âleminde yeniden yükseltecekti. (Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 205).

Benim otuz sahifelik broşürüm de bu zihniyetle yazılmış, idare-i ruhaniyenin ıslahı, vakıfların ele alınması, maarifimizin ve medeni cereyanımızın kuvvetlenmesi için inkılabın muvaffak olması ve Çarlığın yıkılması lazım geldiğinde ısrar edilmişti. Burada yalnız Çarlığa değil, Çarın şahsına da hücum edilmişti.

Yirminci Asırda Tatar Milleti Mazlumesi'ni Şenap Nezihî müstear adıyla bastırmıştım. Bu küçük ihtiyati tedbirle ele geçmeyeceğimi, beni kolay kolay bulamayacaklarını tasarlamıştım. Çünkü, bu isim Kırım'da kullanılmamakta olması sayesinde bu eserin İstanbullu bir Türk genci tarafından yazıldığının zannedileceğini tahmin ediyordum. İnkılap mektebindeki acemiliğimiz de bu merkezde idi.

Yüksek heyecandan, ateşli duygulardan başka ciddi bir mana ifade etmeyen bu küçük eserin basılmış olması bütün Kırım gençlerine fevkalade tesir etmişti. Bizim Vata Cemiyeti bunu Kırım'a gönderme meselesini düşündü ve bunun için de bir arkadaşın Kırım'a gitmesi kararlaştırıldı. Gidecek olan Abdullah Velid adındaki arkadaşımızın bu işi muvaffakiyetle başarabilmesi için basit bir usul bulmuştuk. İki Kur'ân-ı Kerîmi ciltlerinden çıkardık, içlerine yirmi-otuz broşür koyarak ciltlettik. Abdullah Velid bunları güya Kur'ân-ı Kerîm imiş gibi boynuna astı ve bu suretle Sivastopol gümrüğünden geçirdi. Akmescit'te ciltleri sökerek broşürleri gizli arkadaşlara teslim etti. Onlar da broşürleri Bahçesaray, Tatlı Dayır medreselerindeki talebelerden bazılarıyla diğer emin muallimlere dağıttılar. İki ay sonra tekrar iki ciltle Kırım'a yolladık.”

Cafer Seydahmet 10 Nisan 1911 sabahı Şehzadebaşı'ndaki Fevziye kıraathanesine giderken yolda *Tanin* gazetesini okumaktadır. Gazetede *Tanin* Rus sefiri Çarikof'un Hariciye Nazırı Rıfat Paşa'ya *Yirminci Asırda Tatar Milleti Mazlumesi* muharririnin tevkif edilmesi için müracaatına binaen bu konu doğrultuda emir verildiğini okur. Derhal, Direklerarası'nda Kırımlı Hacı Veli efendinin lastik mağazasına uğrar, orada çalışan gençlerden birini Darülfünuna göndererek Çelebi Cihan'a haber gönderir. Çelebi Cihan, Ahmet Şükrü ve Abdürrahim Sükûti Beyazıt'ta Sahaflar Çarşısı'na gidilen yerdeki yüksek ağaçlıklı Meydan kahvesinde buluşurlar. Kendilerine durumu anlatan Cafer Seydahmet'i tevkif edilmek değil kapitülasyonların hükmüne uyarak Rus Konsolosluğu'na teslim edilme ihtimali korkutmaktadır. Arkadaşlarına danışarak Paris'e gitme kararını alır. Seyahat için gerekli olan parayı, o zamanlar Vatan Cemiyetinden arkadaşı olan Bekirzade Hamdi bulur. Abdullah Velit pasaportunun vizesini yaptırır. Abdurrahim Sukuti bavulunu toplayarak getirir. Cafer Seydahmet hazırlıklarını tamamlayarak o gece kalkan Avrupa trenine yerleşir ve Paris'e gider.¹³⁹

¹³⁹ Özcan, *Cafer Seydahmet Kırimer*, s. 14; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s.74-76.

Cafer Seydahmet'in Paris'te parası az, Fransızcası da zayıftır. Orada ilk olarak Türk talebeler ile tanışır. Fransızca'sını gazete okuyarak geliştirmeye çalışır. Babasından maddi yardım aldıktan sonra da Fransızca hocası tutar ve Paris Hukuk Fakültesinde okumaya başlar.¹⁴⁰

1914 yaz ayları boyunca Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet Kırım'da iken, oradaki gizli çalışmalarını nasıl kuvvetlendirmeleri gerektiğini ve onlara bağlı arkadaşlarının nerelerde çalışması ve nerelerde toplanması gerektiğini kararlaştırırlar.¹⁴¹ Yine bu yıl içinde Odesa'da Vatan Cemiyeti şubesini kurarlar.¹⁴²

Aldıkları kararlar neticesinde gizli Vatan Cemiyeti'nden olup Kırım'da bulunan bazı arkadaşları Akmesit'te Veli İbrahimof'un çalıştığı Vagem'in kahvesinin arkasındaki odalardan birisinde toplanmaya karar verirler. Bu kahve Cemiyet üyelerinin sık gittikleri çok kalabalık bir yerdir. Veli İbrahimof'a itimatları vardı. Kendisinin 1905 ihtilalcileri ile hareket ettiğini ve halka candan bağlı olduğunu bilmekteydiler. Cafer Seydahmet, Veli'ye giderek onların herhangi bir teşkilat kurmak istemediklerini, ancak bazı arkadaşlarla mili meseleler hakkında dertleşmeyi faydalı bulduklarını, bu maksatla kahvenin arkasındaki odalardan birisinde toplanmalarının mümkün olup olmadığını ve bunun polisin dikkatini çekip çekmeyeceğini, bir baskına uğramaları halinde onlara yardım ederek arka kapıdan kaçmalarını temin edip edemeyeceğini sorar. Veli İbrahimof heyecanlanarak "Beni ne kadar sevindirdin... Demek ki siz de yeniden inkılap günlerinin geleceğini bekliyorsunuz" der. O bunları o kadar samimi ve candan söylemiş ki Cafer Seydahmet de ona "Bunda şüphemiz yok... Bu muhakkaktır. Fakat biz ne yapacağız... İşte bizi bu düşündürüyor" der. Daha sonra da "Demek anlaştık, biz geleceğiz" diye söyler.¹⁴³ İki gün sonra Vatan Cemiyeti üyeleri Kırım'daki ilk toplantılarını burada yaparlar. Veli İbrahimof bir saniye bile kahveden ayrılmayarak nöbet bekler. Bu toplantıda Dağdayır medresesi müderrisi Abdulhakim Hilmi,¹⁴⁴ Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet Ahmet Şükrü ve birçok kişi daha bulunur.¹⁴⁵ Toplantı sonunda alınan kararların en önemlisi benzer görüşlerdeki bütün hücre ve grupları Vatan Cemiyeti etrafında toplayacak merkezi bir Kırım Tatar Türkü milliyetçi-inkılapçı

¹⁴⁰ Kırmır, *Bazı Hatıralar*, s. 82-89.

¹⁴¹ Kırmır, *Antlı Kurban-3*, s. 17.

¹⁴² Kırmır, Aydın, Togay, Akçora, Ergen, *a.g.e.*, s. 9; Kandım, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, s. 21.

¹⁴³ Kırmır, *Bazı Hatıralar*, s. 124.

¹⁴⁴ Abdulhakim Hilmi Arifzâde, tanınmış bir yazar, tarihçi ve yayıncıdır. 1911-1917 arasında *Tercüman*'da pek çok yazı ve makale yazmıştır. Halim Giray tarafından derlenmiş ve ilk defa 1871 de Türkiye'de basılmış olan *Gülbün-ü Hanan*'ı, 1911'de İstanbul'da yeniden düzenlemiş ve yayınlamıştır.

¹⁴⁵ Kırmır, *Bazı Hatıralar*, s. 123-124.

teşkilatı kurulmasıdır. Teşkilatlanma ve üye kabul etme faaliyetleriyle strateji belirleme yetkileri de Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'e verilir. Toplantıda ayrıca, halk arasında yürütülecek bilgilendirme faaliyetlerinde Çarlık rejiminin Kırım Tatar Türklerinin milli ve dini varlıklarına karşı politikalarının anlatılması ve halka yalnızca Çarlık rejimine değil, ona aracılık eden mirzalara ve mollalara karşı da mücadele etmenin gerekliliğinin anlatılması kararları alınır. Bu bilgilendirme faaliyetleri sırasında inkılaptan söz etmekten kesinlikle kaçınılacaktır.¹⁴⁶

Bu toplantıdan sonra kısa süre içinde Kırım'daki inkılapçılar arasında temas ve bağlantılar genişler. Teşkilata Hasan Sabri ve Seyit Celil Hattat¹⁴⁷ da katılır. Bu sırada, gelecek Duma seçimlerinde kendi adaylarını göstermek veya kendilerine yakın birisini desteklemeyi de düşünürler. Böyle bir aday hem Müslüman halkın saygı duyduğu, hem de kusursuz Rusça konuşan ve Ruslar arasında saygın olan birisi olmalıdır. Bu maksatla, Cafer Seydahmet ve Numan Çelebi Cihan bu vasıflara sahip olduklarına inandıkları iki eski Genç Tatar ile görüşürler. Vatan Cemiyeti liderlerinin teklif götördükleri bu eski inkılapçılardan birisi Abbas Şirinski, diğeri de Yalta Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'nin halk arasında çok takdir gören başkanı ve Tatar ticari kooperatifi "Bereket'in kurucusu olan Mehmet Bekirof'tur. Fakat ne Şirinski, ne de Bekirof gençlerin bu teklifini kabul etmezler. Ayrıca onların yaptığı faaliyetlerine de sıcak bakmadıklarını da hissettirirler. İnkılapçı geçmişlerinden dolayı her zaman değer verdikleri eski Genç Tatarlar'ın bu tavrı yeni nesil milliyetçilerini hayal kırıklığına uğrattır. Cafer Seydahmet, hatıralarında bu olayın kendilerine 1905 inkılapçıları ile ve Rusya'da tahsil görenlerle anlaşmalarının kolay olmayacağı kanaatini verdiği değinmiştir.¹⁴⁸

Yine aynı yıl Abdulkakim Hilmi, Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet bir mecmua çıkarmayı kararlaştırırlar. Mecmuanın idaresinin Abdulkakim Hilmi'ye verilmesini, Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet Rusça tahsillerini kuvvetlendirip, mecmuaya düzenli aralıklarla makaleler yazmasını düşünürler. Mecmuayı inkılap hazırlıkları için en

¹⁴⁶ Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 124; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 236, Albayrak, *a.g.m.*, s. 16-17.

¹⁴⁷ Seyitcelil Hattat (d. 1874 - ö. bilinmiyor) eski bir Genç Tatar grubu üyesi olup o sıralarda Bahçesaray'daki Tatar Bankası'nın başkanıydı. Kasım 1912 tarihli bir polis raporu onun siyasi görüşleri itibarıyla Rus hükümetine düşmanca hisler besleyen ve Rusya sınırları dâhilinde millî Müslüman devletini yeniden kurmak isteyen bir Tatar grubuna mensup olduğunu belirtiyordu. (Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 236).

¹⁴⁸ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 236-237.

önemli adım olarak gören bu gençler mecmuanın sermayesi, kurulması, programı, hatta muhabirlerini bile düşünürler.¹⁴⁹

Bu dönemde Cafer Seydahmet Alupka'da Hasan Sabri ile görüşür. Milli meseleler hakkında kendisi ile anlaşmaları çok kolay olur, her noktada mutabık kalırlar. Hasan Sabri bu tarihlerde *Tercüman*'da çalışmaktadır. Gaspıralı İsmail Bey'in rahatsızlığından dolayı gazetenin bütün işlerini ve başmuharrirliğini o yapıyordu. 1905'te *Vatan Hadimi*'ni de kendisi idare etmişti.¹⁵⁰

Gaspıralı İsmail Bey'in 11 Eylül 1914 vefatından¹⁵¹ sonra Bahçesaray'da Petrograd lokantasına gelen heyetlere akşam yemeği verilir. Bu yemeğe Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet de katılır. Bu yemek sonunda Çelebi Cihan da kısa bir nutukla "İsmail Bey'in fikirlerinden hareketle ve ilme dayanmayan her şeyin, her kudretin yıkılmaya mahkûm olduğunu anlatır, merhumun dimağını muntazam çalışır bir fabrikaya benzettiği gibi yüreğini de bütün milli sırların hazinesi olarak vasıflandırır."¹⁵²

Gaspıralı İsmail Bey'in vefatından sonra Hasan Sabri'nin *Tercüman*'ın yazı işleri müdürü olmasıyla birlikte Vatan Cemiyeti liderleri yazılarını *Tercüman* gazetesinde yayınlatabilmeye başlar ve böylece o zaman için yeni bir mecmua çıkarmaktan vazgeçerler. Abdülhakim Hilmi, Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'in savaş yılları boyunca birçok makale ve edebi yazıları *Tercüman*'da yayını.¹⁵³

Birinci Dünya Savaşı devam ederken Kırım Tatar Türklerini de direkt olarak etkileyecek önemli bir gelişme olur. 29 Ekim 1914'te, içinde Yavuz ve Midilli savaş gemilerinin de yer aldığı bir Osmanlı filosu Sivastopol (Akyar), Yalta, Kefe Novorossiysk ve Odesa'yı topa tutar ve bazı Rus gemilerini batırır. Böylece Rusya artık Osmanlı İmparatorluğu ile savaşa girmiş olur.¹⁵⁴ Bu durum milliyetçi düşüncedekilerin aralarında giderek yaygınlık kazandığı Kırım Türklerinde Rusya'nın çöküp, Kırım'ın Türkiye himayesinde bağımsızlık kazanacağı yolunda umutların doğmasına sebep olur.¹⁵⁵

¹⁴⁹ Kırmır, *Bazı Hatıralar*, s. 127-128.

¹⁵⁰ Kırmır, *Bazı Hatıralar*, s. 128.

¹⁵¹ Numan Çelebi Cihan'ın Gaspıralı İsmail Bey'in vefatı üzerine yazdığı "Anlayabilseydik" adlı yazı için bkz. Ek 1.

¹⁵² Kırmır, *Bazı Hatıralar*, s. 136, Otur, "Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle", s. 8.

¹⁵³ Kırmırlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 237.

¹⁵⁴ Kırmırlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 238.

¹⁵⁵ V. Yelagin, *İnkılap Yıllarında Kırım Tatarlarının Milli Halleri*, Osmanlı Türkçesine çev. M. Bekirof, Kırım Hükümet Neşriyatı, Akmesicet 1925, s. 3-5.

O dönemlerde Çelebi Cihan, Vatan Cemiyeti lideri vasfıyla Rusya çapında gerçekleştirilen bazı Müslümanların etkinliklerine de katılır. Bu etkinliklerden biri de 19-23 Aralık 1914'te Petrograd'a askere çağrılmış Müslümanların ailelerine ve yaralı askerlere yardım amacıyla toplanan Müslüman Cemiyetleri Temsilcileri Kongresidir. Bu kongreye Çelebi Cihan ile birlikte üç Kırım Tatar Türkü temsilcisi daha katılır.¹⁵⁶ Kırım Tatar Türkü temsilcileri Kongre'de silah altındaki Müslümanların ailelerine ve yaralı Müslüman askerlere yardım amacıyla hâlihazırda Rus memurların idaresinde bulunan Kırım vakıflarının gelirlerinden de ödenek ayrılması gerektiğini ileri sürerler. Bu konuda, Ahmed Mirza Müftüzade askeri hastane inşası ve benzer gerekçelerle hükümet tarafından vakıf gelirlerinden şimdiye kadar yüzbinlerce ruble çekildiğini hatırlatarak, Müslüman askerler için de buradan ödenek verilmesinin mümkün olduğunu ve bunun için İdare-i Ruhaniye'ye başvurulması gerektiğini söyler.¹⁵⁷

Vatan Cemiyeti üyelerinden Halil Çapçakçı, Cemiyet'in kararıyla Odesa'daki Rus Erkânı Harp Dairesinde Türkçe mütercimliği vazifesini kabul eder. Bu vazifesi sayesinde İstanbul gazetelerini okuyabilmektedir. İki tane *İkdam* gazetesini saklayarak Kırım'a getirir. Bu gazetelerden birisinde Tevfik Fikret'in ölüm haberi vardır. İkincisinde Türk şairi Mehmet Emin Bey'in Kafkasya'ya hitaben yazdığı *Aç Bağrını Biz Geldik* şiiri vardır. Özellikle de Mehmed Emin (Yurdakul)'un şiirleri kopya edilerek Kırım'da itimat edilen köylere gizlice dağıtılır ve okunur.¹⁵⁸

6.1. Çelebi Cihan - Süleyman Kırımtayef Düello Meselesi

Zincirli Medrese'nin müderrisi Tavbadraklı Habibullah Efendi 1915'de vefat eder. Kırım'ın en önemli medresesi olan Zincirli Medrese o zamana kadar tüm ıslahat çalışmalarına karşı direnmiş ve mutaassıp gelenekçilerin merkezi olarak tanınmıştı. Bu nedenle, medresenin en üst makamı olan müderrisliğin boşalması, milliyetçiler tarafından kendi istedikleri adayları müderrislik makamına getirebilecekleri bir fırsat olarak görülür. Hiç olmazsa, bu vak'a Zincirli Medrese'nin ve hatta İdare-i Ruahniye'nin başına gelecek idarenin bütün Kırım Müslümanları tarafından seçilmesi

¹⁵⁶ Çelebi Cihan Kongre'de resmen Gözleve Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi'ni temsil etmekteydi. Diğer Kırım Tatar Türkü temsilcileri Düleymen Alimollayev (Karasubazar Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi), Ahmed Mirza Müftüzade (Akmescit Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi) ve İsmail Lömanov (Petrograd Müslüman Neşr-i Maarif Cemiyeti) idi. Kongre'ye Kırım, İdil-Ural bölgesi, Azerbaycan, Türkistan, Moskova ve Petrograd'daki Müslüman Cemiyet-i Hayriyeleri'ni (ve bazı diğer Müslüman cemiyetlerini) temsilen 32 kişi katılmıştı. ("Müslüman Cemiyetleri Vekillerinin 1914'inci Yıl 6-10'unçu Dikabrdeki İsyezd Meclislerinin Pratakolları", *Millet*, Petrograd, S. 19, Şubat 1915, s. 2).

¹⁵⁷ "Müslüman Cemiyetleri Vekillerinin 1914'inci Yıl 6-10'unçu Dikabrdeki İsyezd Meclislerinin Pratakolları", *Millet*, Petrograd, 19, Şubat 1915, s. 14.

¹⁵⁸ Kırımer, *Bazı Hatıralar*, s. 141.

konusunu gündeme getirmek için bir sebep olabileceği düşünülür. Kırım'daki resmi Müslüman dini idaresini fiilen bir çeşit Kırım Tatar Türkleri milli temsil aracı haline getirmeyi öngören böyle bir düşüncenin ana amacı bizzat İdare-i Ruhaniye'yi ve resmi ruhani sınıfını yarı hükümet memurları şeklinde muhafaza etmektir. Bunun fevkalade sıkı kanun ve nizamlar karşısında gerçekleşebilmesi elbette olanaksızdır. Milliyetçiler de bu durumu çok iyi bildikleri halde, ortaya çıkan fırsattan halk arasında mevcut sistemin temelini sorgulamak ve Kırım Tatar Türklerinin kendi toplum içi meselelerini kendi ellerine almaları gerektiği fikrini yayabilmek yönünde yararlanmak istemekteydiler.¹⁵⁹ Bu amaçla, Vatan Cemiyeti Zincirli Medrese müderrisliği için İbrahim Tarpi ve Yakup Kemal'i kendi adayları olarak önerir. Hem İbrahim Tarpi, hem de Yakup Kemal dini tahsillerini Türkiye'de yapmışlardı. Birinci adaylarının Tarpi olduğu anlaşılmakla birlikte, milliyetçiler her iki aday için de halk arasında propagandaya başladılar.¹⁶⁰ Fakat Zincirli Medrese'ye kimin müderris olarak atanacağını belirlemek fiilen Bahçesaray Belediye Başkanı Süleyman Mirza Kırımtayef (1870-1929)'in elindedir. Muhafazakâr ve zengin bir mirza olan Kırımtayef'in Kırım'daki gelenekçi çevreler içinde güçlü itibarı olduğu gibi, yüksek hükümet memurları arasında da sözü geçen dostları ve gayet iyi ilişkileri vardı. Yani Kırımtayef, milliyetçilerin Kırım Tatar Türk toplumu içinde tepki duydukları hemen her özelliği şahsında taşımaktaydı. Ancak, Zincirli Medrese vakfına ait olan toprakları her yıl kendisi kiralamaktadır. Bu nedenle medrese idaresi Kırımtayef'in şahsını da yakından ilgilendirmektedir.¹⁶¹

Kırımtayef'in müderrisliğe muhafazakâr bir molla olan Özenbaşı Mustafa Efendi'yi¹⁶² getirmesi üzerine, milliyetçiler halk arasında ve *Tercüman* sayfalarında Kırımtayef'e yönelik olarak hiç beklenmedik şekilde büyük bir kampanya başlatırlar. Kırımtayef *Tercüman*'daki bu yazıların en şiddetlilerini mahalli sansür idaresindeki tanıdıklarını devreye sokarak bir süre için önler. Fakat Vatan Cemiyeti söz konusu yayını önlenmiş makaleleri elle çoğaltıp, İdil-Ural basınında yayınlanmasını sağlar ve bu İdil-Ural gazetelerinden binlerce nüshayı Kırım'da dağıtır. Bütün bu olup bitenler karşısında büyük bir öfkeye kapılan Kırımtayef, *Tercüman*'ın başyazarı Hasan Sabri'yi

¹⁵⁹ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 248.

¹⁶⁰ Aziz Bozgöz, "Zincirli medrese Meselesi ve Çelebicihan - Kırımtayef Düellosu", *Emel*, S. 38 (1967), s. 13.

¹⁶¹ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 248.

¹⁶² Gençliğin direnmesi neticesinde Özenbaşı Mustafa Efendi'nin Zincirli Medreseye başmüderris olarak tayini resmen çıkmadı. Ancak Habibullah Efendi'nin zamanında ikinci müderris olduğu için onun vefatından sonra medresenin idaresini fiilen eline aldı. Bu vaziyet 1917 senesine kadar devam etti.

açık bir şekilde düelloya davet eder.¹⁶³ Bu haber ertesi gün *Tercüman*’da çıkar. Duruma Çelebi Cihan¹⁶⁴ derhal müdahale eder. Kırımtayef’in Hasan Sabri’yi düelloya çağırmasını gerici kuvvetlerin gençliğe meydan okuması diye telakki ettiklerini, gençliğin bu meydan okumayı kabul ettiğini, meydandan kaçmayacağını ve gençlik adına Kırımtayef’in karşısına ilk olarak kendisinin düelloya çıkacağını *Tercüman* vasıtasıyla ilan eder.¹⁶⁵ Bu mesele halk arasında çok büyük bir heyecan uyandırır. Bunun Kırımtayef ve Çelebi Cihan münazarası olmadığı, eskilikle yeniliğin, hükümetle gençliğin, mirzalarla milliyetçilerin çekişmesinin başlangıcı şeklinde anlaşılması gerektiği her tarafta açıktan açığa söylenir. Vatan Cemiyeti üyeleri de Kırım’ın her yerinde, bu vaziyetten faydalanarak halka meseleyi böyle anlatır ve bu sayede gayelerini biraz daha aydınlatmaya çalışırlar.¹⁶⁶ Çelebi Cihan belirlenmiş olan gün ve saatte düello yerine gittiğinde, bilinmeyen bir sebepten ötürü Kırımtayef’in düelloya gelmediği görülür.¹⁶⁷

Bu hadisenin Vatan Cemiyeti’nin inkılap hareketine büyük bir faydası olur. Artık hükümet cephesinde bulunan bir kısım mirzalarla mutaassıp ulema ve bunların taraftarları ile inkılapçı gençlik karşı karşıya gelmiştir. Halkın büyük kısmı da tüccarların ve her köyün ileri gelenlerinin tesirleriyle gençliğe daha fazla meyilli ve taraftardır.¹⁶⁸ Aziz Bozgöz’ün *Emel* dergisindeki yazısında düello meselesinin ehemmiyeti hakkında söyledikleri şöyledir:

“Görünüşte küçük ve ehemmiyetsiz bir vak’a gibi görünen bu düello hadisesi Kırım’da gençlik ve gerici savaşı mühim bir merhale sayılabilir. Kültür alanında, propaganda yarışında gençliğin karşısında daima zayıf kalan ve bunalmaya başlayan gericiler artık son kozlarını oynamak istemişlerdi. Kabadayılık, kaba kuvvet ve zorbalık onların son silâhları idi. Gençlik hareketinden kuşkulanan hükümet makamlarının gericileri destekliyen müsamahalı tutumları da onlara cesaret veriyordu.

Kırımtayef’in bu düello teşebbüsü de hiç şüphesiz böyle bir hesaplamaların neticesi idi. Gençlik kaba kuvvetle sindirilmek istenmişti.

¹⁶³ Kevser Değirmenci, “Kırım Özgürlük Hareketi’nin Önemli Bir Yolbaşçısı: Numan Çelebi Cihan (1885-1918)”, 38. ICANAS 10-15 Eylül 2007, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara 2012, s. 9; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 248-249.

¹⁶⁴ Aziz Bozgöz, 1918 senesi yazı, Kırım Tatar Talebe Cemiyeti’nin tertip ettiği bir Çelebi Cihan’ı anma toplantısında konuşan Cafer Bey merhumun hususi hayatına da temas etmiş ve bu arada onun çok usta bir nişancı olduğunu da kaydetmişti. İstanbul’da talebeliği sırasında bir arkadaşının daveti üzerine onların Çanakkale’deki çiftliklerine yaz tatiline giden Çelebi Cihan’ın orada tertip edilen av partilerinde gösterdiği bu usta nişancılıkla herkesi hayrette bıraktığını söylediğini kaydetmiştir. (Bozgöz, “Zincirli medrese Meselesi ve Çelebicihan - Kırımtayef Düellosu”, s. 15).

¹⁶⁵ Bozgöz, “Zincirli medrese Meselesi ve Çelebicihan - Kırımtayef Düellosu”, s. 14.

¹⁶⁶ Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 147-149.

¹⁶⁷ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 249.

¹⁶⁸ Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 148-149; Otar, “Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle”, s. 8.

Lâkin Çelebicihanın gösterdiği cesaret onların bu isteklerini altüst etti. Gericilerin en ileri gelen simalarından birisi Süleyman Kırımtayef attığı adımı geri almak mecburiyetinde kalmıştı. Onun bu mağlûbiyeti kabadayılığın da artık sökmeyeceğini ispat etmiş ve gençliğin haletî ruhiyesini yükseltmiş, kendisine güven artmıştı.”¹⁶⁹

6.2. Çelebi Cihan’ın Askere Alınması

Vatan Cemiyeti faaliyetlerine devam ederken, Birinci Dünya Savaşının devam ettiği günlerde Rusya’daki bütün üniversite öğrencilerinin yedek subay okuluna alınmaları emri çıkar. Bunun üzerine Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet gibi Vatan Cemiyeti’nin lider kadrosundan da askere çağırılanlar olur. Çelebi Cihan’ın devam ettiği Psikonevroloji Enstitüsü resmi üniversite sayılmadığı için orada okuyanlar yedek subaylığa alınmamaktadır. Bu haberi alan Çelebi Cihan ile Cafer Seydahmet vakit kazanmak ve askerlik meselesi hakkında bir karar verebilmek için Petrograd’a giderler. Askere gitmek veya Finlandiya’ya kaçmak seçenekleri üzerinde tartışırlar. Bu tartışmalar sonucunda Cafer Seydahmet askerlik şubesine gider ve Moskova Yedek Subay Okuluna gitme emri alır. Oradan da Beserabya Cephesi’ne gönderilir. Çelebi Cihan ise Gözleve’ye oradan da Akmesçit’e giderek er olarak askerliğe başlar. 1917 Şubatı’nda Çarlık merkezinde ihtilal başladığı haberlerinin gelmesi üzerine, Cafer Seydahmet Beserabya’daki birliğinden ayrılarak, Odesa’da gizli teşkilat yardımıyla hastaneye yerleştirilen Çelebi Cihan’ın yanına gider. Halil Çapçakçı ve Ahmet Özenbaşı’nın da onlara katılmasıyla durumu müzakere etmeye ve bundan sonrası için yapılacakları belirlemeye, ayrıca Kırım ile irtibat kurarak yeni gelişmeler hakkında bilgi almaya çalışırlar.¹⁷⁰

¹⁶⁹ Bozgöz, “Zincirli medrese Meselesi ve Çelebicihan - Kırımtayef Düellosu”, s. 14-15.

¹⁷⁰ Albayrak, *a.g.m.*, s. 16-17; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 249; Otari, “Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle”, s. 8-9; Kırız, Aydın, Togay, Akçora, Ergen, *a.g.m.*, s. 11; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 149-158.

İKİNCİ BÖLÜM

1917 ŞUBAT İHTİLALİ, KIRIM'A ETKİLERİ VE KIRIM TÜRKLERİ'NİN MİLLİ BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

1. 1917 Şubat İhtilali

I. Dünya Savaşı ve hemen öncesinde de mevcut olan iç huzursuzluklar Çarlık Rusyası'nı çok etkiler. Nihayet 8 Mart 1917 (23 Şubat 1917)'de¹⁷¹ başlayan ve 10 Mart 1917 (25 Şubat 1917)'de başkent Petrograd'da zirvesine ulaşan grev ve gösterilerin sonunda 15 Mart 1917 (2 Mart 1917) günü aciz kalan Çar II. Nikola tahttan feragat eder.¹⁷² Çar II. Nikola ve ailesi katledilir, ardından çarın kardeşi Mihail de tahttan feragat eder ve prens L'vov başkanlığında "Geçici Hükümet" iş başına gelir. Devlet Dumasının¹⁷³ büyük katkısıyla gerçekleşen ihtilal sonucunda göreve gelen Geçici Hükümet, bir yandan istenmeyen çar rejiminin yıkılması ile ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurmak diğer yandan bezgin Rus ordularının savaşı sürdürmeleri gibi zor bir görevi üstlenir. Geçici Hükümet ilk olarak idari kadroda değişiklik yapar, halk tarafından sevilmeyen yöneticileri değiştirir, polis ve jandarma teşkilatını lağveder. Bunların yerini milisler alır. 2 Nisan 1917 (20 Mart 1917) Kararnamesi ile bütün vatandaşların eşit olduğu ilan edilir. Bu değişiklikler ve hürriyet havası Rusya İmparatorluğu'nda politik faaliyetlerin artmasına sebep olur. Rus olmayan milletlerde, özellikle imparatorluğun çeşitli bölgelerinde yaşayan Türk boylarında da milli ve politik faaliyetlerin ortaya çıkmasına sebep olur. O güne kadar hak ve hukuktan mahrum yaşayan Türk boyları yeni yönetime karşı tutumlarını belli etmeye başlarlar.¹⁷⁴

1917 Şubat İhtilali ile birlikte Rus Çarlığının dâhili devlet yapısında köklü değişiklikler meydana gelir ve nitekim bu durum Rusya'nın diğer yerlerinde olduğu gibi Kırım'da da idari mekanizmanın değişmesine sebep olur. Yüksek kademedeki çarlık memurlarının yerini Bütün Rusya Geçici Hükümeti'nin tayin ettiği veya mahalli halk

¹⁷¹ Rusya'da 1918'e kadar Jülyen takvimi kullanılmıştır. Bu nedenle Jülyen takvimine göre olan tarihler parantez içinde verilmiştir. Bununla birlikte aslında ihtilal Mart ayında gerçekleşmesine rağmen devrin Jülyen takvimine göre Şubat ayı içerisinde yer aldığı için tarihi kaynaklara "Şubat İhtilali" olarak geçmiştir.

¹⁷² Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 14; Abdullah Battal Taymas, *1917'den 1919'a Rus İhtilali'nden Hatıralar 1*, Turan Kültür Vakfı, İstanbul 2000, s. 5; Hakan Kırımlı, "Kırım", *DİA*, C. 25, İstanbul 2012, s. 459; Özcan, *Cafer Seydahmet Kırimer*, s. 16; Karahan, *a.g.e.*, s. 11.

¹⁷³ Duma: Çarlık Rusyası'nda devlet işlerini yürütmekle görevli meclistir.

¹⁷⁴ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999, s. 246; Nadir Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk – Tatar Millet Meclisi (İç Rusya ve Sibirya Müslüman Türk Tatarlarının Millet Meclisi – 1917 – 1919)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998, s. 72; Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan" s. 39-40; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 14-16; Devlet, *1917 Ekim İhtilali ve Türk – Tatar Millet Meclisi*, s. 72; Nadir Devlet, *Millet ile Sovyet Arasında 1917 Ekim Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2011, s. 42-43.

tarafından seçilen memurlar alır. Kırım'ın dâhil olduğu Tavriya vilayeti (Tavriçeskskaya Guberniya) idaresi vilayet komiserliğine verilir ve çarlık valisinin yerini Geçici Hükümete bağlı bir vilayet komiseri alır. Bu vilayetteki çarlık valisinin yerini bir eyalet komiseri ve Rusya Geçici Hükümeti'nde söz sahibi olan liberal Kadet Partisinin (Anayasal Demokratlar) üyesi olan Bogdanov alır.¹⁷⁵

2. 1917 İhtilali Sonrası Kırım Milli Hareketi

2 Nisan 1917 (20 Mart 1917) Kararnamesi Rusya halkına basın, konuşma, toplanma ve teşkilatlanma hürriyetini getirir ve özellikle Rusya'nın Rus olmayan halklarının etkisinde kaldıkları Çarlık Rusya'sındaki zümrevî, dini, milli ve siyasi sınırlamaları ortadan kaldırılır. Bunların kaldırılması özellikle çok çeşitli halk kitlesine sahip olan Kırım için çok önem arzeder.¹⁷⁶

1917 yılındaki ihtilal sonrası Kırım milli hareketinin üç aşamadan geçtiği söylenebilir:

1. 7 Nisan 1917 (25 Mart 1917)'den Mayıs ayının ortasına kadar kültür muhtariyeti dönemi: Bu tamamen Kırım Türklerinin kendi teşebbüsleri ve güçleriyle gerçekleştirilir.
2. 1917 Mayısının ortasından Kasım ayının ortasına kadar süren bölge muhtariyeti mücadelesi: Bu mücadele Rusya'daki bütün Müslümanlarla ve Rus olmayan halklarla birlikte yapılır. Bu da özellikle Mayıs 1917'deki Bütün Rusya Müslümanları Kongresi'nin ve Eylül 1917'de Kiyev'teki Kavimler Federalistleri Kongresi'nin kararlarıyla ortaya çıkar.
3. Kırım Türkleri'nin milli bağımsızlıklarını gerçekleştirdikleri üçüncü ve son dönem: Bu aşama Rusya'daki ihtilalci ve milli olayların daha da artmasıyla mümkün olur. 24 Kasım 1917 (11 Kasım 1917)'den 27 Ocak 1918 (14 Ocak 1918)'e kadar süren bu aşamaya Kırım Türkleri, Türk dünyasının diğer halklarından bağımsız olarak tamamen kendi güç ve imkânları ile gelirler.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Edige Kırimal, "Kırım Türlerinin Milli Mücadelesi IV 1917-1918 İhtilâl Döneminde Kırım Türklerinin Milli Hareketi", çev. Eşref Bengi Özbilen, *Emel*, S. 127 (1982), s. 24; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s.14-15; Yelagin, *a.g.e.*, s. 67; Nadir Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası*, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989, s. 218; Otar, "Çelebi Cihan", s. 9-10.

¹⁷⁶ Cafer Seydahmet Kırimer, "1917 İnkılâbından Sonra Kırım İstiklâl Davası, *Emel*, S. 13 (1982), s. 22; Fisher, *a.g.e.*, s. 161.

¹⁷⁷ Kırimal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi IV", s. 24-25; Fisher, *a.g.e.*, çev., s. 160-161.

3. Kırım Türkleri'nin Kültür Muhtariyeti Dönemi

3.1. Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin Kurulması ve Faaliyetleri

Kırım Türkleri, milli kültür muhtariyeti aşamasından önce bir ay hazırlık çalışmaları yapar. Bu çalışmalar Vatan Cemiyetinin önceden teşkilatlanmış üyeleri tarafından gerçekleştirilir. İhtilalin başlamasıyla beraber gizli teşkilatların üyeleri açıkça ortaya çıkıp, fikirlerini aşikâr bir şekilde ortaya koyarak ve halkın teşkilatlanması için çalışmalara başlarlar.¹⁷⁸

30 Mart 1917 (17 Mart 1917)'de Akmesic'te Geçici Hükümetin and içme gününde camilerde namaz kılınır ve münevverlerin temsilcisi Bekir Mehmed ve ulemânın temsilcisi imam İbrahim Tarpi konuşmalar yaparlar. Ardından da binlerce Kırım Türkü, ellerinde kırmızı bayraklar¹⁷⁹ ve “Hürriyet, Adalet, Kardeşlik, Eşitlik” yazılı pankartlarla milli gösteriler yaparlar.¹⁸⁰

Hazırlık döneminin en önemli görevi, mevcut milli meseleleri halledip, Kırım Türkleri'nin kültür muhtariyeti hakkında karar alacak olan Kırım Türk halkının genel kongresini toplamaktır. İhtilalden önce Rus ordusuna asker olarak alınan Vatan Cemiyeti'nin kurucu ve liderleri olan Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'in orduda olmasından dolayı bu hedefin gerçekleştirilmesi görevi kurdukları gizli milli teşkilatın Kırım'da kalan idarecilerine düşer. Kongreyi düzenleyenlerin başında Seyit Celil Hattat yer almaktadır. Onun dışında Abdulhakim Hilmi (Arifzâde) ve Şeyh Mehmet (Vecdi)¹⁸¹ de kongrenin hazırlanmasında önemli rol oynarlar. Çalışmaların merkezi olarak Akmesic seçilir. Buradan yarımadanın tüm şehir ve köylerine, kongre temsilcilerini seçmek ve özel toplantılar düzenlemek için güvenilir kişiler gönderilir.¹⁸²

Bu şekilde hazırlanmış olan Kırım Müslümanları temsilcilerinin kongresi 7 Nisan 1917 (25 Mart 1917)'de Akmesic'te büyük “Bayan” salonunda toplanır. Bir gün

¹⁷⁸ Kırımlı, “Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi IV”, s. 26; Necip Hablomitoglu, *Yüzbinlerin Sürgünü Kırım'da Türk Soykırımı*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2004, s. 299-300.

¹⁷⁹ O dönemde kırmızı bayrakların şimdi olduğu gibi yalnızca Komünizmi veya Bolşevizmi değil, genel olarak inkılabı temsil ediyordu.

¹⁸⁰ Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 14-15; Yelagin, a.g.e., s. 67; Kırımlı, “Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi IV”, s. 26; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 250; Edige Kırımlı, “Kırım Türkleri”, *Emel*, S. 59 (1970), s. 8; Devlet, *Millet ile Sovyet Arasında*, s. 51.

¹⁸¹ Şeyh Mehmed Kocaahmet Vecdi, müderris ve Dağdayır medresesinin müdürüdür. Bu makam kendisine aynı medresede müderris olan babasından miras kalmıştır. 1911 yılında medresesinde dünyevi bir reform yapıp, ders programına edebiyat, tarih, Türk dili grameri gibi dersleri eklemiştir. Bu arada kendisi de fizik ve zooloji dersleri vermiştir. (Kırımlı, “Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi IV”, s. 24-26).

¹⁸² Kırımlı, “Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi IV”, s. 26-27; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s.15; Yelagin, a.g.e., s. 68.

süren kongreye 1500'ü delege olmak üzere 2000 kişi katılır. Seyit Celil Hattat'ın başkanlığa seçildiği bu toplantı kısa bir dua ile açılır. Kongrede ilk olarak başkan tarafından meclisin ittifakla ve alkışlarla kabul ettiği Geçici Hükümete başarılar dileyen telgraf okunur. Daha sonra da başkan Seyit Celil, Abdulkhakim Hilmi, Hasan Sabri ve daha birkaç kişi inkılabın ehemmiyetini ve Vatan Cemiyeti üyelerinin inkılaptan beklediklerini yüksek heyecanla anlatırlar.¹⁸³ Ayrıca başlıca Kırım Türkleri'nin milli, dini ve kültürel hayatlarıyla ilgili bütün meselelerin onların ellerine geçirilmesi, Kırım'da mevcut çarlık döneminden kalma merkezi dini kurumların lağv edilerek, tamamıyla değişik bir tarzda yeniden kurulması, Kırım ve Kırım Türkleri'nin bütün milli kültürel hayatının idaresi ile milli muhtariyetle ilgili haklarının temsili için milli, merkezi kurumların tesis edilmesi konuları da ele alınır. Sonuçta, diğer kararlarla birlikte, Kırım Türkleri'nin milli muhtariyetinin ilanı, vakıf arazi ve fonunun bütün Kırım Müslümanları'nın malı haline getirilmesi kararlaştırılır. Ayrıca "Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi" kurulur. Bu komite, kongre kararlarını uygulayacak ve Kırım Türkleri'nin milli-kültürel hayatının merkezi idare organı olacaktır. Seçilen kırk beş İcra Komitesi üyesi arasında, Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet, Seyit Celil Hattat, Ahmet Özenbaşı, Halil Çapçakçı, Mehmedcan Habibullah Yenileyev, Kurşit Kırımtayev ve İbrahim Tarpi gibi isimler yer almaktadır.¹⁸⁴ Ayrıca kongre ittifakla Çelebi Cihan'ı Tavriya ve Batı Rusya Müftüsü ve Ulema İdaresi Başkanı, Cafer Seydahmet'i de Vakıf Komisyonu Müdürü seçer.¹⁸⁵ O esnada Odessa'da olduklarından aynı gün içinde kendilerine telgrafla haber verilir. Böylece Çelebi Cihan yalnız Kırım'ın değil, aynı zamanda Batı Müslümanları (Polonya ve Litvanya) müftüsü olur. Daha sonra bu sıfatları Rusya Geçici Hükümeti tarafından da tasdik edilir.¹⁸⁶ Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet o dönemde Kırım'da bulunmamalarına rağmen Kırım Türkleri için çok önemli olan bu mevkilere seçilmeleri, onların ve o günlere kadar oluşturdukları teşkilatlarının halk arasında kazandığı itibarın

¹⁸³ Kırımer, *Bazı Hatıralar*, s. 160-161; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi IV", s. 27-29; Fisher, *a.g.e.*, s. 161; Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi*, s. 246-247; Devlet, *Millet ile Sovyet Arasında*, s. 51; Devlet, *Rusya Türklerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*, s. 246.

¹⁸⁴ Sonraları 1917 sonbaharında komitenin bu seçilmiş üyeleri arasına Müslüman Kadınları Merkez Komitesinin temsilcisi Ayşe İshakova kabul edilerek katıldı. Kırımlı, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi IV", s. 30.

¹⁸⁵ Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 15-16; Hatif, *Gök Bayrak Altında Millî Faaliyet*, s. 48; M. Alaç, "Kurultay ve Kırım Parlamentosu", *Emel*, C. 1, S. 1, (1960), s. 7; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi IV", s. 27-29; Fisher, *a.g.e.*, s. 161-162; Kırımlı, "Kırım", *DİA*, s. 459; Özcan, *Cafer Seydahmet Kırımer*, s. 16; Karahan, *a.g.e.*, s. 11; Fisher, *a.g.e.*, s. 161-162; Sevdıyar, "Çelebi Cihan'ı Anarken", s. 8. Yüksel, *a.g.e.*, s. 17; Akyol, *a.g.m.*, s. 42; Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 105-106; Kırgız, Aydın, Togay, Akçora, Ergen, *a.g.e.*, s. 11; Otar, "Çelebi Cihan", s. 9-10; Abdülvahap, *a.g.m.*, s. 16; Kaçalın, *a.g.m.*, s. 235; Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 39.

¹⁸⁶ Otar, "Çelebi Cihan", s. 8-9; İbrahim Otar, "Cafer Seydahmet Kırımer 1889-1960", C. 1, S. 1 (1960) s. 21; Kırgız, Aydın, Togay, Akçora, Ergen, *a.g.e.*, s. 11; Hatif, "Çelebi Cihan Efendi Merhum", *Kırım Mecmuası*, nr. 1, 2 Mayıs 1334/1918, s. 12-14.

açık bir göstergesidir. Böylece, Kırım Türk reformistlerin daha önce kadroların (daha önce Rus hükümetinin tayiniyle belirleniyordu) bizzat halk tarafından seçilebilmesi için büyük mücadeleler verdikleri İdare-i Ruhaniye ve Vakıf Komisyonu gibi kilit idareler tek bir idare ile Kırım Türklerinin kontrolüne geçtiği gibi, inkılap çok daha önemli başka kazançlar da getirir. 1917 Nisan ayı sonuna kadar mevcut milliyetçi hücrelere dayanarak Kırım'ın her köy ve şehrinde mahalli Müslüman inkılap komitelerinin teşkilatlanması tamamlanır. Bu mahalli komitelerin tamamı Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'ne bağlı olarak faaliyet gösterir. Böylesine kısa bir zamanda başarıyla gerçekleştirilen ülke çapındaki bu milli teşkilatlanma ağı, elbette ki Vatan Cemiyeti'nin ve diğer gizli milliyetçi teşkilatların inkılap öncesinde hazırladıkları altyapı sayesinde mümkün olabilmıştır.¹⁸⁷

Kırım Müslümanları'nın Temsilcileri Kongresi toplantılarında Petrograd'daki Geçici Hükümetle ilgili olan tutumlarına kesinlik getirdiği gibi hükümete çekilen bir telgrafla Kırım Müslümanları'nın yeni rejimi her yerde destekleyecekleri kararlarını bildirirler.¹⁸⁸

Çelebi Cihan'ın Kırım ve Batı Müslümanları (Polonya ve Litvanya) müftülüğü görevi Rusya Hükümeti tarafından onaylanır. Bu gelişmeler üzerine, Odessa'da meraklı bir bekleyiş içerisinde olan Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet¹⁸⁹ Burada bulunan bütün Müslüman askerlerini camide toplantıya çağırır. Ardından Odessa imamının kısa bir vaaz ve duasından sonra Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet, askerlere inkılabın manasını ve Müslümanların bundan hayır göreceklerini anlatmaya çalışırlar ve askerlerin kendi aralarında ayrı bir komite kurmaları gerektiğini izah ederek orada bir asker komitesi seçerler. Ardından Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet, Ahmet (Özenbaşı) ve Halil (Çapçakçı) Kırım'a gitmeye karar verirler.¹⁹⁰

Çelebi Cihan Akmescit'e gelir gelmez Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesini toplantıya davet eder. Komite Kantarcı sokağındaki Mahkeme-i Şeriyye binasının büyük salonunda toplanır. Seyit Celil meclisi açar ve ardından Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'e Kırım'da yapılanları anlatır. Daha sonra Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet ve Ahmet (Özenbaşı), kısa birer nutukla başarılarından dolayı Kırım

¹⁸⁷ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler*, s. 250; Edige Kırımlı, "Kırım Türkleri", çev. Eşref B. Özbilen *Emel*, S. 59 (1970), s. 8.

¹⁸⁸ Devlet, *Millet ile Sovyet Arasında*, s. 51-52; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi IV", s. 30.

¹⁸⁹ Hatif, "Çelebi Cihan Efendi Merhum", *Kırım Mecmuası*, nr. 1, 2 Mayıs 1334/1918, s. 12-14.

¹⁹⁰ Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 159-160.

Müslümanları Merkezî İcra Komitesi üyelerini tebrik ederler ve önlerinde ağır ve sorumluluk gerektiren bir süreç bulunduğundan, sözden ziyade işe sarılmaları gerektiğinden söz ederler. Bu toplantıda komitenin reisliğine ittifakla Çelebi Cihan seçilir ve yapılması gerekenler için hazırlıklara başlanır. Bu amaçla da birkaç komisyon kurulur.¹⁹¹ Çelebi Cihan başmüftülük görevine gelir gelmez vakit geçirmeden dini işleri yoluna koymak amacıyla müftü ve kadılar ile imam ve hatipler arasında ehil olmayanların görevlerine son verir, millete hizmet edebilecek bilgili, aydın ve genç kişileri bu görevlere getirir. Çelebi Cihan, okullarda da aynı yöntemleri kullanarak kısa zamanda millî okulları da belli bir nizamaya koyar.¹⁹²

7 Nisan 1917 (25 Mart 1917)'deki Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin Kongresi ile Bütün Rusya Müslümanları'nın Birinci Kongresi 14-24 Mayıs 1917 (1-11 Mayıs 1917) arasındaki bir aylık sürede Kırım Türkleri, bütün halkı Kırım Müslüman İcra Komitesinin idaresi altında teşkilatlandırmak için çalıştılar. Öncelikle 1917 Nisan'ından Kasım'na kadar bir çeşit geçici, muhtar, milli Kırım Türk Hükümeti görevini ifa eden İcra Komitesi geliştirilir. Bu komite, başkanlık ve katiplik, dini idare, vakıf, emlak, halk eğitimi, mali meselelerin düzenlendiği bütçe kısmı ve istatistik kısımlarını ihtiva etmektedir.¹⁹³

Ayrıca bu dönemde Kırım Türkleri'nin milli mukadderatını eline almış bulunan Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin önünde büyük bir çalışma alanı açılmıştır. Faaliyetlerinin esas amacı, milletin birliği ve kalkınmasını sağlamakla birlikte gerek milli haklarını ve gerekse Kırım mukadderatındaki siyasi tesirlerini kuvvetlendirmektir. Bu amaca ulaşabilmek için komitenin her şeyden evvel şehirlerin bütün mahallelerinden en uzak ve en küçük köylere kadar halkın, Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi altındaki teşkilata bağlanması gerekmektedir. Bu mahalli komiteler için derhal Çelebi Cihan, Seyit Celil, Ahmet (Özenbaşı) ve Cafer Seydahmet otuz üç maddelik bir nizamname¹⁹⁴ hazırlarlar. Kırım'da bu teşkilatları en kısa zamanda kurmak için Merkezî İcra Komitesinden ikişer, üçer kişilik komisyonlar seçerek Kırım'ın her tarafına gönderirler. Vatan Cemiyeti gizli çalışma zamanından her yerde tanıdıkları bulunduğundan onların yardımı ile bu görev hızlı bir şekilde başarıya ulaşır.

¹⁹¹ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 160-161.

¹⁹² Hatif, "Çelebi Cihan Efendi Merhum", *Kırım Mecmuası*, nr. 1, 2 Mayıs 1334/1918, s. 12-14; Sevdıyar, "Çelebi Cihan'ı Anarken", s. 8; Otar, "Çelebi Cihan", s. 10; Kaçalin, *a.g.m.*, s. 235; Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 39; Kırimal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V", s. 40.

¹⁹³ Kırimal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi IV", s. 32-33.

¹⁹⁴ Nizamname metni için bkz. Hatif, *Gök Bayrak Altında Milli Faaliyet*, s.48-51.

Nisan ayının sonlarında Kırım'ın her tarafı Merkezî Komiteye teşkilatlı olarak bağlanır. Köy komiteleri kaza merkezlerine, onlar da şehirlere bağlanırlar. Kerç, Kefe, Canköy, Akmescit ve Yalta Komiteleri sık sık üyelerini nahiye ve köylere gönderdikleri gibi, umumî toplantılar da yaparlar ve Merkezî Komite ile sıkı temasta bulunurlar.¹⁹⁵

Bu teşkilatlanma tamamladıktan sonra, Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi için önemli olan ikinci bir konu da programlarına göre hangi Rus partisiyle işbirliği yapmalarının onlar için faydalı olacağının kararlaştırılmasıdır. Cafer Seydahmet bu konudaki düşüncelerini şu şekilde anlatır:

“Bolşeviklerin Rusya’da iktidarı ellerine geçirebileceklerine, bunda muvaffak olsalar bile uzun müddet iş başında kalacaklarına biz inanmıyorduk. Bunun için biz bu parti ile anlaşmayı düşünmedik. Sosyal demokratlardan ziyade inkılapçı sosyalistlerle anlaşmayı, işbirliğinde bulunmayı muvafık görmüş ve onların Rusya mukadderatına hâkim olmalarının bizim için hayırlı olacağı kanaatine varmıştık. Bu partinin bilhassa Rusya’nın federasyon esasında kurulmasını dilemesi, milletlere en geniş mülki muhtariyet hakları tanınması, toprak meselesinde de bizi görüşlerimize yakın prensipleri kabul etmiş olması bizi bu karara getirmişti. O devirde, bilhassa köylüye dayanan bu partinin nüfuz ve kuvvetinin her gün biraz daha artması bir köylü memleketi olan Rusya’da onun işbaşında uzun müddet kalabilmesi ihtimalini kuvvetlendirmesi de bizim bu partiye taraftar olmamıza tesir etmişti.”¹⁹⁶

Böylece Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi inkılapçı sosyalistlerin Rusya’nın federasyon esasında kurulması, milletlere mülki muhtariyet hakkı tanınması tezini savunması ve toprak meselesinde de onlara düşüncelerine yakın görüşe sahip bulunmaları sebebiyle onlarla işbirliği yapmaya karar verirler.¹⁹⁷

3.2. Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin Bütün Rusya Müslümanlarının Birinci Kongresine Katılması 14-24 Mayıs 1917 (1-11 Mayıs 1917)

Bütün Rusya Müslümanlar Kongresi’ni toplama fikri 1917 yılı Mart ayında Çarlık Duması’ndaki Müslüman milletvekilleri ile Petrograd’da bulunan ileri gelen Müslümanlar arasından çıkar. Başkanlığını Ahmed Salikov’un üstlendiği Rusya

¹⁹⁵ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 165; Hatif, *Gök Bayrak Altında Millî Faaliyet*, s. 47-48. Albayrak, “Numan Çelebi Cihan”, s. 17-18; Otar, “Çelebi Cihan”, s. 10; Otar, “Cafer Seydahmet Kırimer”, s. 21.

¹⁹⁶ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 166-167.

¹⁹⁷ Otar, “Cafer Seydahmet Kırimer”, s. 21.

Müslümanları Merkez Bürosu kurulur ve bu büro Bütün Rusya Müslümanları Kongresinin toplanmasını organize eder.¹⁹⁸

Bu büroda Kırım Müslümanlarını, uzun yıllardan beri Müslüman Duma temsilcileriyle birlikte çalışmış olan ve o sırada Petrograd'da bulunan İsmail Lömanov temsil eder. İsmail Lömanov merkez büronun kuruluş toplantısında katipliğe seçilir. Bu toplantıdaki yirmi yedi Rusya Müslümanı temsilcisinin arasında ondan başka iki Kırım Türkü (Süleyman Alimollayev ve Hüseyin Badaninski) daha vardır. 7 Nisan 1917'den sonra Kırım Müslümanları Temsilcilerinin kongresinde bu iş için görevlendirilen Kırım'ın iki resmi temsilcisi Hasan Sabri ve Mustafa Kıpçakski de bu büroya katılırlar.¹⁹⁹

Bütün Rusya Müslümanları Kongresi 14-24 Mayıs 1917 (1-11 Mayıs 1917)'de 112'si kadın olmak üzere 800 delegenin katılmasıyla Moskova'da toplanır. Bu kongreye Kırım Türkleri yirmi beş kişilik bir heyetle katılırlar. Şefika Hanım Gaspıralı, Dilara Bulgakov ve Z. Davidoviç Kırımlı Müslüman kadınları temsil etmekteydiler.²⁰⁰ Bu kongrede Rusya Müslümanlarını ilgilendiren pek çok konu görüşülür. İçlerinde en önemlileri yeni Rusya'nın devlet yapısı ile Müslüman kadınların hukuki durumudur.²⁰¹

Uzun müzakerelerden sonra birinci mesele için iki karar taslağı sunulur. Kuzey Kafkasyalı (Lezgi) Ahmed Salikov'un teklifi Rusya Müslümanları için yeni bir kültürel muhtariyettir. Azerbaycan Türkleri'nin temsilcisi Mehmed Emin Resulzade'nin teklifi ise Rusya Federasyonu çerçevesi içinde bir bölge muhtariyetidir. Kongrede büyük bir çoğunlukla Mehmed Emin Resulzade'nin kararı kabul edilir. Bu karar da Ayaz İshaki'nin fikrine göre pratikte muhtar Türkistan, Kırım, Kafkas, İdil-Ural ve Sibirya bölgelerinin kurulması talebi anlamına geliyordu.²⁰²

Kırım heyetinin üyeleri kongreye katılanların çoğunluğuyla birlikte bölge muhtariyeti lehine oy kullanırlar. Bu arada başkanlık divanının on iki mensubundan biri olan Cafer Seydahmet muhtariyet fikrinin kuvvetli bir savunucusu olur.²⁰³

¹⁹⁸ Edige Kırımlı, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V", çev. Eşref Bengi Özbilen, *Emel*, S. 129 (1982) s. 35.

¹⁹⁹ Kırımlı, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V", s. 35.

²⁰⁰ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk – Rus İlişkileri (1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. 415; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V", s. 35-36.

²⁰¹ Kırımlı, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V", s. 36.

²⁰² Kırımlı, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V", s. 36.

²⁰³ Kırmir, *Bazı Hatıralar*, s. 173-174; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V", s. 36.

Bu kongre Rusya Müslümanlarının hedeflerini gerçekleştirmek için nasıl müşterek hareket edebildiklerini göstermektedir. Ayrıca kongrede otuz üyeden oluşan (iki üyesi Kırım temsilcisidir) Rusya Müslümanları Merkez Şurası seçilir. Müşterek menfaatlerin korunması görevi bu şuraya verilir. Kırım Heyeti Moskova'dan yeni bir bakış açısı ve yeni bir güç ile döner ve kongrenin kabul ettiği bölge muhtariyeti kararını getirir. Bu karar bu andan itibaren Kırım Türklerinin milli gayretlerinin somut bir hedefi olur.²⁰⁴

3.3. Kırım'da Genel Teşkilatlanmanın Sağlanması

Kırım Türk Teşkilatı, 7 Nisan 1917 (25 Mart 1917) Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin kuruluşundan 14-15 Ekim 1917 (1-2 Ekim 1917) Kırım Türkleri Temsilcilerinin II. Kongresine kadarki dönemde Kırım Türk halkının birleştirilmesi için bölge genelinde mahalli komiteler tesis etti, ulema ve vakıf idaresinin yeniden teşkilatlandırdı, Kırım Türkleri'nin milli eğitim müesseselerinde köklü yenilikler yaptı, milli basını tesis etti; taşra idarelerinin ele geçirilmesi için mücadele etti, Kırım Türkleri'nin milli askeri birliklerini oluşturdu.²⁰⁵

3.4. Eğitim Alanında Yapılan Faaliyetler

Kırım'da Şubat İhtilali'nden sonra milli eğitim sisteminde büyük ölçüde yeniden teşkilatlanma için çalışılır. Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin halk eğitim şubesi ilk olarak talebeleri yaz tatiline gönderir ve hemen ardından medreselerin reformuna başlar. Bahçesaray'daki Zincirli Medrese, Medrese-i Aliyye (dini üniversite) olarak düzenlenir ve ismi Mengli Giray Han Zincirli Enstitüsü olarak değiştirilir. Genel müdürlüğüne de on yıllık bir süre için genç ve aktif bir pedagog olan Yakup Kemal tayin edilir. Enstitü, hazırlık ve dini eğitim yapılan kısım olmak üzere iki kısma bölünür. Talebeler sınıflara ayrılır ve üniforma giydirilir. Ders müfredatına Fransızca ve spor dersi gibi bütün gerekli dünyevi bilim dalları da konarak eğitim programı tamamen değiştirilir. Yeni düzenlemeye göre eğitim yapmak üzere Mengli Giray Han Zincirli Enstitüsüne lise öğretmenleri tayin edilir.²⁰⁶

Bu medrese Kırım'ın diğer medreselerinin de tabi tutulması gereken çok hızlı bir yeniden oluşumun parlak bir örneği olmuştur. Yine bu dönemde dünyevi, milli okullar

²⁰⁴ Kırimer, *Bazı Hattalar*, s. 173-175; Kırimal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V", s. 37.

²⁰⁵ Kırimal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V", s. 37; Kırimer, *Bazı Hattalar*, s. 164.

²⁰⁶ Kırimal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V", s. 40-41.

olan rüştiyeler ve ilk mekteplerin ıslahına başlanır. Kadroları tamamlamak ve milli eğitim elemanları yeni sisteme alıştırmak için yazlık öğretmen kursları düzenlenir. Bu kurslara daha çok taşra öğretmenleri katılırlar. Bu kurslarda ayrıca öğretmenlerin ilmi hazırlıklarını kuvvetlendirmekten ziyade siyasi durumu kavramaları kolaylaştırılmaya çalışılır. Öğretmenler arasından okul kitaplarını yeniden hazırlamak için kurullar seçilir.²⁰⁷

Mayıs ayı başında Akmesit'te bir muallimler kongresi toplanır. Kongrede oy birliği ile alınan bir kararla Müslümanları Ruslaştırmak amacıyla Pobedonesof tarafından açtırılan Rus-Tatar öğretmen okulunun Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi yönetimine alınması, milli ihtiyaçlara ve yeni düzene göre yenilenmesi, müdür ve öğretmenlerinin komite tarafından tayini kararlaştırılır. Bu sebeple Rus makamları ile Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi arasında kuvvetli bir ihtilaf ortaya çıkar. Yeni maarif teşkilatı kurulduktan sonra bu müracaata cevap vereceklerini ileri sürerek komitenin isteğini geciktirmeye çalışırlar. Nihayet, bu okuldaki bütün talebelerin derse girmemeleri, idareyi hiçe saymaları üzerine Vilayet Maarif müdürü meseleyi incelemeye aldıysa da bundan olumlu bir netice çıkmadı. Sonunda Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi, ihtilal yolu ile müdür ve öğretmenler tayin ederek mektebi ellerine alır.²⁰⁸

Yine bu dönemde Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi masrafları vakıf bütçesinden karşılanarak, Kırım'ın her nahiyesinde üç veya dört ibtidai nümune mektebi, her sancakta iki rüştiye, sosyal durumu gelişmiş birçok köyde anaokulları açar. Yüz yirmiyi aşkın kız-erkek talebe, Rus okullarına tahsile gönderilir. Ağustos 1917'de Merkezî İcra Komitesinde, Gaspıralı İsmail Bey adına bir Dârümuallimîn (Öğretmen Okulu) açma meselesi hakkında karar verilir. Bunu gerçekleştirebilmek için de bir heyet seçilir. Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet okulun kurulmasına yardım temini için Kırım halkına bir beyanname yazarlar. Bu beyannamede Öğretmen Okulu açma emelinin İsmail Bey için ne kadar kutsî olduğu kaydedilir.²⁰⁹ Bu beyannamenin ardından halktan toplanan binlerce rublelik yardımla bu plan gerçekleştirilir. 16 Kasım 1917 (3 Kasım 1917)'de Bahçesaray'da İsmail Bey Gaspıralı Darümuallimi, Hüner ve Sanayi Mektebi

²⁰⁷ Kırimal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V", s. 41. Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 179.

²⁰⁸ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 179; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s.20; Kırgız, Aydın, Togay, Akçora, Ergen, *Milli Fırka ve Kırım Yakın Kısa Tarihi*, s. 12; Albayrak, "Numan Çelebi Cihan", s. 17-18; Otar, "Çelebi Cihan", s. 10; Karahan, *a.g.e.*, s. 11; Kırgız, Aydın, Togay, Akçora, Ergen, *a.g.e.*, s. 12; Edige Kırimal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi VI" çev. Eşref Bengi Özbilen, *Emel*, S.130 (1982), s.17.

²⁰⁹ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 179.

ile Kırım Hanlarının ünlü sarayı olan Hansaray'da Milli Müze'nin açılışı da yapılır.²¹⁰ Bu konu daha sonra ayrıntılı bir şekilde anlatılacaktır.

3.5. Kadınların Teşkilatlandırılması Alanında Yapılan Faaliyetler

Kırım Müslüman kadınlarının özgürlüğünü elde etmesi yolundaki ilk başarılar, 1917 ihtilalinden hemen önce, Kırım'da Müslüman kız ve erkek çocukları beraber öğrenim gördükleri çeşitli Türk halk okullarını kuran İsmail Bey Gaspıralı'nın talebe ve haleflerinin çabaları neticesinde ortaya çıkar. Bu çabalar 1917 yılında Kırım kadınının sahip olacağı mutlak hürriyeti için zemin hazırlaması açısından önemli olur.²¹¹ Rus inkılabının gerçekleşmesiyle birlikte ülkede kadın-erkek eşitliği ilan edilir. Böylece Rusya Türklerinde de toplumsal bakımdan kadının statüsünün arttırılması konusu basın ve yayın organlarında giderek daha fazla yer bulur.

7 Nisan 1917 (25 Mart 1917)'de, Kırım Türkleri'nin milli-kültür muhtariyetini ilan eden ve Kırım'daki Türk halkının bütün işlerini üstlenen Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin Müslüman kadınının bir an önce hürriyete kavuşmasına taraftar olması kadın hürriyetinin hızlıca gerçekleştirilmesine sebep olur. İlk aşamada, 1917 yılı Nisan ve Mayıs aylarında, Kırım'ın tüm şehir ve Türk köylerinde bütün Müslüman kadınlarını içine alan Kadın Komiteleri kurulur. Bu komitenin başlıca amacı, özellikle bütün Müslüman kadınların arasında olmak üzere, genellikle kültür, maarif ve sosyal alanlarda faaliyette bulunmaktır. Bu komiteler büyük bir gayretle çalışırlar, Müslüman din hizmetlilerinin gerici kısmının gösterdiği muhalefete başarılı bir şekilde mücadele ederler ve özellikle seçim kampanyalarında büyük başarılar gösterirler.²¹²

Bu gelişmelerin ardından Kırım'da ailede ve cemiyette kadınların durumu eskiye göre çok değişir. Rus mekteplerine hatta üniversitelerine giden Türk, Müslüman kızlarının sayısı artar. Matbuatta, tiyatroda, müsamerelerde kadınların katılımı artar. Buna rağmen Kırım'daki halk arasında kadınların erkeklerle eşit hakka sahip olmalarının Merkezî İcra Komitesi tarafından kabul edilmesi muhalefete yol açar. Bu muhalefetin kuvvetlenmesine Kırım'ın her yerinde kurulan kadın komitelerinin giderek

²¹⁰ Hatif, *Gök Bayrak Altında Millî Faaliyet*, s. 58-59; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 20; Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 226-227; Hatif, "Çelebi Cihan Efendi Merhum", s. 12-14; Karahan, *a.g.e.*, s. 12; Sevdıyar, "Çelebi Cihan'ı Anarken", s. 9.

²¹¹ Edige Kırımlı, "1917 İhtilalinden Evvel ve Sonra Kırım-Türk Ailesi ile Kadının Durumu", *Emel*, S. 68 (1972), s. 40-41.

²¹² Kırımlı, "1917 İhtilalinden Evvel ve Sonra Kırım-Türk Ailesi ile Kadının Durumu", s. 41-42.

güçlenmeleri, faaliyetlerini arttırmaları, mektep ve çocuk bahçeleri işlerine var gücüyle sarılmaları, milli toplantılara ve müsamerelere kalabalık olarak katılmaları sebep olur.²¹³

Kadın komitelerinin merkezi teşkilatında kültürlü hanımlar, öğretmenler çalışmaktadır. Onların başında Gaspıralı İsmail Beyin kızı Şefika Hanım imanla, heyecanla kadınları faaliyetlerini arttırmaya, her tarafta temaslarda bulunarak kadınları teşvike çalışmaktadır. Şefika hanımın haricinde, özellikle İlhamiye (Toktar), Ayşe (İshak) ve Hatice (Avcı) Hanımlar bu yolda çalışmaları sırasında birçok tehlikelere de göğüs gererek önemli hizmetlerde bulunurlar.²¹⁴

Müslüman kadının özgürlüğünü elde etmesi kampanyası yalnız Kırım sınırları içinde kalmaz ve ihtilalin ilk yıllarında bütün Rusya Müslümanlarını içine alır. Dahası Moskova'da 14-24 Mayıs 1917'de sekiz yüz delegenin iştirakiyle toplanan Birinci Rusya Müslümanları Kongresi'ne kadın delegeler de katılır ve çalışmalara tesir ederler. Bu kongrede ele alınan ilk meselelerden biri Rusya Müslüman kadınlarının hürriyeti problemidir. Bu mesele, kadın hürriyeti taraftarları ile buna karşı çıkanlar arasında mücadele ve münakaşalara sebep olur ve sonuçta bu münakaşalar hürriyet aleyhtarlarının mağlubiyeti ile sonuçlanır. Bu kongreye Cafer Seydahmet'in başkanlığında katılan Kırım kurulunda, Şefika Hanım Gaspıralı, Dilara Bulgak ve Z. Davidoviç de yer almaktaydı. Kongrenin Müslüman kadının hürriyeti lehinde verdiği karar, kadın hürriyetinin Kırım dahilinde fiilen gerçekleşmesini hızlandırmaya bir vesile teşkil eder.²¹⁵

1917 Ağustosunda Akmesçit'te şehir ve köy kadın komitelerinden otuz delegenin katıldığı Bütün Kırım Müslüman Kadın Kongresi toplanır. Bu kongre üç gün sürer ve merkezi Akmesçit olan Kırım Müslüman Kadınları Komitesi'ni seçerler. Bu kongre temsilcilerini Kırım Müslüman Merkezî İcra Komitesi ile Mahkeme-i Şeriyye'ye gönderir.²¹⁶

3.6. Basın Alanında Yapılan Faaliyetler

Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi Akmesçit'te bir gazete çıkarma kararı alır. Bunun için ilk olarak matbaa satın alınır. Ardından 10 Temmuz 1917 (27 Haziran 1917) tarihinden itibaren Hasan Sabri'nin editörlüğünde *Millet* gazetesi

²¹³ Kırmır, *Bazı Hatıralar*, s. 167-168; Kırmal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V", s. 36-37.

²¹⁴ Kırmır, *Bazı Hatıralar*, s. 167-168.

²¹⁵ Kırmal, "1917 İhtilalinden Evvel ve Sonra Kırım-Türk Ailesi ile Kadının Durumu", s. 42.

²¹⁶ Kırmalı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 17; Kırmal, "1917 İhtilalinden Evvel ve Sonra Kırım-Türk Ailesi ile Kadının Durumu", s. 41-42.

çıkartılmaya başlanır. Gazete müdürlüğünü Cafer Seydahmet yapmaktadır. Bu gazete önce Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin ve onun ardından Milli Kırım Hükümeti'nin resmi yayın organı olur.²¹⁷

Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin aldığı kararları savunmak ve halkı bilgilendirmek amacıyla 4 Ağustos 1917 (22 Temmuz 1917)'den itibaren de Merkezî İcra Komitesi'nin ikinci resmi yayın organı olarak Halit (Çapçakçı) ve Ali (Badaninski) tarafından Rusça *Golos Tatar* (Tatar Sadası) gazetesi çıkartılmaya başlanır.²¹⁸ Bu gazete özellikle Rus kamuoyunu aydınlatma amacıyla çıkartılır. Çünkü Kırım Türkleri aleyhindeki Rus basınında yapılan karalamaların Rus halkı ile Kırım halkı arasında ciddi soğukluklar oluşturduğu görülür ve bunun önlenmesi gerekli görülür. Gazete 27 Ocak 1918'e kadar yayın hayatına devam eder.²¹⁹

Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin gazeteleri dışında bağımsız olarak çıkan *Kırım Ocağı* gazetesi 3 Temmuz 1917 (20 Haziran 1917)'den itibaren haftada üç gün yayınlanmaya başlar. Yazı işleri müdürü Abdülhakim Hilmi Arifzade'dir.²²⁰ *Millet* ve *Golos Tatar* gibi *Kırım Ocağı* da Kırım'ın Bolşevikler tarafından işgal edildiği 27 Ocak 1918'e kadar yayınlanır.²²¹

Bu dönemde yayın hayatına devam eden diğer bir gazete de İsmail Bey Gaspıralı'nın ailesi tarafından eskiden olduğu gibi Bahçesaray'da yayınlanan *Tercüman* gazetesidir. *Tercüman* bu dönemde Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi faaliyetlerinde ikinci derecede rol oynar. Bu konu Şefika Gaspıralı'nın da teyid ettiği gibi kabiliyetli bir yazar olan Hasan Sabri'nin yazı işlerinden ayrılması ve Cafer Seydahmet'in belirttiği gibi "milli gençliğin büyük bir ananenin ulvileştirdiği bu gazeteyi ve herkesçe kabul edilmiş olan otoritesini korumak için siyasi parti mücadelesi ve fırtınalı ihtilal olayları içine sokmamak" yönünde aldıkları kararla açıklanabilir. *Tercüman* Bolşevik Hakimiyetinin ilk ayında da yayınlanır ve 23 Şubat 1918 (10 Şubat

²¹⁷ Otar, "Çelebi Cihan", s. 10; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi VI", s. 17; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s.18; Karahan, *a.g.e.*, s. 11; Fisher, *a.g.e.*, s. 164; Kırgız, Aydın, Togay, Akçora, Ergen, *a.g.e.*, s. 13; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi VI", s. 17; İnci Yelda Şafakçı, *Kırım Tatar Aydınlarından Hasan Sabri Ayvazov 1878-1938 Hayatı, Fikirleri ve Eserleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015, s. 48.

²¹⁸ Kırımlı, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi VI", s. 17; Fisher, *a.g.e.*, s. 164; Kırgız, Aydın, Togay, Akçora, Ergen, *a.g.e.*, s. 13; Kaçalın, *a.g.m.*, s. 235; Otar, "Çelebi Cihan", s. 10; Akyol, *a.g.m.*, s. 42; Albayrak, *a.g.m.*, s. 17-18; Yelagin, *a.g.e.*, s. 22; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s.18; Karahan, *a.g.e.*, s. 11.

²¹⁹ Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 182-183.

²²⁰ Kaçalın, *a.g.m.*, s. 235; Otar, "Çelebi Cihan", s. 10; Akyol, *a.g.m.*, s. 42; Albayrak, "Numan Çelebi Cihan", s. 17-18; Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 182-183; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi VI", s. 17.

²²¹ Otar, "Çelebi Cihan", s. 10; Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 182-183; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi VI", s. 18.

1918) günü (bu tarih Çelebi Cihan'ın öldürüldüğü gündür) Gaspıralı'nın varislerinin yaptıkları bir aile toplantısında aldıkları karar neticesinde yayın hayatına son verilir. Şefika Gaspıralı, bu olayı şu şekilde izah etmektedir: “Öldürülmektense ölmeyi tercih ettik.” Bundan sonra *Tercüman* bir daha yayınlanmaz.²²²

3.7. Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin Kırım Halkından Yardım Toplaması ve Yaptığı Yardım Faaliyetleri

Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi Mayıs 1917 içinde bir çeşit genel seferberlik anlamına gelebilecek bir kararla Kırım Türkleri'ne bir çağrıda bulunurlar: “Çok fakirler hariç her evden millet sandığına birer ruble verilmesi” Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesine ait millet matbaasında basılan ve tüm Kırım'da her eve ulaştırılan bildiri şöyledir:

“Hitabname

Milletdaşlar!

Her millet ne kadar büyük bir sıcaklıkla siyasi teşkilâtları etrafında toplanıyorlarsa, o kadar da millet sandıklarının baylıklarını arttırmaya gayret ediyorlar. Medeni milletlerden her birinin büyük millet duygusu ile sarsılan her evlâdının vicdanları, onları bu uğurda yüksek fedakârlıklara sürükleyebiliyor.

Fakir zengin herkes milletin namusu, saadeti yaşatılacağı dakikalarda kazancından ayıracağı küçük bir yardımını değil, hatta kendisini bile unutabiliyor.

Bu yüksek hisle titreyen yürekli milletler, bu duyguyla uyanmış vicdanlar, her milli dilekleri önünde herkesi etkiliyor ve şereflerini herkese saydırıyorlar.

Tatar!

Artık sen de başını kaldırarak, sesini yükselterek sayılacağını, horluğunu sileceğini söyleyebilirsin ve sesinin dinleneceğine sen de iman edebilirsin. Çünkü, sen de her millet gibi bir vicdanla milli emellerin uğrunda canlanan ruhunla titriyor ve kendini unutabiliyorsun. Çünkü, sen de bu mukaddes maksadın uğrunda sana müracaat olduğu zaman sevinerek yardım edebiliyor; canını, acımadığın kanını, ayamadığın bir yola hayrını vermekle çekinmiyorsun!...

Milletdaşlar!

Bugün Tatar gençliğin milletin sözüne, ruhuna, vicdanındaki yüksek millet duygusuna bazanarak büyük işlere sarıldı ve sarsılmaz bir imanla milletin saadeti uğrunda kavi adımlarını atıyor...

²²² Kırmal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi VI”, s. 18.

Bu ağır, güç işleri meydana çıkarmak için ne kadar say ve gayret lâzımsa, o fikirler etrafında ne kadar birleşmek, bir ‘ses’ yükseltmek farzsa, o kadar da herkes o uğurda bir fedakârlıkda bulunmaya mecburdur. Bu büyük dalgalar arasında çırpınılırken herkes milletin mukadderatı başında saadet, selâmet diye çırpınan yüreklere ümidler serpmeğe, yardımda bulunmaya milletin saadeti adına borçludur.

Bu tarihi günlerde, bu ölmez işler çizildiği dakikalarda, milletlerin hakkı, saadeti çalkandığı zamanda tarih büyük akıntısıyla ömrü sürüklediği sırada şahsiyet, menlik unutulmalı, ancak millet, millet işi, onun saadeti, ancak tarih ve dileği düşünmelidir.

Her millet ömründen bir kısmını milli işlerle uğraşmak, onu düşünmek, onun için kasavet etmekle geçirdiği gibi, her milletin selâmeti, saadeti için sarf edilecek paranın toplandığı Sandığa yardımı da borç biliyor. Çok şükür Rusya Müslümanları, her millet gibi her tarafta Kazan’da, Bakû’da, Orenburg’da dörtyüzbin rublelerle bağışladıkları gibi mümkün olduğu kadar zemski opravalara müracaat etmekle beraber her şeyden ziyade kendi milliyetine, milletin milli hamiyetine bazandı... Ve yirmibeş İyunda çıkarılacak ‘Millet’ gazetesinde bütün tafsilâtı ile ilân edilecek varidat ve mesarifatininledikten ve Millet Sandığı’nın bugünkü hâlini anladıktan son bir ağızdan millete müracaata yani İyun beşe kadar imamlar, muallimler, yahut cemaatlerin gösterecekleri vekiller vasıtası ile Millet Sandığı’na ziyade fakirler müstesna olmak şartı ile her evden birer ruble toplanmasına karar verdi.

Kırım Tatarı’nın Millet Sandığı da Bakû’lu, Orenburg’lu kardeşlerimizinkiler gibi hamiyetli fedakâr zenginlerimize her zaman açık, onların isimleri de büyük dakikalarda gösterecekleri fedâkarlık derecesinde milli tarihimizde şerefle yaldızlanacak, rahmetle nurlanacaktır.

Milletdaşlar!

Her sene her ay mecburi bir vergi vererek kendi milli Hayr Sandıklarına yirmibini çok geçmeyen Akmesjid yahudilerinin her sene üçyüzbin ruble topladıklarını derin düşünerek bizim yani ikiyüzbin Kırım Tatarı’nın Millet Sandığımızda ne kadar paranın toplanması lâzım geldiğine her birimiz vicdanımızla cevap verelim.

Her Tatarın Kırım Müslümanları İcra Komitetinin bu tekliflerini sıcaklıkla karşılayacağına, her iman ve muallimin bu uğurda bütün manasile gayretde bulacağına iman eden Komitet, bu hususta bir kasavetsiz, işlerinde katı adımlarıyla ilerliyor.

Millet Sandığı Müdürü

Cafer Seydahmet.”²²³

Bildiri başta Haziran 1917’de Kırım Müslümanlar Merkezî İcra Komitesi resmi yayın organı olarak Akmescit şehrinde yayın hayatına giren *Millet* gazetesi olmak üzere

²²³ Hablemitoğlu, *Yüzbinlerin Sürgünü Kırım’da Türk Soykırımı*, s. 297-299.

Tercüman ve *Kırım Ocağı* gazetelerinde de yayınlanır. Bildirinin ardından bu istikamette kamuoyu oluşturulmasına özel önem verilir. Çok fakirlerin dışında her Türk evinden bir ruble vergi toplanması özel olarak görevlendirilen öğretmen, imam ve diğer tüm kuruluşların (kadın gençlik, işçi ve benzeri cemiyetleri) vekilleri tarafından Temmuz ayı itibariyle yapılmaya başlanır. Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi bu şekilde toplanan paralarla çalışma programında yer alan maddeleri gerçekleştirme imkanına sahip olur. Milli ordunun teşkili, dış ilişkileri yürütülmesi öğretmen, imam ve benzeri memurların maaşlarının ödenmesi gibi bütün harcamalar işte bu toplanan birer rublelik vergi sayesinde mümkün olur.²²⁴ Hatta toplanan bu yardımlar sayesinde Kuzey Türkleri gazetelerinde İdil Ural Türkleri'nden Sadri Maksudî Bey'in başkanlığına geçen milli muhtariyet idaresinin maddi sıkıntılar sebebiyle kurulmasının ve işe başlamasının sekteye uğradığı hakkında millete yaptığı beyannamenin görülmesi üzerine derhal harekete geçilir. Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet'in önerisiyle vakıf parasından yüz bin ruble göndermeye karar vermeyi düşünür. O günün akşamı, bu düşünce Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinde ittifakla kabul edildikten sonra telgrafla Sadri Maksudî Bey'e bilgi verilir. Bir hafta sonra Sadri Beyden aldıkları teşekkür telgrafında buna hacet kalmadığı bildirilmiştir.²²⁵

Kırım'da her eve gönderilen bildirinin dili, dönemin İstanbul Türkçesi'ne son derece yakındır. Kırım bağımsızlık mücadelesinde yer alan liderlere bakıldığında, bunların önemli bir kısmının başlangıçta Gaspıralı İsmail Bey'in çizgisinde yer almadıkları görülür. Örneğin, üst kültür kimliği olarak "Türk" adı yerine alt kültür kimliği olan "Tatar"ı kullandıkları görülür. Ancak 1920-1921 yıllarında Türkiye'ye sığındıktan sonra İstanbul'da "Kırım Milli Merkezi"nin başına vefatına kadar Kırım davasının öncülüğünü yapan ve Türkçü hareket içinde yer alan Cafer Seydahmet'in hatıralarına bakıldığında, kaçınılmaz olan ve Gaspıralı İsmail Bey'i haklı kılan bu değişim çok net biçimde görülmektedir.²²⁶

Çok fakirler dışında, Kırım'daki her Türk evinden birer ruble vergi toplanması, Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi için sadece ekonomik bir önlem değildir. Burada amaçlanan, tüm Kırım halkının katılımını sağlamaktır. Zira, uzun yıllar sonra özgürlük ve bağımsızlık fırsatına sahip olan Kırım Türkleri'nin hükümetlerine ekonomik desteği bu bir rublelik verginin çok üstünde olmuştur. Örneğin Şefika Gaspıralı hatıralarında Kız Öğretmen Okulu'na yapılan halk bağışları arasında 15.000

²²⁴ Hablemitoğlu, *Kırım'da Türk Soykırımı*, s. 299-300.

²²⁵ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 198.

²²⁶ Hablemitoğlu, *Kırım'da Türk Soykırımı*, s. 299-301.

rublelik bir eyizden bahsetmektedir. Verginin her evden alınmasındaki bir diğ er amaç da Anadolu deyimiyle “kuvayı milliye” ruhunun tüm topluma hissettirilmesidir. Maddi ve manevi yükümlülüklerin toplumun tümüne paylaştırılmadığı bir m cadeleinin, asla ulusal bir mücadele olamayacağını düşünen elebi Cihan ve arkadaşları, bu vergi bildirisi ile bu bilinci ortaya koyarlar.²²⁷

3.8. Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin Rus Makamları İle Mücadelesi ve elebi Cihan’ın Tutuklanması

Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi faaliyetlerine başladığı sıralarda Rusya Geçici H k meti ile arasında bazı sürtüşmeler yaşanır. Bu sürtüşmeler önce Türk halkının menfaatlerini gözetmek için Merkezî İcra Komitesinin temsilcilerini göndermiş olduğu yeni kurulmuş olan kamu teşkilatları (eyalet ve şehir kamu komiteleri ile işçi ve asker şuraları) ile ihtilal  ncesi Rusyası’nda da mevcut olan taşra ve şehir idarelerindeki Rus ve Türk demokrasilerinin temsilcileri arasında sürtüşmeler olarak başlar. Bu sürtüşmeler kısa zamanda bütün Merkezî İcra Komitesinin ilgilenmek zorunda kaldığı çekişmeler halini alır. Ayrıca daha önce de bahsedildiği gibi Rus-Tatar  ğretmen Okulu sebebiyle 1917 yılı Mayısının başında Kırım Türkleri’nin  ğretmen teşkilatı ile Rus eyalet makamları arasında da tartışmalar yaşanmıştır.²²⁸

Bunlardan sonra sonraki çekişmenin sebebi Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesine ait Askeri Komitenin Kırım Türkleri’nin bağımsız milli askeri birliklerini teşkil etmek istemesi problemlere yol açar. Bu teşkilatlanma Bütün Rusya Müslümanları Kongresi’nin ayrı Müslüman birlikleri teşkil etmek için verdiği karara dayanmaktaydı. Merkezî İcra Komitesi bu meseleyi önce meşru yollarla gerçekleştirmek ister, bunun için Kırım Türkleri’nin milli askeri birliklerinin kurulması konusunda h k metten karar çıkartmak için 1917 yılı Haziranı’nın sonunda Petrograd’a özel bir heyet gönderir. Bu heyet Petrograd’da başbakan prens Lvov’u ziyaret eder, fakat ondan onun şahsen bu isteğe karşı olduğu, bu konuda karar vermek sorumluluk sahasına girmediği için savaş bakanı Kerenski’ye başvurmalarının daha doğru olacağı cevabını alırlar. H k met başkanının cevabı olumsuz olduğundan ve Kerenski de Petrograd’da bulunmadığı için heyet bir sonuç alamadan Kırım’a dönmek zorunda kalır.

²²⁷ Hablemitoğlu, *Kırım’da Türk Soykırımı*, s. 300-301.

²²⁸ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 185; Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi VI”, s. 20.

Bu esnada Rus basını tarafından desteklenen mahali Rus askeri ricali de bu teşebbüse karşı çıkar.²²⁹

Bu durum karşısında Kırım garnizonuna bağlı bütün Müslüman askerleri ve subayları Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin emriyle birliklerini terk ederler ve sonra Hazreti Ali piyade alayı olacak olan milli bir tabur teşkil ederler. Bu şekilde teşkil olduktan sonra milli tabur mavi milli bayraklarıyla Akmesic'te resmi bir geçit yapar ve Tatar Öğretmen Okuluna yerleşir. Merkezî İcra Komitesi de Petrograd'daki Geçici Hükümetten özel bir bildiri ile Kırım haricinde bulunan ve tamamen Kırım Türkleri'nden oluşan iki Kırım hafif süvari alayının memleketlerine gönderilmesini talep eder ve savaş bakanı Kerenski ile Odessa savunma mıntıkası kurmay heyetini ilk taburun teşkilinden haberdar eder. Mahalli askeri rical ve Rus basını bu durumu büyük bir tepki ile karşılar. Hatta Rus basını Kırım Türklerini o sıralarda milli askeri birliklerini teşkil etmiş olan Ukraynalılarla işbirliği yapmakla suçlar.²³⁰

Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin siyasi alandaki girişimleri sürekli olarak merkezi hükümet komiserinin engelleri ile karşılaşmakta, Geçici Hükümet Kırım'ın milli muhtariyet hakkını tanımak istememektedir. Bu durum milleti galeyana getirir. Merkezî İcra Komitesi artık bir karargah şeklini alır bütün millet bu komitenin başkanı Çelebi Cihan etrafında birleşir.²³¹ Bu çekişmeler neticesinde 5 Ağustos 1917 (23 Temmuz 1917)'de vilayet komiseri Bogdonov'un yönettiği vilayet komitesinin talimatı üzerine Akyar Kalesi kurmay heyetinin bahriye istihbarat teşkilatı tarafından Akyar işçi ve asker sovyetinden bir grubun da katılmasıyla Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin başkanı müftü Çelebi Cihan ve Tatar askeri kuvvetleri komutanı Şabarov tutuklanır ve otomobillerle Akyar'a götürülür. Çelebi Cihan ve Şabarov "Tatar askerlerini cepheye gitmemek için tahrik" ve "vatana ihanet" ile suçlanırlar.²³²

Bu durum Kırım genelinde çok büyük tepkiyle karşılanır ve her yerde mitingler düzenlenir. Aynı zamanda Rusya genelindeki bütün Müslüman Türk Teşkilatları da Rus

²²⁹ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 180; Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi VI", s. 20; Yelagin, *a.g.e.*, s. 23.

²³⁰ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 180-181; Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi VI", s. 20-21; Yelagin, *a.g.m.*, s. 26.

²³¹ Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 39-40; Akyol, *a.g.m.*, s. 42.

²³² Edige Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi" çev. Eşref Bengi Özbilen, *Emel*, S. 131 (1982), s. 28; Fisher, *a.g.e.*, s. 164-166; Albayrak, "Numan Çelebi Cihan", s. 17-18; Sevdıyar, "Çelebi Cihan'ı Anarken", s. 9; Hatif, "Çelebi Cihan Efendi Merhum", s. 12-14; Karahan, *a.g.e.*, s. 12; Otur, "Çelebi Cihan", s. 10; Kırimli, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s.21; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 181; Kırgız, Aydın, Togay, Akçora, Ergen, *a.g.m.*, s. 13.

Hükümeti aleyhinde protestolarda bulunur.²³³ Bu tarihte, Kazan'da İkinci Müslüman Kongresi, ulema ve askeri kongreler toplantı halinde bulunmaktaydı. Bunların her üçünün iştirakiyle “İç Rusya ve Sibiry Müslüman Türk-Tatarları” milli medeni muhtariyeti ilan edilmek üzere idi. Bu müşterek kongreye riyaset eden Bünyamin Ahmetof kongre adına Kerenski hükümetine Çelebi Cihan'ın serbest bırakılmasını talep eden bir telgraf gönderir.²³⁴ Telgrafın metni şöyledir:

“Kazan'daki üç kongrenin müşterek istişare meclisi (Rusya Müslümanları Kongresi, Rusya Müslümanları Savaş Meclisi Kongresi ve Rusya Müslüman Uleması Kongresi), Kırım müftüsü ve Müslüman Taburunun komutanının Simferepol'de tevkif edildikleri haberinden büyük bir teessür duyarak derhal bu tevkifatın sebeplerini açıklaması isteğiyle Geici Hükümete başvurur ve bu kanunsuz hareketin suçlusu olan mahallî memurlardan sert bir şekilde hesap sorulmasını ve mevkıfların derhal serbest bırakılmasını talep eder. Rusya Müslümanları bu tevkifleri ihtilâle karşı aatılmış bir adım olarak görmekte ve cevap beklemektedirler. İmza Başkan Benyamin Ahmetov”²³⁵

Kongre sadece bu teşebbüsle yetinmez ve hükümete sözlü protestoda da bulunması için Perograd'a özel bir heyet gönderir. Kırım Müslümanlarının tepkisinin ne kadar sert ve güçlü olduğu *Golos Tatar* gazetesinde “müftünün tevkifi halkın şerefine karşı bir suikasttır ve bu tevkif bütün Kırım Türk halkı tarafından resmî makamları rezilce bir iftirayla yanlış yola sevk eden karanlık bir reaksiyoner çetesinin kaba kuvvet gösterisi olarak görülmektedir” diye bildirilir. Ayrıca yine aynı gazetede “Tatar demokrasisinin mantıksız ve gayri adil bir resmi makama karşı mücadele edeceğini” açıkça bildirilir.²³⁶

Ruslar, bu tepkiler karşısında tutuklanmalarından iki gün sonra Çelebi Cihan ve Şabarov'u serbest bırakmak zorunda kalırlar ve Çelebi Cihan'ı özel bir vagonla Akmescit'e götürürler.²³⁷ Burada halkın yaptığı karşılama büyük bir gösteriye dönüşür. İnsanlar istasyonunu doldururlar. Mahallî halkla dayanışma içinde olduklarını ilan eden Ukrayna tabur askerleri de başlarında bandoları olmak üzere orada bulunurlar. İstasyona gelen Çelebi Cihan omuzlara alınır ve bütün şehirden geçerek, çatıların bile insanlarla dolu olduğu Karatarnaja caddesine kadar taşınır. Burada Ulema İdaresinin arazisi

²³³ Albayrak, “Numan Çelebi Cihan”, s. 17-18; Sevdıyar, “Çelebi Cihan'ı Anarken”, s. 9; Hatif, “Çelebi Cihan Efendi Merhum”, s. 12-14; Karahan, *a.g.e.*, s. 12; Otar, “Çelebi Cihan”, s. 10; Kaçalın, *a.g.m.*, s. 235; Muhittin, “Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan”, s. 40;

²³⁴ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 191-192; Sevdıyar, “Çelebi Cihan'ı Anarken”, s. 9.

²³⁵ Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, S. 131, s. 28-29.

²³⁶ Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, S. 131, s. 28-29; Yelagin, *a.g.m.*, s. 26.

²³⁷ Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, S. 131, s. 29-30; Otar, “Çelebi Cihan”, s. 10; Muhittin, “Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan”, s. 39-40; Akyol, *a.g.m.*, s. 42; Muhittin, “Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan”, s. 40; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s.21; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 191-193 ; Kırgız, Aydın, Togay, Akçora, Ergen, *a.g.e.*, s. 13.

üstünde Çelebi Cihan Kırım Türkleri'nin birlik ve beraberliğini belirten bir nutuk söyler.²³⁸

Çelebi Cihan döndükten sonra hemen aynı gün Akmescit'te Kırım Türklerinin bütün teşkilatlarının Olağanüstü Delege Meclisi ve Müslüman İcra Komitesi mensupları toplanırlar. Beraberce 6-7 Ağustos 1917 (24-25 Temmuz 1917) günleri ile ilgili görüşükten sonra Rus makamlarına aşağıdaki kararı tebliğ ederler:

“Tavriya Müslüman Ulema İdaresi Kırım Tatarlarının en ulu ve dokunulmazlığı olan dinî ve millî bir organıdır ve sadece Tatar Meseleleri Bakanına bağlıdır. Senatonun ve Dahiliye bakanının haberi ve izni olmaksızın Ulema İdaresi binasında arama yapılamaz. Müftü bahsolunan makamların izni olmaksızın ne sorguya çekilebilir ne de tevkif edilebilir. Hatib, müezzin ve sair din adamlarının tayin ve azillerini sadece Simfereol'deki ulema idaresi yapar.”²³⁹

Müzakerelere katılanlar ayrıca Çelebi Cihan'ın tevkifinden sorumlu olan Bogdonov'un eyalet komiserliğinden azlini ve Kırım Türklerinin Eyalet İcra Komitesine katılmalarını talep ederler. Telgrafla Kerenski'ye iletilen bu talepler *Millet* ve *Golos Tatar* gazetelerinde yayınlanır.²⁴⁰ Tutuklamayı yapan Bogdanov ve yardımcısı Biyanski tepkiler üzerine bu görevlerinden istifa ederler ve Tavriya Eyaleti İnkılâp Heyeti Reisi Novitskiy resmen Çelebi Cihan'ı ziyaret ederek özür dilemek zorunda kalır. Bu durum Kırım genelinde halkın morali üzerine, çok olumlu tesir yapar.²⁴¹

²³⁸ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 192-193; Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, S. 131, s. 29-30.

²³⁹ Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, S. 131, s. 30; Yelagin, *a.g.e.*, s. 30.

²⁴⁰ Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, S. 131, s. 29-30.

²⁴¹ Albayrak, “Numan Çelebi Cihan”, s. 17-18; Otar, “Çelebi Cihan”, s. 10; Kaçalın, *a.g.m.*, s. 235; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s.21; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 194-195; Kırgız, Aydın, Togay, Akçora, Ergen, *a.g.e.*, s. 13.

4. Bölge Muhtariyeti Dönemi

Çelebi Cihan'ın tevkifinden bir gün önce 5 Ağustos 1917 (22 Temmuz 1917)'de Kırım'da Mekezi İcra Komitesi tarafından *Millet* gazetesinde ve *Golos Tatar*'ın ilk sayısında Kırım Türklerinin aşağıdaki talep programı yayınlanır:

- “1. Tatar demokrasisi bütün siyasi gruplarla müştereken Tatar halkının Rus topraklarının sahibi olan Yasama Meclisi'nin toplanacağı ana hazırlamayı görev bilir.
2. Tatar halkı Yasama Meclisinde federatif-demokratik bir cumhuriyetin ihdası için gayret sarfedecektir.
3. Tatar halkı Kırım'da yaşayan diğer halklarla birlikte kendisi için siyasî muhtariyet talep etmemekle birlikte kültürel, tarihî ve etnik hiçbir hakkı olmayan herhangi bir halkın Kırım'da siyasî hegemonya kurmasına müsaade etmeyecektir.
4. Tatar demokrasisi Yasama Meclisinde bütün toprakların çalışanlara verilmesini isteyecektir.
5. Tatar halkı, yağmalanmış vakıf arazilerinin vakıf idaresinin toprak fonuna geri verilmesini ve sabık rejim tarafından müsadere edilmiş olan vakıf sermayelerinin tazminini talep etmektedir.
6. Tatar halkı, millî şuurun hür gelişmesi için temel şart olarak millî kültürel muhtariyet talep etmektedir.
7. Çalışan Tatar halkı, Tatarların hayatındaki kötü asalaklar olarak birçok acının kaynağı olmuş olan münferit Tatarlar (mirzalar) için mevcut olan zümre imtiyazlarının lağvını talep etmektedir.
8. Tatar demokrasisi devletin menfaatleri için uyanık bulunmayı kendisine görev bilmekte ve bu sebepten ihtilâlcî demokrasinin ideallerine ters düşmediği sürece Geçici Hükümetin yaratıcı mesaisini sonuna kadar desteklemektedir.
9. Tatar halkı, cephe hizmeti ve yurtlarının düşmana karşı müdafaası için Tatar askerlerinin özel birliklere ayrılmasını talep etmektedir.”²⁴²

Bu programın üçüncü maddesinde görüldüğü üzere “Kültürel, tarihî ve etnik hiçbir hakkın olmayan herhangi bir halkın Kırım'da siyasî hegemonya kurmasına müsaade etmeyecektir” ifadesi ile federatif bir Rusya devleti şekli fikrinden vazgeçildiği görülür ve bu konu 15-28 Eylül 1917 (8-21 Eylül 1917)'de Kiyev'te toplanacak olan Milletler Kongresi'nin aslî mevzusunu teşkil eder.²⁴³

Bu kongreye katılan on bir Müslüman delege arasında Kırım Türklerini Cafer Seydahmet, Ahmed Özenbaşı, S. İdrisov, A. Settarov, O. Çelebiyev, Ayşe İshakov ve Emine Şabarov temsil eder. Kırım Türkleri kongreye katılmakla kongreye katılan

²⁴² Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, S. 131, s. 32-33.

²⁴³ Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, S. 131, s. 38-39.

milletlerin bölge muhtariyetini tanırlar ve kendileri için de aynı tanımayı ve özellikle Ukrayna'nın manevi desteğini sağlarlar. Bu vesile ile Müslüman İcra Komitesi ve Ukrayna Merkezi Radasının temsilcileri arasında bir dizi özel görüşmeler yapılır. Bu görüşmelerin sonunda her iki taraf bu iki komşu milletin karşılıklı olarak milli ve toprak haklarını tanıdıklarını beyan ederler. Bu durum kongreye de bildirilir.²⁴⁴

Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nde 1917 yılı Ekim itibariyle milli bir Yasama Meclisi (Kurultay) toplamak fikrinin gerçekleştirilmesi için çalışmalarla başlanılan bir döneme girilir. Kırım Türkleri'nin bütün milli meselelerinin nihayete erdirilmesini hedef alan bu düşünce, komitenin mahalli şubelerine halkı Kurultay seçimine hazırlaması gerektiğini işaret ettiği talimatnamenin ikinci maddesinde de görülmektedir. Ayrıca Merkezî İcra Komitesi bazı evraklarda kendisini Geçici İcra Komitesi olarak adlandırır ve böylece gelecekte öngörülen Kırım Türklerinin daimi merkezi kurumuna işaret eder. 1917 yılı Ağustosunda Ukrayna Merkezî Radası ile yapılan yazışmalarda Merkezî İcra Komitesi kendisini "Ön Kurultay" olarak takdim etmiş ve temsilcilerini Kiyev'deki Milletler Kongresine bu ad altında göndermiştir.²⁴⁵

14-15 Ekim 1917 (1-2 Ekim 1917)'de Akmesit'teki Ermeni Okulunda Kırım Türkleri'nin bütün teşkilatlarının katıldığı 20'si kadın olmak üzere 200 temsilcisinden oluşan bir kongre toplanır. Kongrenin ilk günü Kırım Türklerinin Tüm Rusya Yasama Meclisine gönderecekleri delegelerin seçimine, ikinci günü de Milli Yasama Meclisi'nin (Kurultay) toplanması meselesine ayrılır.²⁴⁶

İlk toplantı kongre başkanı Çelebi Cihan'ın Müslüman İcra Komitesi'nin kat ettiği yol hakkında kısa bir bilgi vermesi ve şu konuşması ile açılır:

"Açılışı yaklaşan devlet yasama meclisi mebuslarını seçmek zamanı gelmiştir. Komite, devlet yasama meclisini en önemli siyasi faktör olarak görmektedir. Oraya gönderilecek olan mebuslara Kırım'ın mali mülkü, şerefi, hayatı ve herşeyinin emanet edileceği nazar-ı itibare alınarak herkes seçimini tarafsızca yapmalıdır. Önümüzdeki seçimlerin adaylarını şimdi tesbit ederek komite görevini yerine getirmektedir. Kırım halkının tam güvenine sahip olan komite bu meseleyi kendi başına halletmeyip tüm Kırım halkının temsilcileri olan sizlere müracaat etmektedir. İki kişi mebus adayı olarak seçilecektir ve sizler gizli oylama ile en uygun gördüklerinizi ve itimat ettiklerinizi seçeceksiniz."²⁴⁷

²⁴⁴ Kırmır, *Bazı Hatıralar*, s. 200-201.

²⁴⁵ Kırmır, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi", S. 131, s. 37-39.

²⁴⁶ Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan" s. 40-41; Kırmır, *Bazı Hatıralar*, s. 210-213; Kırmır, "Kırım Türkleri", s. 8.

²⁴⁷ Kırmır, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi", S. 131, s. 36-37; Kırmır, *Bazı Hatıralar*, s. 210-211.

Bu konuşması sonrası delegelerin görüşmeleri başlar. Bu görüşmelerde mebusların sahip olması gereken vasıflar ele alınır. Uzun süren fikir alışverişinden sonra komitenin tespit ettiği beş adaydan Cafer Seydahmet yüz altmış ve Ahmed Özenbaşı yüz yirmi oy alarak seçilirler. Bunun üzerine her ikisi de sadece bölge muhtariyeti değil aynı zamanda milli bağımsızlıkla da ilgili olarak planlarını anlatan birer konuşma yaparlar.²⁴⁸

Cafer Seydahmet, Montesquieu'nun "her millet lâıyk olduğu hükümeti yaratır" sözünü hatırlatıp, bunu şu sözlerle açıklar:

"Her milletin en büyük hakkı kendi hükümet müesseselerine sahip olma hakkıdır. Bu hakka günümüze kadar kolayca sahip olunamadığı gibi gelecekte de kolayca ulaşılamayacaktır. Günümüzün Cumhuriyetçi Rusyası milletlerin hürriyetlerini değil de sadece kişi hürriyetini temin ediyordu. Milletlerin hürriyetlerini ancak muhtariyet üstüne bina edilmiş bir halk cumhuriyeti sağlayabilir. Kiyef'teki Tüm Rusya Milletleri Kongresinde Kırım temsilcileri diğer milletlerle birlikte böyle bir cumhuriyetin yaratılması kararına vardılar. Ve sizin seçtiğiniz mebuslar tarafından Kırım'ın bölge muhtariyeti siyasi yoldan sağlanmalıdır. İhtilâl, bazı şeriat tahtında Yasama Meclisine de temas edecek olan daha birçok kanlı günler yaşayacaktır. Fransız İhtilâli esnasında Mirabeuu hürriyeti ayaklar altına alanlar hakkında Millet Meclisinde şunları söylemiştir: 'Bizi buradan ancak bizi buraya getiren güç uzaklaştırabilir.' Yasama Meclisinin haklarına bir müdahale vuku bulacak olursa sizin mebuslarınız da bu misale uymak zorunda olacaklardır."²⁴⁹

Seçilen ikinci aday Ahmed (Özenbaşı) da konuşmasında milli bağımsızlık prensibine temas eder ve şunları söyler:

"Tatar gençliği bayrağının üstüne, cemiyetin hürriyeti sadece milletin bağımsız varlığı şartı altında gerçekleşebilir diye yazmıştır. Bu gençlik millet, milliyet ve muhtariyet meselesini ortaya atmıştır. Asil Tatar temsilcilerinin 'Milli İstikâliyet' parolasını kuvveden fiile çıkarıp böylece gelecekteki mevcudiyeti garanti etmiş olmalarını arzu ederdim. Seçilen adaylar yurtlarında milletlerin küçük birer yasama meclislerini bulmaksızın Tüm Rusya Yasama Meclisinden geri gelmemelidirler."²⁵⁰

Ertesi gün 15 Ekim 1917 (2 Ekim 1917)'de saat 13:00'da açılan oturum tamamen Milli Yasama Meclisi'nin (Kurultay) toplanmasına ayrılır. Bu münasebetle Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesinin adına müftü Çelebi Cihan konuşur, Kırım Türklerinin milli faaliyetinin gelişmesinin devamı için bölge muhtariyetine karar verecek ve gerekirse buna uygun bir anayasa hazırlayacak olan Kurultay'ın toplanması

²⁴⁸ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 210-211; Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi", S. 131, s. 36-38.

²⁴⁹ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 210-213; Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi", S. 131, s. 37-38.

²⁵⁰ Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi", S. 131, s. 36-38.

gerektiğini anlatır. Çelebi Cihan'ın teklifi temsilcilerin çoğu tarafından desteklenir. Temsilcilerin arasında bulunan şair Abdullah Lâtifzade Kurultay'ın "kahraman tarihimizin yeniden doğuşu" olduğunu, Hasan Sabri de Kurultay'ın "Kırım Türklerinin haklarının iadesi" olduğunu söylerler. Bunun üzerine Ahmed Özenbaşı, Kurultay'ın "hükümet şekli ve Tüm Rusya Yasama Meclisi hakkındaki tutumunu bildirmesi gerektiği" doğrultusunda tamamlayıcı teklifi yapar. Cafer Seydahmet Kurultay'ın toplanması gerekliliğini uluslararası nitelikteki örneklerle izah eder ve Ukrayna'nın Rusya'dan ayrılmasının Kırım'ın Ukrayna'ya ilhakı tehlikesini ortaya çıkarabileceğine ve bunun da Kırım Türkleri'ne bu tehlikeyi önlemek için Kırım Kurultayını toplayıp bölge muhtariyetini ilan etmek görevini getirdiğini söyler. Cafer Seydahmet ayrıca tam bir milli birliğin korunması ve Kırım'la ilgili bütün meselelerde Kırım halkının kendileri ile ilgilenileceğinin ilan edilmesi gerektiğine işaret eder. Müzakerelerin nihayetinde Çelebi Cihan, kongrenin ona uyarak Kurultayın toplanması hakkındaki tarihi kararını aldığı bir konuşma yapar.²⁵¹

Bu karar 21 Ekim 1917 (8 Ekim 1917)'de beyanname şeklinde yayınlanır ve bütün Kırım halkının bilgisine sunulur. Beyanname metni şöyledir:

- “ 1. Kırım Kurultay'ının toplanmasına oy birliği ile karar verilmiştir.
2. Kırım Kurultay'ının millî Kurultay olarak kabulüne oy çokluğu ile karar verilmiştir.
3. Kırım Müslümanları Geçici İcra Komitesinin teşkil ettiği Kurultayın Toplanması Komisyonu'na²⁵² her ilçeden birer kişi olmak üzere 5 kişinin daha seçilmesine karar verilmiştir.
4. Bu ilâve komisyon üyeleri Müslüman İlçe Komiteleri tarafından seçileceklerdir.
5. Millî Kurultay, Tüm Rusya Yasama Meclisinden önce toplanacaktır.
6. Kurultayın toplanma yeri meselesi ile kaç bin seçmenin bir mebus tarafından temsil edileceği meselesinin halli özel bir komisyona havale edilmiştir.”²⁵³

Sonuç olarak kongre seçim günü olarak 30 Kasım 1917 (17 Kasım 1917)'yi Kurultay'ın açılış günü olarak 7 Aralık 1917 (24 Kasım 1917)'yi tespit eder.

Kurultay kararı, bütün Kırım halkı üzerinde olağanüstü etki bırakır. Kararın Ruslara tesiri ise son derece olumsuz olur. Kırım'daki bütün Rus basını, hatta onların gönderdikleri acele telgraflarla Petrograd ve Moskova gazeteleri de Kırım

²⁵¹ Alaç, *a.g.m.*, s. 8; Muhittin, “Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan” s. 40-41; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 210-213; Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, S. 131, s. 36-38.

²⁵² Bu komisyonun üyeleri şunlardı: Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet, Ahmed Özenbaşı, Seyit Celil Hattat ve Ali Badaninski.

²⁵³ Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, S. 131, s. 38-39.

Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin Rusya'ya karşı harekete geçmeye başladığını yazmaya başlarlar.²⁵⁴

Tüm Rusya Yasama Meclisine Kırım Türkleri'nin temsilcilerinin seçilmesi ve Kurultayın toplanması kararı ile birlikte Kırım Türkleri 1917'deki milli hareketinin ikinci aşaması olan bölge muhtariyetinin gerçekleştirilmesi mücadelesine nihayet verirler. 1917 Kasımın başında Rusya'da ve özellikle Petrograd'da meydana gelen olaylar Kırım'da tamamen yeni bir durumu ortaya çıkarır ve Kırım Türklerinin milli hareketinin üçüncü ve son aşaması olan milli bağımsızlık fikrinin gerçekleştirilmesinin başlamasına sebep olur.²⁵⁵

5. Millî Hükûmet Dönemi

5.1. Seçim Komisyonu'nun Hazırlıkları

15 Ekim 1917 (2 Ekim 1917) günü alınan kurultay kararı, Kırım halkını oldukça etkiler. Bu tarihte seçilen komisyon Kurultay seçimlerini hazırlamak için hemen hazırlıklara başlar. Rus Kurucular Meclisi için hazırlanmış seçim kanununu biraz değiştirilerek, 20 yaşını tamamlamış her erkek ve kadına oy hakkı verilmesi kararlaştırılır.²⁵⁶

Seçimlerin düzenli yürütülebilmesi için bir talimatname hazırlanır.²⁵⁷ Bu talimatname, Kırım'daki bütün mahalli komitelere gönderilir. Talimatnamede halkın Kurultaya hazırlanması, kurulacak olan cumhuriyet hakkında bilgi verilmesi, azaların seçimi, mahalli komitelerin iktisadi durumu düzeltebilmek için dükkanlar açarak bu amaçta halkı birleştirmeye gayret etmesi, kurultay reisi, hazinedar, serkâtip ve teftiş komisyonunun görevleri hakkında bilgiler yer almaktadır.²⁵⁸

Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nde mebus adayları ile ilgili de müzakereler yapılır. Bazı adayların Merkezî İcra Komitesi tarafından, bazı adayların da mahalli komitelerden gösterilmesi kararlaştırılır ve bu adayların seçimlere nasıl

²⁵⁴ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 213-214.

²⁵⁵ Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi", S. 131, s. 39.

²⁵⁶ Osman Kemal Hatif, "Rus İnkılabında Tatar-Türk Kadınlığı", *Kırım Mecmuası*, S. 6 (1918) s. 109-110; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 214.

²⁵⁷ Talimatname için bkz. Ek 2.

²⁵⁸ Hatif, *Gökbayrak Altında Millî Faaliyet*, s. 48-51; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 226.

hazırlanmaları gerektiği ve merkezle ortaklaşa yapılacak büyük toplantılardan daha fazla istifade edilmesi için nasıl tertip edileceği belirlenir.²⁵⁹

5.2. Bahçesaray'daki Millî Müze, İsmail Bey Gaspıralı Pedagoji Enstitüsü ve Millî Sanat Okulu'nun Açılışı

Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin en önemli faaliyetlerinden biri 16 Kasım 1917 (3 Kasım 1917)'de gerçekleşir. Bu tarihte Bahçesaray'da, İsmail Bey Gaspıralı Pedagoji Enstitüsü, Milli Sanat Okulu ve Kırım hanlarından kalan tarihi Hansaray “Milli Müze” olarak adeta milli bir gösteri edasında büyük bir törenle açılır.²⁶⁰

Bu açılış töreninde Kırım Başmüftüsü Çelebi Cihan önemli bir konuşma yapar. Çelebi Cihan bu konuşmasında, ilk olarak Osmanlı'nın mirasını devraldıklarını vurgulayarak, sahip oldukları köklü mazinin önemine değinir. Ardından atalarının şerefle kazandığı bu milli serveti muhafaza etmek ve gelecek nesillere aktarmak için milli bir müzehane açmaya karar verdiklerini ifade eder. Bu tarihi eserlerin muhafazası için de mukaddes bir mekân olarak Hansaray'ı seçtiklerini ve bulabildikleri kadar eseri burada sergileyeceklerini zikreder. Daha sonra müzenin neler ihtiva edeceğini açıklayarak, burada pek çok sanatkârın eserinin yanı sıra ilim adamlarının eski kitaplarının yer aldığını, hatta kurultayın dahi burada yapılacağını zikreder. Buna ilaveten Gökbayrağın önemine değinerek bayrağın burada dalgalanacağını ifade eder. Ardından neden her şeyden önce böyle bir milli müzehane açmak için acele ettiklerini izah eder.²⁶¹

Nitekim Çelebi Cihan nutkunun devamında, vatanı canlandırma ve diriltme kuvvetinin (kudretinin, gücünün ve kabiliyetinin) kendilerinde olduğunu göstermenin ve bunu ispat etmenin ancak sahip oldukları bu milli servetin sergilenmesi yoluyla mümkün olacağını açıklar. Milli varlığın esasının şiir, sanat ve edebiyat olduğunu ifade ederek, kendilerinin ne kadar şanlı bir tarihe dayandığını göstermek üzere zikredilen alanlarda sahip oldukları milli eserlerin hepsini bu müzhanede toplamaya ve sunmaya karar verdiklerini zikreder. Milletlerin medeniyet bakımından ilerlemeleri için birtakım unsurların gerçekleşmesi gerektiğini vurgular. Bu unsurların edebiyat, ilim, ticaret,

²⁵⁹ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 214. Otar, “Çelebi Cihan”, s. 11.

²⁶⁰ Hatif, “Çelebi Cihan Efendi Merhum”, s. 12-13; Edige Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, çev. Eşref Bengi Özbilen, *Emel*, S. 134 (1983), s. 22-23.

²⁶¹ Ülküsal, “Çelebi Cihan ve Kırım Davası”, s. 4; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 226-228.

sanat ve siyaset olduğunun üzerinde durur ve geleceğe dair fikrin bu unsurlar üzerinden inşa olunacağını açıklar. Her unsurun eş zamanlı gerçekleşmesi, hiçbirinin bir diğerini geçmemesi gerektiğini ifade eder. Zira kalıcılığın ancak böyle mümkün olacağını zikreder. Mazinin ve miras alınan eserlerin incelenmesi suretiyle buradan belirli esaslar çıkarılması gerektiğini ve bu esasların hâlihazırda sahip olunan mirasa -mesela Kırım sanayine- tatbik edilmesi, uygulanması ile bu eserlerin yeniden revaç bulacağını yani işler hale geleceğini vurgular. Hülâsa “Kırım’ın sahip olduğu öz servet Kırım’da kalsın ki Kırım canlanabilsin” diyerek Kırım’ın ancak sahip olduğu bu değerler üzerinden yükselebileceğini ifade eder. Daha sonra Kırım Müslümanı’nın bir buçuk asır edebiyatsız, ilimsiz, sanatsız, ticaretsiz ve siyasetsiz kaldığını ve mahrumiyetler içerisinde yaşadığını zikreder. Nitekim oluşan bu duruma ne 1905 senesi inkılabı ne de 1917 Şubat devrimi çare olur. Hatta beklenenin aksine düzen daha da bozulmuştur. Çelebi Cihan artık merkezden bir şey beklemeyip mevcut anarşiye karşı çıkarak kendilerinin Kırım’ı kurtarmaya karar verdiklerini ve bu anarşiye karşı 12 Kasım’da savaş ilan ettiklerini ifade eder. Savaşın kazanan tarafın kendileri olacağını fevkalade bir inanç ile zikreder.

Ardından Kurultay’ın açılış gerekçesine değinerek bu hususu “Kırım Müslümanı’nın kendi kanununu kendisi oluşturması gereklidir” şeklinde izah eder. Kurultay’ın Türkler nezdinde mazisinin çok eskilere dayandığını ifade ederek, en kuvvetli hükümdarın dahi kendi yasası ile yargılandığından ve bu bağlamda ne kadar önemli bir kurum olduğundan bahseder. Daha sonra Kırım’da yaşayan muhtelif milletleri çeşitli çiçeklere benzeterek Kurultay’ın maksadının bunları bir yerde toplayıp güzel ve nefis bir buket yapmak olduğunu ifade etmiştir. Hatta onları da işe davet ederek beraber kol kola verip gideceklerinden bahseder. Çelebi Cihan Kurultay’ın 7 Aralık’ta açılacağını ilan ederek, bu kurum aracılığıyla Kırım’da mükemmel bir adalet temin etmek arzusunda olduklarını zikretmiştir. Hülâsa milli müzenin şiir, edebiyat, sanat ve ticaret esaslarıyla beraber Kurultay’ı da yaşatacağını ve gökbayrağın karada, denizde ve semada dalgalanacağını ifade eder.²⁶²

Çelebi Cihan’ın bu nutku Kırım Türkleri’nin yeni milli ve siyasi programını teşkil etmektedir.²⁶³

²⁶² Çelebi Cihan, “Kurultay”, *Emel*, S. 3 (1961), s. 3-5; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 226-228.

²⁶³ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 228; Edige Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 33 (1983), s. 26.

Millet Gazetesi'nin başyazarı Hasan Sabri de bir makale ile bu müesseselerin açılmasını aşağıdaki sözlerle yorumlar:

“Bütün Kırım halkını ve özellikle de Bahçesaraylıları bu üç müessesenin açılışından dolayı candan kutlarız. 150 yıldan beri esaret altında yaşayan Bahçesaray şehri böylece geçmişte olduğu gibi yeniden Kırım'daki kültür ve ilmin merkezi olmuştur.

Daha üç yıl önce “Zincirli” medresede bir reform yapmak, imkanları olmayan Kırım Müslümanları bugün üç yeni kültür müessesesinin açılışını yapıyorlar. Kırım Müslümanlarının yakın bir gelecekte en kutsal ve yüce ülkelerine ulaşacaklarına şüphe yoktur. Onlar en kısa zamanda milli enstitü ve üniversiteler, milli bir akademi ve sair ilim müesseselerini kuracaklar ve bu yoldan parlak geçmişlerinin yeniden doğuşuna ulaşacaklardır.

Bağımsızlık içindeki bir hayatın 150 yıl önce sönen ışıkları yeniden parlayacak, 150 yıldan beri esarete mahkum edilmiş olan Kırım Müslümanları yeniden iktidarı ele geçirecekler ve kirli eller tarafından tahrip edilmiş olan kütüphaneler yeniden dolacaklardır. Kırım Müslümanları'nın kendileri idarelerinin hakimi olacaklar ve yeniden şaşaa ve medeniyet içinde hür bir hayat yaşayacaklardır.

Devletler, hükümdarlar ve insanlar ölürler, fakat milletler yaşamaya devam ederler ve kendilerini zulümden kurtarmanın yollarını bulurlar. Lehistan, Finlandiya, Ukrayna ve Rusya'nın diğer kavimleri buna örneklerdir.

Biz de 150 yıllık bir esaretin ağırlığına ve tahammül ettiğimiz zorluklara rağmen ölmemiş olan bir milletiz. Kırım Müslümanları'nın bugün hürriyet bayrağı altında toplanmış olmaları ve aynı ülkü ve hedefe giden müşterek bir yolda yürümeleri atalarına lâyük olduklarını ve onlardan kalan mirası koruyacaklarını gösterir.

Bir ellerinde kalem diğer ellerinde kılıç tutan ataları gibi Kırım Müslümanları bugün bir taraftan kültür müesseseleri kurarken diğer taraftan da milli alaylar teşkil etmektedirler.

Kırım Müslümanları bugün hür yaşamayı ve kelimenin tam anlamıyla bir millet olmayı arzu ediyorlar. Kırım Müslümanları yaptıklarıyla haklı olduklarını ve yaşamaya muktedir olduklarını ispat ettiklerine inanıyorlar ve bugünden itibaren arzu ve isteklerine şimdiye kadar diğer milletlerinkine gösterilen saygının aynısının gösterileceği ümidini taşıyorlar.”²⁶⁴

5.3. “Kırım Kırımlıdır” Düşüncesinin İlan Edilmesi

22 Kasım 1917 (9 Kasım 1917)'de Rusya halklarına, Bağımsız Ukrayna Halk Cumhuriyeti'nin ilan edildiği ve Ukrayna Devleti'ne dahil edilen vilayetler bildirilir. Bu bildiride Tavriya Vilayeti'nin üç kuzey kazası Ukrayna Cumhuriyeti'ne dahil edilmiş ve Kırım, Ukrayna hudutlarının dışında kalmıştır. Böylece Kırım, hem Rusya'dan hem de Tavriya vilayetinde çoğunluğu teşkil eden Slavlarla meskun üç kuzey kazasından

²⁶⁴ Hasan Sabri Ayvazov, “Üç Milli Müessesenin Açılması Münasebetiyle”, *Millet*, S. 96 (1917), s. 180-182; Kırımlı, “Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi”, S. 33, s. 23-24.

ayrılmıştır. Ukrayna'nın yeni sınırlarıyla ikiye bölünmüş olan Tavriya vilayeti fiilen son bulmuş ve Kırım Türkleri vilayetin etnik bir azınlığından yarımadanın çoğunluğu haline gelmişlerdir (Bu konuda tek istisna Akyar ve Kerç şehirleridir).²⁶⁵

24 Kasım 1917 (11 Kasım 1917) Çelebi Cihan'ın başkanlığında Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi olağanüstü bir toplantı yapar ve bu toplantıda Kırım Türkleri'nin yarımadanın sahibi olduğu "Kırım Kırımlılarıdır" ifadesiyle dile getirilir. Bu karar Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi tarafından 24-28 Kasım 1917 (11-15 Kasım 1917)'de bir ilan şeklinde tüm Kırım halkına açıklanır.²⁶⁶

Merkezi İcra Komitesi 24 Kasım 1917 (11 Kasım 1917) tarihli bildirisinde Ukrayna Cumhuriyeti'nin kuruluşunu tebrik eder ve Kırım Türklerinin "Kırım'da hiçbir zaman bir milletin diğerleri üzerinde hegemonya kurmasına müsaade etmeyeceğini" vurgular. "Kırım Kırımlılarıdır" ilkesini kabullenip, yarımadanın tüm halkını "Kırım'da yaşayan bütün halkların menfaati için müşterek ve müttefik bir mesaide birleşmeye" davet eder. Aynı zamanda milli basın bu istikamette yoğun bir çalışmaya başlar.²⁶⁷

Bu konu hakkında 28 Kasım 1917 (15 Kasım 1917)'de Müslüman İcra Komitesinin resmi yayın organı olan *Millet* gazetesinde yazılanlar şöyledir:

"Şayet Kırım'da bazı vatandaşların arzuladığı ve ihtilal ve kurtuluştan önce mutad olduğu gibi burada da bir milliyet hüküm sürseydi, Rusya'nın merkezinde olduğu gibi burada da bir iktidar kavgasının alevleneceğini ve şimdiye kadar karışıklık ve anarşiden uzak kalmış olan Kırım'ın huzur ve sükûnunu kaybedeceğini ifade etmek gerekir. Buna mâni olmak, Kırım'da huzur ve sükûnu muhafaza etmek ve hakimiyeti Kırım sâkinlerinden başkasına bırakmamak için, Kırım'da yaşayan bütün milletler milli hislerini arka plâna itip, bileşmek ve müşterek bir hakimiyet tesis etmek zorundadırlar. Çünkü Kırım sâkinleri arasında iktidar, başsız kalmış idare ve polis, düzen ve kanunlar için bir mücadele patlak verirse, Kırım hemen yarın Lehlerin, Litvanyalıların ve Kurlandiyalıların başına geldiği gibi yabancı bir iktidarın hâkimiyeti altına düşebilir.

Bir daha tekrarlıyoruz:

Kırım'daki bütün milletlerin "Kırım Kırımlılarıdır" parolasını kabul etmesi, Kırım'da huzur ve sükûnu süratle sağlayacak ve her milletin hakkının ve millî ve siyasî ideallerinin kabulünü garanti edecek bir idarenin tesisi elzemdir. Bunun için Kırım'daki hükûmet ve idare şekli bir halk cumhuriyeti prensibine dayanmalıdır.

²⁶⁵ Kırim, *Bazı Hatıralar*, s. 206.

²⁶⁶ Kırim, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi", S. 33, s. 27; Otar, "Cafer Seydahmet Kırim", s. 22; Otar, "Çelebi Cihan", s. 12; Kırim, "Bolşeviklerin 1917-1918 Yıllarında Kırimda Milliyet Siyaseti", s. 46; Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 41; Kırim, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 250; Kırim, "Kırım Türklerinin 1917-1920 İhtilâl Yıllarında Millî-Kurtuluş Hareketi" s. 57; Kırim, *Bazı Hatıralar*, s. 212.

²⁶⁷ Kırim, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi", S.33, s. 27; Kırim, *Bazı Hatıralar*, s. 212-213.

Başka bir yol bilmiyoruz ve başka bir idareyi de tanımıyoruz. Kırım'ın ve Kırım sâkinlerinin saadetini din ve millet ayrımı yapmaksızın emniyete alıp Kırım'ı ve Kırım sâkinlerini kurtaracak olan yegâne idare şekli her milletin hakkını tanıyan ve ideallerinin gerçekleşmesini garanti eden cumhuriyettir.

Kırım yarımadası bir Sovyet komiserliği veya bir millet tarafından idare edilmemelidir. Bir çok milletlerin kaderi hakkında tek bir millet karar veremez.

Bu meselenin incelenmesinden sonra Müslüman İcra Komitesi “Kırım Kırımlılarıdır” parolasını ilân etmekte ve bütün Kırım sâkinlerini bu parolayı kabul etmeye davet etmektedir. “Bu davet bizi icbar ediyor”, “bizi Tatarlar davet ediyorlar”, “Tatar daveti yüzünden mecbur kaldık” ve “Tatarların inisiyatifiyle ortaya çıkan bir meseleye bizim millî haysiyetimizi yaralar” dememelidir. Bu meselede “Tatarlık-Rusluk-Ermenilik-Yahudilik-Rumluk-Almanlık” gibi kavramlar bir kenara itilmelidir. Çünkü bugün Kırım'ın ve sâkinlerinin meselesi ön plândadır. Herkes vatandaş, kardeş ve dost olarak toplanmalı, birbirine elini uzatmalı, uygun adımla yürümeli ve Kırım'ın idare şeklini tayin etmelidir. Bizimle müştereken kardeşçe esaret yükünü taşımış olan herkesin bize karşı daha dürüst olacağından ve bizimle birlikte daha büyük bir dostluk içinde beraberce yaşayacaklarından eminiz.

Kırım Müslüman İcra Komitesi tarafından dün bütün milletlere Rusça bir davette bulunduktan sonra yanlış yorumlara yer olmadığını ümit ederiz.

Yaşasın “Kırım Kırımlılarıdır” parolası,

Yaşasın “Kırım Cumhuriyeti!”²⁶⁸

Millet gazetesinde çıkan bu yazı Kırım Türk idarecilerinin 1917 Kasım'ındaki millî-siyasî programını çok iyi bir şekilde belirtmektedir.

Bu yazı, Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin 5 Ağustos 1917 (22 Temmuz 1917)'de *Golos Tatar*'ın ilk sayısında açıkladığı program prensipleriyle ve Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet ve Ahmet Özenbaşı'nın 14-15 Ekim 1917 (1-2 Ekim 1917)'deki Kongredeki program konuşmalarıyla karşılaştırıldığında muhteva olarak büyük bir fark olduğu görülür. Temmuz ayındaki ilkelerinde bir Tüm Rusya Federatif-Demokratik Cumhuriyeti sınırları dahilinde kültürel-millî muhtariyetten bahsediliyordu. 14-15 Ekim 1917 (1-2 Ekim 1917) kongresi programı bir federatif halk cumhuriyeti temeli üzerindeki bir bölge muhtariyeti talebine dayanıyordu. Burada Kurultay, Tüm Rusya Yasama Meclisi olarak düşünülmüştü. Şimdi ise 7 Kasım 1917 (25 Ekim 1917) Petrograd'daki darbe ve 22 Kasım 1917 (9 Kasım 1917) Ukrayna'nın bağımsızlığını ilân etmesi üzerine, Rus Devleti'nin merkezî iktidarının (Sornarkom) ve vilâyet iktidarının (komiserlik) kesin reddi, Kırım'daki Rus hakimiyetinin kesin reddi, Kırım'ın kaderi ve yarımadadaki iktidar şekli hakkında sadece Kırımlıların karar vermesi,

²⁶⁸ Kırımal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi X” *Emel*, çev. Eşref B. Özbilen, S. 36, 1983, s. 23-24; Hasan Sabri Ayvazov, “Kırım'ın Taliyi ve İdaresi Efradında” *Millet*, 1917, S. 105, s. 201-205.

Kırım’da bütün Kırımlı milletlerin tam eşitliği esasına dayan ve Çelebi Cihan’ın ifadesine göre bir “Kırım İsviçresi” olacak olan bir halk cumhuriyetinin tesisi açıklanmaktaydı. Burada anlatılan aslında Kırım’ın Rusya’dan ayrılması ve bağımsız, çok milletli, demokratik bir Kırım devleti kurulması yolundaki bir taleptir.²⁶⁹

Bu açıklama karşısında Rus kamuoyu Kırım Türkleri’ne karşı tepki gösterir. 28 Kasım 1917 (15 Kasım 1917)’de *Millet* gazetesinde programlı makalenin yayınlanmasından bir gün sonra Tavriya Vilâyet İdareleri’nin organı olan *Yujne Vedomosti* (Güney Haberleri Gazetesi) “Kırım Kırımlılarındır” açıklamasına “Kırım Ruslarındır” açıklamasıyla karşı çıkmaktan geri kalmıyor ve “Şayet ilân olunan Ukrayna Cumhuriyeti sadece kâğıt üzerinde kalmazsa Kırım’la Rusya’nın irtibatı kesilmiş olur. Fakat o zaman bile Kırım Rusya’nın bir parçası olmaya devam edecektir. Çünkü müstakil olarak idare edilemez. Kırım her şeyden önce Rusya’nın bir parçasını teşkil etmiyor mu? Ukrayna’nın ayrılmasından sonra Kırım böyle bir parça olarak kalmıyor mu? Kırım, kaderini Rusya’nın iştiraki olmaksızın kendiliğinden tâyin edebilir mi?” açıklamasını yapar. Ayrıca gazetede Kırım’ın gelecekte de Rusya’ya ürünlerini yollayıp Rusya’nın sayfiye yeri olmak zorunda olduğunu beyan edilir.²⁷⁰

5.4. Kırım Süvari Bölüklerinin Yarımada’ya Getirilmesi

“Kırım Kırımlılarındır” açıklaması karşısında Rus kamuoyunun olumsuz tutumu, Kırım Türkleri’ni bu meselenin gerçekleştirilmesini kendi güçleriyle yapmayı denemeye mecbur eder. Bu da 30 Kasım 1917 (17 Kasım 1917)’de uzun zamandır beklenen Kırım Türkleri’nin süvari birliklerinin Kırım’a gelmeleri ve Müslüman İcra Komitesi’nin emrine girmeleriyle kolaylaşır.²⁷¹

Bu birliklerin kendilerine özel bir tarihçeleri vardır. Şubat ihtilaline kadar Kırım’da garnizonları Akmesit’te bulunan Kırım dragon (bir nevi hafif süvari) alayı vardı. Bu erlerin tamamı Kırım Türkleri’nden oluşmaktaydı. Subayların çoğunluğu ise Rus, az bir kısmı da Kırım asilzadeleri (mirza) idi. 1914’de alay, cepheye yollanarak Doğu Prusya’daki harekata katıldı. Orada diğer Rus birliklerinin aksine disiplinleri ile sivrildi ve 1915-1917 yıllarında Avusturya-Macaristan cephesine gönderildi. Alay buradayken Şubat İhtilali başladı. Harp esnasında ikinci süvari alayı olan Kırım ihtiyat dragon alayı oluşturuldu. Bu alay ihtilal esnasında Novogeorgievsk’de bulunuyordu. İhtilalden sonra

²⁶⁹ Kırımlı, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi X”, s. 24-25.

²⁷⁰ Kırımlı, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi X”, s. 24-25.

²⁷¹ Ülküsal, “Çelebi Cihan ve Kırım Davası”, s. 7; Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 217-220.

her iki alayda da milli faaliyetin merkezleri olan komiteler kuruldu. 1917 Mart'ında ihtiyat alayının komitesi Kırım'la irtibat tesis etti ve daha sonra temsilcisi olarak Abbas İbrahim ile ikinci bölüğün komutanı İsmail Mazal'ı ilişki kurmak için cephede bulunan alaya gönderdi.²⁷²

Bu esnada cephedeki alayda da faal bir milli hareket meydana gelmişti. 1913-1917 Kırım dragon alayında görev yapan ve olaylara katılan Abdülaziz İsapov'a göre "bu alayın askerleri arasında ihtilalden önce de gizli bir milli ihtilalci hücre vardı. İhtilalden sonra bu hücrenin üyeleri bir nolu emir mucibince alenen harekete geçtiler, alayı toplantıya çağırdılar ve henüz Geçici Hükûmeti tanımaya mütemayil olmayan subayların sert direnişine rağmen bir alay komitesi teşkil ettiler." Bu komitenin başkanlığına Ayvasılı Seydahmed seçildi ve alayın Kırım'a dönüşüne kadar görevde kaldı.²⁷³

İhtiyat alayının bahsi geçen temsilcilerinin 1917 Temmuz'unda muvazzaf alaya gelişleri alay komutanlığının direnişine rağmen alayın tüm temsilcilerinin toplanmasına yol açtı ve bu toplantıda alayın Kırım'a dönmesi kararlaştırıldı.²⁷⁴

Bir buçuk ay sonra, 1917 Eylülü'nde, Kornilov darbesi dolayısıyla alaya bir görev için hazırlanması emri verilir. Subaylarla bir çatışma yaşanması ihtimalini düşünen alay komitesi komutanlıkları, astsubaylıklara bölüştürdü. Bir müddet sonra alay askeri trenlere bindirildi ve bilinmeyen bir hedefe doğru hareket etti. Fakat Kerson'a geldiği zaman subayların bütün protestolarına rağmen birinci bölüğün komitesinin emriyle nakliye durdurulup, alay trenden indirildi. Mahalli garnizonun komutanları mani olmaya çalıştılsa da muvaffak olamadılar ve alayın Kerson'da kalmasını kabul etmek zorunda kaldılar.²⁷⁵

Bu zaman zarfında Novogeorgievsk'deki ihtiyat alayında da milli çalışma yapılması için gizli hücreler teşkil edilmişti. Aynı zamanda bu alay kendisini birçok Rus alayından buraya akın akın gelen Kırım Türk piyadelerinden teşkil olunan bir avcı bölüğüyle takviye etmişti.²⁷⁶

²⁷² Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 217-232.

²⁷³ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 236-239.

²⁷⁴ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 236-239; Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi", S.133, s. 18-19.

²⁷⁵ Müstecib Ülküsal, "Unutulmayan Bir Tarih 26 Kasım 1917 II", *Emel*, S. 133 (1979), s. 1-2; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 236-239; Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi", S. 133, s. 18-19.

²⁷⁶ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 236-239; Ülküsal, "Unutulmayan Bir Tarih 26 Kasım 1917", s. 1-3.

Muvazzaf alay, alayın Müslüman İcra Komitesinin emrine girebilmek için Kırım'a dönmek arzusunu Çelebi Cihan'a arz etmek üzere Kerson'dan Akmescit'e bir temsilci gönderir. Milli süvari alaylarının Kırım'a getirilmesini Çelebi Cihan daha 1917 Mayıs'ında teklif etmiş, fakat Ekim ayına kadar vilayet komiseri Bogdonov'un direnişleriyle karşılaşmıştır.²⁷⁷

Alay temsilcilerinin ziyaretinden sonra bu meseleyi mahallinde çözmek için Kırım Müslümanları İcra Komitesi Ekim ayında Cafer Seydahmet ile Kermençikli'yi alaya gönderir. Mahalli askeri komutanlığının direnişini kırıldıktan sonra Cafer Seydahmet, birkaç bölüğü Kırım'a getirmeyi başarır. Bundan sonra Kerson'da muvazzaf alayın birinci bölümüyle Aleksandrovsk'da ihtiyat alayının ikinci bölümü olmak üzere Ukrayna'da sadece iki Kırım Türk bölümü kalır.²⁷⁸

Muvazzaf alay, 30 Kasım 1917 (17 Kasım 1917)'de Akmescit'e gelir ve şehrin girişinde milli askerî birlikler ve şehir halkı tarafından karşılanır. Bu vesileyle alay komiseri Ayvasıllı Seydahmet toplananların huzurunda alayın hâlet-i ruhiyesini yansıtan şu kısa konuşmayı yapar:

“Üç yıl süreyle vatana karşı olan görevimizi hudutlar haricinde yerine getirdik. Şimdi de Kırım Müslümanları İcra Komitesinin talebi üzerine vatan dahilindeki görevimizi yerine getirme için dönmüş bulunuyoruz. İhtilale ve hürriyete karşı çıkacak herkesin atlarımızın nalları altında ezileceğini tüm alayın adına beyan ederim. Hürriyet ile ihtilalin müdafaası, Kırım'da düzenin tesis ve bir Kırım Federasyonu'nun teşkili için çalışacağız. Alayımız bu gaye için her an kendini feda etmeye hazırdır. Yaşasın Kırım Cumhuriyeti.”²⁷⁹

Alay müteakiben bir piyade taburuyla kamyonların refakatinde Akmescit'e girer ve müftü Çelebi Cihan'ı selamlamak için idare binasına gider. Çelebi Cihan bölüklere şu nutku söylemiştir:

“Askerler, aziz Kardaşlar, biz altı aydan beri sizi Kırım'a getirmeye çalıştık. Rusya'da baş göstermiş anarşinin Kırım'a girmemesi için sizin buraya gelmenizi istedik. Fakat düşmanlar bize karşı gittiler. Sizlerin buraya gelmemenize her türlü yollarla çalıştılar. Fakat diğer işlerde olduğu gibi bu işte de onlar muvaffakiyet görmediler. Bugün sizin gelmenizle onların bütün mesaisi atlarınızın tuysakları altında mahvolup gitmiştir.

Şanlı asker! Biliyorsunuz ki bugün Rusya anarşi içindedir. Bu anarşinin Kırım'a sirayet etmemesi ancak sizin elinizdedir. Biz sizleri ancak Kırım'a

²⁷⁷ Kırmılı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 251; Kırmıner, *Bazı Hatıralar*, s. 236-239; Kırmal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, S.133, s. 20-21.

²⁷⁸ Ülküsal, “Unutulmayan Bir Tarih 26 Kasım 1917”, s. 1-2; Kırmıner, *Bazı Hatıralar*, s. 236-239.

²⁷⁹ Kırmal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XI”, *Emel*, çev. Eşref B. Özbilen, S. 138 (1983), s. 12-13; Kırmıner, *Bazı Hatıralar*, s. 236-239.

ve Kırımlıları anarşiden kurtarmak onların v doğmuşlarımızın namuslarını, mallarını ve canlarının saklamak için getirdik. Ben eminim ki sizler üç buçuk seneden beri harp meydanlarında dağlarda, okoplarda²⁸⁰ yar ve ağyâra karşı kendi vazifenizi nasıl icra etmişseniz, vatanınızı da dahilî karışıklıklardan öyle muhafaza edersiniz.

Asker kardaşlar! Hepinizi umum Kırım Müslümanları namına selamlıyorum. Yaşasın Kırım Atlı Polku, yaşasın Tatar askeri!”²⁸¹

5.5. Kırım Kurultayı’nın Kurulması

Kurultay seçimleri, Kırım Müslümanları İcra Komitesi’nin hazırladığı seçim kanununa göre yarımadanın 20 yaşını geçmiş tüm halkının katıldığı genel, doğrudan, eşit ve gizli seçimler şeklinde yapılır. Böylece Kurultay’a 76 temsilci seçilir. Bu temsilcilerin 24’ü Yalta’dan, 19’u Akmesicir’ten, 16’sı Kefe’den, 11’i Gözleve’den ve 6’sı Orkapı’dandır.²⁸²

Bahçesaray’da Hansaray’ında Kurultay salonlarının hazırlanması özel bir komisyona verilir. Bu komisyon da tarihi Divan-ı Âli salonunu seçer ve gereksiz hasara mâni olmak için sadece ilk ve son Kurultay oturumunun Hansaray’da yapılmasını kararlaştırır. Gerekli hazırlıkları, Hansaray’ın ve Milli Müze’nin müdürü olan Ali Badaninskiy yapar. Kurultay’ın başkanlığı için tespit edilen yerin üzerinde milleti, dini ve ihtilali temsil eden bir açık mavi, bir yeşil ve bir de kırmızı bayrak, onların altında Kırım’ın bağımsızlığının timsali olarak Giraylar’ın altın tamgası asılır. Sarayın ana kapısının üstünde de millî süvari devriyelerinin koruduğu bütün şehri süsleyen açık mavi ve kırmızı bayraklar dalgalanır.²⁸³

Bazı temsilcilerin katılımlarının gecikmesi nedeniyle Kurultay’ın açılış oturumu iki gün ertelenir ve açılış 9 Aralık 1917 (26 Kasım 1917)’de 62 temsilcinin, Kırım Müslümanları İcra Komitesi üyelerinin, Milli Silahlı Kuvvetleri’nin, mahalli teşkilatların, Kırım’da yaşayan diğer toplulukların temsilcilerinin ve basın mensuplarının huzurunda yapılır.²⁸⁴

²⁸⁰ Okop: Siper.

²⁸¹ Hatif, *Gökbayrak Altında Milli Faaliyet*, s. 74-75; Müstecib Ülküsal, “Çelebi Cihan ve Kırım Davası” *Emel*, S. 74, (1973), s. 8-9; Ülküsal, “Çelebi Cihan ve Kırım Davası”, s. 7.

²⁸² Kırımlı, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XI”, S. 138, s. 15; Alaç, *a.g.m.*, s. 8; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 25; Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 243-250.

²⁸³ Kırımlı, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XI”, S. 15; Alaç, *a.g.m.*, s. 8; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 26; Muhittin, “Kırım Türk Kurultayı”, s. 278; Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 243-250.

²⁸⁴ Kırımlı, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XI”, S. 133, s. 15-16; Otar, “Cafer Seydahmet Kırımlı”, s. 23; Otar, “Çelebi Cihan”, s. 12; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 26; Mehmet Muhittin “Kırım Türk Kurultayı”, *Kırım*, S. 9-12, s. 278; Hablemitoğlu, *Kırım’da Türk Soykırımı*, s. 302; Fisher, *a.g.e.*, s. 166; Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 106; Tekiner, *a.g.m.*, s. 23; Kırımlı, “Kırım Türklerinin 1917-1920 İhtilâl Yıllarında Milli-

Tören, temsilcilerinin Hansaray'daki Han Camii'nde kıldıkları öğle namazı ile başlar. Ardından sarayın salonlarında toplanılır. Öğleden sonra saat ikide, başlarında Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet bulunan temsilciler, binlerce insanın toplandığı, askerî birliklerle, gençlik teşkilatlarının iki sıralı dizildiği sarayın has bahçelerinden geçerek sarayın karşı tarafında bulunan Divan-ı Âli salonuna törenle giderler. Divan-ı Âli salonuna giren temsilciler, Kırım Müslümanları İcra Komitesi adına ilk Kurultay oturumunu açan Çelebi Cihan'ın konuşmasını ayakta dinlerler.²⁸⁵ Çelebi Cihan'ın konuşması şöyledir:

“Sayın temsilci efendiler!

Bu gün birbuçuk asır inkıtaa uğramış olan siyasi hayatımızın yeniden doğuşu gerçekleşmektedir. Divan-ı Âli salonunda toplanan Kurultay Rus istibdadının yok ettiği milli Tatar idaresini yeniden tesis ediyor, Tatar milleti bugün yeniden doğuyor. Cemiyet hayatımıza Rus istibdadının baskı ve diktasının açtığı yaralar günümüzde hâlâ kanamaktadır.

28 Şubat 1917'de yükseltelen ihtilalin kutsal kan kırmızı sancağı bütün milletlere hürriyet getirdi. Sayın temsilciler, Kırım yarımadasından yaşayan Tatar milleri siyasî hayatında sizleri bu kutsal hakkı gerçekleştirmek için önder olarak vatanın başına geçirdi.

Bütün insanların eşitliğini kabul eden Tatar milleti, Kurultay'da diğer milletlerin bayraklarıyla birlikte kendi milli bayrağını da göndere çekmiştir ve bugünden itibaren anayasanın kardeşçe, kanunların temeli üzerine bina edecekti.

Kırım Tatar ihtilalcilerince kurulan Kırım Müslümanlarının geçici İcra Komitesi 8 aylık bir siyasî ve umumî faaliyetten sonra üstlendiği milli görevi millet tarafından seçilen temsilcilerin ellerine tevdi etmek şerefine haizdir.”²⁸⁶

Çelebi Cihan'ın konuşmasının ardından en yaşlı temsilci olan Kapishor hatibi Hacı Ali Efendi, tören mahiyetindeki geçici açılış oturumunun başkanlığına seçilir. Aynı zamanda başkanlık divanına her ilçeden birer üye seçilir. Seçilen üyeler Orkapı'dan Çelebi Cihan, Yalta'dan Cafer Seydahmet, Gözleve'den Şefika Hanım Gaspıralı,²⁸⁷ Akmescit'ten Abdülhakim Hilmi ve Kefe'den Hacı Bedrettin Efendi'dir.²⁸⁸

Kurtuluş Hareketi”, s. 58; Kırmısar, “Cafer Seyidahmet Kırimer” *Emel*, S. 63, s. 18; Hatif, “Çelebi Cihan Efendi Merhum” s. 12-13; Zühal Yüksel, “Hasan Sabri Ayvazov”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 2000, S. 9, s. 109.

²⁸⁵ Kırmal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XI”, S. 133, s. 16.

²⁸⁶ Kırmal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XI”, S. 138, s. 16; Muhittin, “Kırım Türk Kurultayı”, s. 283; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 243-250.

²⁸⁷ 16 red oya karşı büyük çoğunlukla seçilen Şefika Hanım Gaspıralı'nın başkanlık divanına dahil olması bir kere daha kadınların Kırım Türkleri'nin millî ve siyasi hayatına katılmasını vurgulamıştır.

²⁸⁸ Alaç, *a.g.m.*, s. 8; Otar, “Çelebi Cihan”, s. 11; Muhittin, “Kırım Türk Kurultayı”, s. 281-282; Hatif, “Rus İnkılabında Tatar-Türk Kadınlığı”, s. 109-110; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 243-250.

Öğleden sonra saat dört civarında temsilciler Divan-ı Âli salonundan saray bahçesine halkın alkışları arasında dönerler. Burada Çelebi Cihan Kurultay'ın açılışını ilan eder ve Hacı Bedrettin Efendi bir dua okur.²⁸⁹ Ardından Kurultay tebrikleri kabul etmeye başlar. Önce Ortodoks halkın (Ruslar ve Rumların) adına Bahçesaray şehir idaresinin üyesi olan Hacevatov, ardından Musevi cemaatin temsilcisi Amalinskiy ve Kırım süvari alayının temsilcileri tebriklerini iletirler. Onların ardından Ukrayna Merkezi Radası'nın üç üyesinden müteşekkil bir özel heyet tebriklerinin yanı sıra hükûmetlerinin Kurultay'ı tanıdığını da ifade eder ve Kırım Türklerine Ukraynalıların ebedi dostluk hislerini açıklarlar. Bu münasebetle Simon Petlyura'nın şahsi selamları iletilir.²⁹⁰

Aynı zamanda Kurultay'a Akyar Ukraynalılar Komitesi'nden başkanları Viliçko'nun imzalarıyla "Tatarların bağımsızlığının yeniden doğuşunu" tebrik eden ve "Kırım Tatar Cumhuriyeti'nin yeniden serpilmesi" arzusunu ifade eden bir telgraf gelir. Karaim Türkleri'nin bir heyeti de Kurultay'a tebriklerini sunar. Ardından "Kırım Tatarlarının hürriyet ve kendi kaderini tayinini" selamlayan Karadeniz Filosu denizcilerinin bir heyetin konuşmasında "filonun deniz tarafından hürriyete bir tehlike gelmesine müsaade etmeyeceğini" vurgular.²⁹¹

Müteakiben saray bahçesinde milli piyade ve süvari birlikleri açık mavi sancaklarıyla bir Türk marşına ayak uydurarak temsilcilerin önünde resmigeçit yaparlar. Kapanış olarak Cafer Seydahmet saray bahçesinde toplanan halka temsilciler adına Kurultay'ın hedeflerini ve önemini ayrıntısıyla anlatan ve tüm hazırına geldikleri için teşekkür eden bir nutuk söyler. Toplananlar "And Etkemen" şiirini okurlar ve Kurultay'ın açılış töreni böylece sona erer.²⁹²

Ertesi gün Kurultay Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet ve Hacı Bedreddin'in dahil olduğu sürekli başkanlık divanını seçtikten sonra oturumuna Bahçesaray şehir idaresi salonunda devam eder. Kurultay sekreterliği ve oyların sayımı için de bir özel komisyon seçilir. Kurultay, bu oturumda pek çok tebrik telgrafi okumaya devam eder. Bunların

²⁸⁹ Edige Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XII", çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 139 (1983), s. 30; Alaç, *a.g.m.*, s. 8-9.

²⁹⁰ Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 41; Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 106; Hatif, "Hukuk-ı Düvel Nokta-i Nazarında Kırım Devleti", s. 23-24; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 243-250; Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XII", s. 30.

²⁹¹ Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XII", s. 30-31; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 243-250.

²⁹² Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 41; Ülküsal, "Çelebi Cihan ve Kırım Dâvası", s. 9; Kırimal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XII", s. 31.

arasında Kırım Türkleri'nin İcra Meclisini tebrik eden Akyar Moldayalılar (Romen) İcra Komitesi'nin telgrafı da vardır.²⁹³

Kurultay'ın açıldığı gün *Millet* gazetesi yazı işleri müdürü Hasan Sabri'nin seçimlerin ve Kurultay'ın önemini yorumlayan ve Kırım Türkleri'nin artık kendi öz idareleri ile anayasalarını tesis etmeleri gerektiğini vurgulayan ayrıntılı bir makalesini yayınlanır. Aynı şekilde 30 Kasım 1917 (17 Kasım 1917)'de Kırımlı Müslüman kadınların oluşturduğu Merkezi Kadınlar Komitesi, Şefika Gaspıralı'nın kaleme aldığı aşağıdaki çağrıyı kendileri için bir düstur olarak tayin ederler:

“Kırım Tatarlarından bahsettiğimiz zaman biz kadınları da kastediyoruz. Erkekler gibi bütün seçimlere katılmak bizim de hakkımızdır. Millî Kurultay'a temsilci olarak kadınların da seçilmesini sağlamaya çalışmak zorundayız. Heryerde mevcut olan kadın komiteleri erkeklerden müteşekkil komitelerle birlikte çalışmak isterlerse ve aramızda Kurultay'a hizmet edebilecek kadınlar varsa onların da temsilci olarak seçilmelerini tâlep etmek lazımdır.

Geçmişte kadınlar Tatarların bütün umumî ve devletle ilgili faaliyetlerine katılmışlardır. Ancak daha sonraları izah olunamıyan sebeplerden dolayı bizi insan olarak görmekten vazgeçip resmî makamlardan uzaklaştırdılar. Bugünkü devir, hak, hakikat, insanlık ve adalet için çalışmayı gerektirmektedir. Şayet bu fırsatı kaçırsak sonradan pişman olmanın hiç faydası olmaz. Bu günlerin tarihi önemi vardır. Ve biz yarın için çalışmak zorundayız.”²⁹⁴

Aynı zamanda kadınlar Komitesi seçim bölgelerinde etkin bir faaliyete girişti ve Kurultay'a, aralarında birçok seçim bölgesinde aynı zamanda seçilen İsmail Gaspıralı'nın kızı Şefika Hanım Gaspıralı'nın da bulunduğu, dört kadın temsilci seçildi.²⁹⁵

Kurultay'a seçilen bu dört kadın temsilci, Şefika Hanım Gaspıralı'nın hatıralarında belirttiği üzere, kendisi, Kırımlı Müslüman kadınların Merkezî Kadınlar Komitesi'nin başkanı İlhan Tuktar, Hatice Avcı ve Hanife Badaninski'dir. Sadece Kırım Türklerinin tarihinde değil, bütün Türk ve Müslüman dünyasında da demokratik anayasal bir meclisin ilk kadın üyeleri olan bu kadınlar, bu hususta da Müslüman ülkelerdeki bütün diğer kadınları geride bırakmış olan Kırımlı Müslüman kadınların kesin biçimde erkeklerle eşitliğe kavuşmasının bir örneğidir.²⁹⁶

²⁹³ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 253; Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XII”, s. 31.

²⁹⁴ Şengül Hablemitoğlu, Necip Hablemitoğlu, *Şefika Gaspıralı ve Rusya'da Türk Kadın Hareketi (1893-1920)*, Ahmet Veli Menge Vakfı, Ankara 1998, s. 241-242.

²⁹⁵ Kırimal, “1917 İhtilâlinde Evvel ve Sonra Kırım-Türk Ailesi ile Kadının Durumu”, s. 40-43.

²⁹⁶ Kırimal, “1917 İhtilâlinde Evvel ve Sonra Kırım-Türk Ailesi ile Kadının Durumu”, s. 40-43.

5.6. Kırım Kurultayı'nın Yapısı, Faaliyetleri ve Anayasası

Kurultayın yapısına bakıldığında liderliğini Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet'in yaptığı "Merkez" grubu 76 milletvekili ile Kurultay'ın büyük çoğunluğunu oluşturur. Merkez grubunun dışında bir sol bir de sağ kanat mevcuttur. Her ikisi de sayıca az olsa da, Kurultay'ın faaliyetlerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Sağ kanatta 8-9 milletvekili olup, yapılan dini reformlardan memnun olmayan dini şahsiyetlerden ve büyük toprak sahiplerinin temsilcilerinden meydana gelirken, sol kanatta ise 11-13 milletvekili olup sosyalizm fikrine bağlanmışlardı; aralarında Mustafa Kurti, Selim Memetov ve İdrisov gibi orta-sol genç Tatarlar da bulunmaktadır. Bu kanattakiler diğer milletvekillerinden ayrı bir konumda yer almakta ve belirli bir muhalefeti oluşturmaktaydılar.²⁹⁷

Bu yapıdan oluşan Kurultay'da çözüm, karar bekleyen meseleler şunlardır, Kırım Devleti'nin kuruluşu ve idaresinin şekil muhteviyatı, buna bağlı olarak, Kırım Türkleri'nin yarımada da yaşayan diğer halklarla olan ilişkilerinin nasıl olacağı, Kırım Türkleri'nin millî idaresinin şekil ve muhtevası, Kırım Türkleri'nin millî, dini, sosyal, resmî, kültürel ve siyasî hayatlarını belirleyecek yasaların çıkartılması, Kırım Türk halkının dinî, resmî ve kültürel hayatını ilgilendiren alanlarda bir dizi önemli reformun uygulanmaya başlanması, millî yasama ve yürütme gücünü yerine getirecek organlar olan millî bir parlamento ve hükûmet oluşturulması.²⁹⁸

Bu meselelerden ilk beşi, Kurultayca kabul edilen, Kırım Türkleri'nin Millî Anayasası'nda çözüm bulmuştur. Kırım Türkleri'nin teklifi Kurultay'ın özel bir komisyonunda görüşülüp incelenmiş bundan sonra da milletvekillerinin görüşüne sunulmuştur. Milletvekilleri bu teklifin her paragrafını tek tek inceler ve aralarında şiddetli tartışmalar çıkar. Bu tartışmalar süresince Çelebi Cihan ve Cafer Seydahmet baş raportörler olarak, sağ grubun çok sert olan direnişini kırmak için aynı oturumda sık sık söz alıp tekliflerini savunmak zorunda kalırlar. Sağ kesimin temsilcileri bilhassa kadın-erkek eşitliğine karşı çıkar, ancak Çelebi Cihan, İslâm teolojisinin zengin hazinesinden bulup çıkardığı delillerle bu grubu yatıştırmasını bilir. Bu bakımdan Çelebi Cihan, Cafer Seydahmet'in ifadesine göre, "sadece İslâm'ı bilip tanıyan bir kişi olmakla kalmıyor, aynı zamanda Müslümanlığın ilerlemesi yolunca ciddi bir mütefekkir olduğunu da

²⁹⁷ Kırımal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XII", s. 32; Hablemitoğlu, *Kırım'da Türk Soykırımı*, s. 303; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 243-253.

²⁹⁸ Kırımal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XII", s. 34; Osman Kemal Hatif, "Hukuk-ı Düvel Nokta-i Nazarında Kırım Devleti", *Kırım Mecmuası*, S. 2 (1918), s. 23.

ortaya koyuyordu.” Bu tartışmalar sonunda anayasa metni²⁹⁹ bazı tashih ve değişikliklerle 26 Aralık 1917 (13 Aralık 1917) tarihinde Kurultay’ca kabul edilir.³⁰⁰

Kurultay anayasasıyla birlikte, “her milletin kendi kaderini kendisinin tayin hakkı” kabul edilerek Kırım Ahali Cumhuriyeti (Kırım Demokratik Cumhuriyeti) ilan edilir. Anayasada, Kırım Kurultayı’nın hürriyet ve demokrasiyi temel aldığı açık olarak görülür. Ayrıca bu anayasa Kırım Türkleri’nin tarihi haklarına ve bu hakkın da bir Türk yurdu olan Kırım’ın istiklaline inançlarının ifadesidir. Anayasa, İsmail Gaspıralı ile başlayan, Genç Tatarlar ve Vatan Cemiyeti üyeleri ile devam eden Kırım Türkleri’nin uzun vadeli millî hareketinin belli bir sentezi ve ortaya çıkan sonucu olarak görülmektedir.³⁰¹

Anayasanın ilan edildiği gün, Kırım Parlamentosu, kanun-i esasi gereğince icra organı başkanı olarak Çelebi Cihan’ı seçer. Çelebi Cihan da, kabine üyelerini tespit ederek parlamentonun onamasına sunar. Parlamentonun kabul ettiği kabinede, Diyanet İşleri ve Milli Savunma Bakanı olarak Ahmet Şükrü, Maarif İşleri Bakanı olarak İbrahim Özenbaşı, Hariciye ve Harbiye Müdürü olarak Cafer Seydahmet, Maliye ve Vakıf İşleri Bakanı olarak Seyit Celil Hattat vazife alırlar.³⁰²

Anayasanın kabulünden sonra üçüncü maddenin birinci paragrafına göre Kurultay 26 Aralık 1917 (13 Aralık 1917)’de Meclis-i Meüessesan, Meclis-i Mebusan olarak değiştirilir. Bu değişiklik törenle yapılır. Bu vaka için başkanlığa en genç üye olan Osman Kalgay seçilir ve onun yönetimiyle Hasan Sabri, Abdulkhakim Hilmi ve Cafer

²⁹⁹ Anayasa metni için bkz. Ek 3.

³⁰⁰ Zafer Karatay, Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, Nevzat Yalçıntaş, *Kırım Ey Güzel Kırım*, Postiga Yayınları, İstanbul 2013, s. 234; Alaç, *a.g.m.*, s. 9; Otar, “Çelebi Cihan”, s. 11; Muhittin, “Kırım Türk Kurultayı”, s. 282; Kırımlı, “Kırım”, s. 459; Hatif, , “Çelebi Cihan Efendi Merhum”, s. 13; Hatif, “Hukuk-ı Düvel Nokta-i Nazarında Kırım Devleti”, s. 23; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 247; Kırımlı, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XII”, s. 34; Abdulkadir Atıcı, *Yıldız Dergisi – Kırım Türkçesi Derlemeleri 1 Giriş-Metinler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi İzmir, 2008, s. 10.

³⁰¹ Edige Kırımlı, “Kırım Türkleri’nin Millî Mücadelesi XIII” çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 140 (1984), s. 19; Mehmet Akif Albayrak, *Yeşil Ada Kırım*, Türk Dünyası Kültür ve Sanat Derneği, Ankara 2004, s. 22-26; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 247.

³⁰² İdil P. İzmirli, “On Revitalization of the Language and Culture of the Crimean Tatars and Other Formerly Deported People in Crimea, Ukraine: Assesment of Needs and Recommendations”, *OSCE*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 2013, p. 4; Turhan Kaya, “Kırım Türklerinin 1944 Sürgününün 70. Yılında Kültür ve Sanattaki İz Düşümleri Üzerine Düşünceler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 51 (2014), s. 381; Alaç, *a.g.m.*, s. 9; Otar, “Cafer Seydahmet Kırimer”, s. 23; Otar, “Çelebi Cihan”, s. 12; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 28; Muhittin, “Kırım Türk Kurultayı”, s. 282; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 250; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 247; Kristin T. R. Cavoukian, *From Sürgün to Vatan: Ethnic Identity Construction and the Repatriation Processes of the Crimean Tatars and the Meskhetian Turks*, The University of British Columbia, The Thesis Master of Arts, Cavoukian 2005, p. 50.

Ablayev başkan olarak seçilir. Ardından meclis katibi olarak Türkçe yazışmalar için Seyit Ömer Tarakçı, Rusça yazışmalar için de Ali Badaninski seçilir.³⁰³

5.7. Kırım Erkân-ı Harbiyesi'nin Kurulması

Rus siyasi ve içtimaî teşekkülleri Tavriya vilayetinin geçici yüksek organı olarak, 7 Kasım 1917'de, bir "Vilayet İhtilâl Komitesi" kurarlar. Bu komite aynı yılın 10 Kasımı'nda "Vatan ve İhtilâli Kurtarma Vilayet Komitesi" ve 6 Aralık'da da "Halk Temsilcileri Meclisi" ismini alır.³⁰⁴ Halk Temsilcileri Meclisi'ne Kırım Milli Hükûmetinden sadece birkaç üye kabul edilir.³⁰⁵

Millî hükûmet kurulduktan sonra 27 Aralık 1917 (14 Aralık 1917)'de Hariciye ve Harbiye Müdürü Cafer Seydahmet'e Halk Temsilcileri Meclisi'nin bütün silahlı kuvvetlerinin bağlı olacağı bir kırım askerî kurmay heyeti teşkiline hazırlandığı haberi ulaşır. Cafer Seydahmet bunu, Halk Temsilcileri Meclisi'nin Kırım'da bir milli hükûmetin otoritesini doğrudan tehdit edecek bir üstünlük oluşturma niyeti olarak görür. Bu sebepten dolayı Cafer Seydahmet bu üstünlüğe karşı çıkmaya ve kendisi bir Kırım asker kurmay heyetini oluşturmaya karar verir. Ahmet Özenbaşı vasıtasıyla Halk Temsilcileri Meclisi'nin Türk üyelerine, meclisin askeri kurmay heyeti teşkili için kesin kararı mümkün olduğunca geciktirme görevini verir. Kendisi de vakit geçirmeden millî alay subayı Rüsten Parpetov vasıtasıyla Kırım'da bulunan ve henüz teşkilatlanmamış olan 3000 Rus subayın temsilcilerini bir askerî kurmay heyeti teşkili için görüşmek üzere davet eder. Rus subayları bu daveti kabul ederler ve temsilcileri olan Albay Makuhin hemen o gün Cafer Seydahmet'i refakatindeki bir kurmay subayla birlikte ziyaret eder. Cafer Seydahmet, Rus basınının milli parlamento ve hükûmete karşı sürekli saldırılarına rağmen milli hükûmetin özellikle Kırım halkını anarşi tehlikesine karşı korumaya kesin niyetli olduğunu ve Kırım Türkleri'nin niyetini yarımada'nın kaderi hakkındaki kararı bütün Kırım halkının bir Yasama Meclisi'ne bırakmak olduğunu izah eder. Ardından vakit geçirmeden bir Kırım askeri kurmay heyeti teşkil etmek ve bunun için de Kırım'da bulunan Rus subaylarından yararlanmak niyetinde olduğunu açıklar. Sonuç olarak ziyaretçilerine Millî Hükûmet ile işbirliği yapmalarını teklif eder. Albay Makuhin ve refakatindeki kurmay subayı bu teklifi kabul ederler ve diğer Rus subaylarının işbirliğini de vaad ederler. Bunun üzerine Cafer Seydahmet

³⁰³ Kırımlı, "Kırım Türkleri'nin Millî Mücadelesi XIII", s. 20-21; Alaç, *a.g.m.*, s. 9; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 27; Hablemitoğlu, *Kırım'da Türk Soykırımı*, s. 302; Kırımlı, "Kırım", s. 459.

³⁰⁴ Kırımlı, "Bolşeviklerin 1917-1918 Yıllarında Kırımda Milliyet Siyaseti", s. 45.

³⁰⁵ Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 248-250.

onları Rus Genelkurmayını örnek alınarak Kırım Askerî Kurmay Heyetinin oluşturulmasıyla görevlendirir.³⁰⁶

Bu arada Milli Hükûmet'in olağanüstü oturumu toplanır ve Cafer Seydahmet müdürlere yaşanan olaylar hakkında bilgi verir. O, Kırım'da vakit geçirmeden bir askerî kurmay heyetinin teşkili hakkındaki gerekliliğini vurgular. Fakat Kırımlı Türk subaylarının eksikliği dolayısıyla Rus subaylarıyla işbirliği yapılması gerektiğini söyler. Ayrıca Rus subayları da bu vesile ile Milli Hükûmet'in nüfuz sahasına girmek zorunda kalacaklarını düşündüğünü söyler. Hükûmet üyeleri önce Rus subaylarıyla işbirliği hususunda çok çekingen davranmışlarsa da, Çelebi Cihan'ın, Cafer Seydahmet'in düşüncesi ve attığı adımlarla hemfikir olduğunu beyan etmesiyle, oturum sonunda müdürler Cafer Seydahmet'e planını uygulaması için tam yetki verirler.³⁰⁷

Hükûmet oturumundan sonra Cafer Seydahmet Rus subaylarıyla ikinci kez görüşür ve ardından askeri kurmay heyetinin teşkili başlar. Bu oluşum 27 Aralık 1917 (14 Aralık 1917)'yi 28 Aralık 1917 (15 Aralık 1917)'ye bağlayan bütün gece sürer. 28 Aralık 1917 (15 Aralık 1917) sabahı Kırım Askeri Kurmay Heyeti teşkilatlanmış ve hatta halka bu heyetin teşkilini ve takip edeceği hedefleri anlatan bildiriler bile hazırlanmıştır. Milli Hükûmet'in Harbiye müdürüne doğrudan bağlı olan Kırım Kurmay Heyeti'nin başkanlığına Albay Makuhin tayin edilir ve kendisi bu heyet varoldukça bu görevde kalır.³⁰⁸

Bu askeri heyetinin teşkili yarımada'nın anarşiye karşı tesirli bir tedbirdir. Diğer taraftan bu heyetin Milli Hükûmet'in Harbiye Müdürü'ne bağlı olması Kırım'da en büyük merci olma iddiasındaki Halk Temsilcileri Meclisi'ne indirilmiş beklenmedik bir darbedir. Milli Hükûmet anarşiye karşı olan mücadelede bütün Türk ve Türk olmayan güçleri özellikle de anti-Bolşevik Rus güçlerini, birleştirmeye samimi olarak çalışır. Bu sebepten dolayı Halk Temsilcileri Meclisi ile hiçbir sürtüşmeye mahal vermek istemez ve müşterek davanın menfaati icabı Askerî Kurmay Heyeti meselesinde tam bir mutabakat sağlanması şartını kabul eder. Bu yüzden Cafer Seydahmet Milli Hükûmet adına Halk Temsilcileri Meclisi'ne karşılıklı fikir alışverişinde bulunma teklifini yapar.

³⁰⁶ Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 28-29; Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 42; Kırımlı, "Kırım Türklerinin 1917-1920 İhtilâl Yıllarında Millî-Kurtuluş Hareketi", s. 58; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 248-250.

³⁰⁷ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 248-250.

³⁰⁸ Kırımlı, "Kırım Türkleri", s. 8; Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 42; Maksudoğlu, *a.g.e.*, s. 106; Kırımlı, "Kırım Türklerinin 1917-1920 İhtilâl Yıllarında Millî-Kurtuluş Hareketi" s. 58; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 248-250; Edige Kırımlı, "Kırım Türkleri'nin Millî Mücadelesi XV", çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 146 (1985), s. 41-42.

Bu da 29 Aralık 1917 (16 Aralık 1917)'de bir olağanüstü oturumda gerçekleşir ve yoğun tartışmalar yaşanır. Bu oturumda bir uzlaşmaya varılamaz. 1 Ocak 1918 (19 Aralık 1917)'de Cafer Seydahmet ikinci oturuma gider. Tartışmalar neticesinde Milli Hükûmetin şartları kabul edilir ve Askerî Kurmay Heyeti faaliyet sahası bütün Kırım'ı kapsayacak bir teşkilat olarak tanınır. Halk Temsilciler Meclisi Cafer Seydahmet'i aynı zamanda Harbiye Müdürü tayin eder ki, bu bütün Kırım için yetkisinin resmen kabulü demektir.³⁰⁹

Bu şekilde Milli Hükûmet ile Halk Temsilcileri Meclisi arasından belli bir anlaşma sağlanmış olur. Fakat bu meclisin Rus kamuoyu nezdinde manevi bir otoritenin haricinde başka hiçbir gerçek gücü yoktur.³¹⁰

30 Aralık 1917 (17 Aralık 1917)'de askeri birlikler Milli Kırım Hükûmeti'ne sadakat yemini ederler. Yemin töreni Akmescit'te yapılır. Parlamento başkanı Hasan Sabri, parlamento üyeleri, Kırım kurmay heyeti subayları ve binlerce insanın hazır bulunduğu törende edilen yemini Milli Hükûmet adına Harbiye Müdürü Cafer Seydahmet kabul eder.³¹¹ Yemin askerî imam Seyit Mehmet Efendi tarafından okunup askerler tarafından tekrarlandıktan sonra en önemli olanı Cafer Seydahmet'in olan birçok nutuklar irad edilir. Cafer Seydahmet'in nutku şöyledir:

“İlk defa Kırım savaşçıları kendi halklarına, kendi vatanlarına ve kendi anayasalarına sadakat yemini veriyorlar.

Şimdiye kadar verilen yeminler yabancılara veriliyordu. Çünkü Kırım bağımsızlığını kaybettikten sonra Rus Çarlık hükûmetine hizmet etmek, ona yemin vermek ve tiranlar ile emperyalistlere kurban vermek mecburiyetinde kalmıştı. Bu gün ilk defa Kırım Müslümanları kendi halklarına hizmet edeceklerini, kendi vatanlarını koruyacakları, kendi anayasalarına sadık olacakları ve kendilerini kendi milletlerinin saadeti için feda edecekleri için yemin ediyorlar.

Kırım Türkleri kabiliyetsiz değildirler. Kölelik zincirleri düşer düşmez hakkın, adaletin ve hürriyetin yolunu buldular. Rusya'da anarşi ateşi yanarken Kırım Müslümanları Kırım'da huzur ve düzeni muhafaza ettiler ve halkın köleleştirilmesine müsaade etmediler. Devasa Rusya'da karışıklıklar, kanunsuzluk, itaatsizlik ve adaletsizlik hüküm sürerken biz Kırım Müslümanları genel, eşit, gizli ve doğrudan seçimle Kurultay'ı seçtik, anayasa yaptık, bir parlamento ve bir millî hükûmet teşkil ettik. Kamunun düzeni ve bütün Kırım halkının hayatı bugün bu millî hükûmet tarafından

³⁰⁹ Kırımlı, “Kırım Türkleri'nin Millî Mücadelesi XV”, s. 42-43; Otar, “Cafer Seydahmet Kırır”, s. 23; Özcan, *Cafer Seydahmet Kırır*, s. 21.

³¹⁰ Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 248-250.

³¹¹ Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 29; Kırımlı, “Kırım Türkleri'nin Millî Mücadelesi XV”, s. 44.

taahhüt edilmektedir. Tatar halkı artık kurtarılmıştır ve ulaşılandan artık vazgeçmeyecektir. Böylece Kırım da kurtarılmıştır. Rusya’da ne değişiklik olursa olsun kırım ve Kırım Müslümanları hiçbir şekilde iradelerinin tayin ettiği yoldan sapmayacaklardır. Bunu bütün Kırım, bütün Rusya ve hatta bütün dünya duysun.

Kırım Tatarları bencil değildirler, İdealisttirler. Cengâverlerimizin şanlı ataları başkalarının saadeti için ölmeye tereddüt etmemişlerdir. Aynı şekilde bugün de Kırım Tatarları sadece kendilerinin saadet ve menfaatlerinin temini ile kifayet etmeyeceklerdi. Onlar, Kırım’ın bütün halkını koruyorlar. Onlar, Türk-Tatar dünyasının beşiği olan Büyük Türkistan’ı ve İdil bölgesini de düşünüyorlar ve oralara da hayat ve heyecan götürmek ideâlinde dirler.

Milletimiz böyledir. Bugünkü vaziyet ve tâkip etmeyi kararlaştırdığımız yol ve hedef bunlardır. Şayet şanlı atalarımızın gerçek evlâtları iseniz bu idealin gerçekleştirilmesinden vazgeçmeyecek, sadakat ve disiplini ihlâl etmeyeceksiniz.

Halkımızın çizdiği anayasa yolunu ihlâl kimse muvaffak olamayacaktır. Buna teşebbüs edecek el kırılacaktır.”³¹²

Ardından Rus subayı Petropolski de konuşma yapar. Bunu müteakiben Harbiye Müdürüyle parlamento üyeleri önünde bir resmigeçit yapılır.³¹³

Yemin törenine katılan milli birlikler, iki alaylı bir süvari tugayı, iki sahra bataryası ve Müslüman taburundan oluşmuş olan bir piyade alayından müteşekkildir. Süvari tugayı Teğmen Ablayev’in komutasındaki birinci süvari alayı ile Yarbay Osman Biarslanov’un komutasındaki ikinci süvari alayından oluşmaktadır. Her iki alayın toplam mevcudu 3000 kişi kadardır. Bölükler, düzenin sağlanması için Kırım’ın bütün şehirlerine (Yalta, Kefe, Akmescit, Bahçesaray, Gözleve ve Aluşta) taksim edilmişlerdir. Durumun zaruri kıldığı bu birliklerin dağıtılması milli kuvvetlerin en zayıf noktasını oluşturur ve bu eksiklik ileride mağlubiyetlerine sebep olmuştur.³¹⁴

Kırım Askerî Kurmay Heyeti bünyesinde 2000 Rus subayından oluşan bir özel birlik bulunmaktadır. Bu birlik doğrudan doğruya askerî kurmay heyetine bağlıdır. Kırım Askerî Kurmay Heyeti eski subay üniformalarını tekrar yürürlüğe koyar. Bu kurmay heyeti bir özel subay alayının teşkilini planlamaktadır. Fakat Rus subaylarının Milli Hükûmet emrindeki hizmetleri uzun süreli olmaz. 16 Ocak 1918 (2 Ocak 1918)’de hükûmetle Rus kamuoyu arasında Akmescit’teki sürtüşmeden dolayı Rus subayların

³¹² Kırimal, “Kırım Türkleri’nin Millî Mücadelesi XV”, s. 46-47; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 29-30; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 248-254.

³¹³ Kırimal, “Kırım Türkleri’nin Millî Mücadelesi XV”, s. 47.

³¹⁴ Kırimal, “Kırım Türkleri’nin Millî Mücadelesi XV”, s. 47-48; Özcan, *Cafer Seydahmet Kırimer*, s. 20; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 248-253.

çoğu Kırım Askerî Kurmay Heyeti'nden ayrılır ve Bolşeviklerle yapılan mücadeleye katılmazlar.³¹⁵

5.8. Bolşevikler ile Mücadeleler

Kırım Milli Hükûmetinin Bolşeviklerle silahlı çatışması 4 Ocak 1918 (22 Aralık 1917)'de Aleksandrovsk şehrinde (Ukrayna) Kırım yedek süvari alayının ikinci sefer bölüğü ile bir gemici arasındaki çatışma ile başlar. İsmail Mazan'ın komutasındaki birlik o sırada Ukrayna topraklarında bulunmaktadır ve Aleksandrovsk'da nöbet tutmaktadırlar. Bölük şehirde düzeni sağlamakta ve mahallî Bolşeviklerin darbe yapıp iktidarı ellerine geçirme teşebbüslerine mani olmaktadır. 4 Ocak 1918 (22 Aralık 1917)'de Aleksandrovsk istasyonuna, bölükle çarpışmayı başlatıp şehri işgal etmek isteyen tayfaların bulunduğu bir askeri nakliye treni gelir. Çarpışma günlerce sürer ve muharip gemici grubunun ağır kayıplar verip geri çekilmesiyle son bulur. Bundan sonra ikinci bölüm Milli Hükûmetin emri üzerine Kırım'a döner ve Yalta'da garnizona girer.³¹⁶

8 Ocak 1918 (26 Aralık 1917)'de bu sefer Kırım'da Millî Hükûmet ile Akyar Bölgesi Harp İhtilal komitesi arasında bir sürtüşme olur. Bu sürtüşmenin sebebi, Bolşeviklerin Millî Hükûmetten Kırım Kurmay Heyetine mensup Rus subaylarını silahtan tecrit etmesini talep etmesi ve buna hükûmet başkanı Çelebi Cihan'ın kesin red cevabı vermesidir. Diğer taraftan 6 Ocak 1918 (24 Aralık 1917)'de Kırım Kurmay Heyetinin emriyle milli piyade alayının ikmalî için gerekli olan iki vagon silah Gözleve garnizonundan Akmescit'e yollanır.³¹⁷

Gözleve mahalli Bolşevik komitesi bunu, sahil bataryalarını muhafaza eden Gözleve garnizonunun silahsızlaştırılması olarak görür ve Akyar Harp İhtilal Komitesinden yardım ister. Bu komite de hemen harekete geçer ve 9 Ocak 1918 (27 Aralık 1917) gecesi komitenin özel delegesi Yengeniyevev Tkaçov Bahçesaray'a ulaşır Milli Hükûmete, Akyar Harp İhtilal Komitesinin bir ultimatoomunu verir.³¹⁸

³¹⁵ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 252-256; Edige Kırimal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi (XVI)", çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 147 (1985), s. 43.

³¹⁶ Kırimal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi (XVI)", s. 44-45.

³¹⁷ Osman Kemal Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilası Tarihinden – I" *Kırım Mecmuası*, S. 9 (1918), s. 161; Kırimal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi (XVI)", s. 44-45.

³¹⁸ Tekin, "Çelebi Cihan (Kırım'ın Büyük Kurbanı)", *Emel*, S. 20 (1964), s. 4; Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilası Tarihinden – I" s. 161; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 252-255; Kırimal, "Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi (XVI)", s. 45.

Bu ulti­matomda “bütün Akyar’ın özelli­kle de filonun Göz­leve bataryaların­ muhafaza­sıyla görevli birliklerin silahtan tecrit edilmesinden dolayı duydu­ğu endişeden”, “bu hareketin kaçınılmaz bir şekilde kan dökülmesine sebep olacak bir milli husumet uyandırdığından”, “bunun Tatar demokratları tarafından yapılmayacağından” bahsedilmekte ve sonuç olarak nakledilen silahların iadesi talebinde bulunup sorumluların şiddetle cezalandırılması istenmektedir. Bu talepler yerine getirilmediği takdirde Harp İhtilal Komitesi iki harp gemisini Göz­leve’ye göndermek tehdidinde bulunur.³¹⁹

Milli Hükûmet bu ulti­matoma Harbiye Müdürü Cafer Seydahmet’in imzaladığı bir karşı ulti­matomla cevap verir. Bir çağrı şeklinde alınmış olan bu ulti­matomda altı ana nokta vardır. İlk noktada Milli Hükûmet’in tesis ettiği Kırım Kurmay Heyetinin, Halk Temsilcileri Meclisinin ve Odessa askeri mıntıkası tarafından tanındığına ve Akyar Komitesinin iddia ettiği gibi milli bir askeri güç teşkil etmediğine işaret edilir. İkinci noktada Akyar Komitesinin kan dökülmesini istemediği yolundaki sözlerinin hakikate uymadığından bahsedilir. Silahların Göz­leve’den Akmescit’e nakline gelince bu Kırım halkını Akyar’da yaşadığı gibi kan dökülmesinden korumak için silahların bir depodan diğerine yer değiştirmesinden başka bir şey değildir. Ayrıca silah nakli Halk Temsilcileri Meclisi, Akmescit İşçi ve Asker Şurası, Odessa Askeri Mıntıkası, Merkezi Rada ve savaş gemisi Volya’nın mürettebatı ile mutabık kalınarak yapılmıştır. Buna ilaveten Akyar Komitesi, mevcudundan hemen hiçkimsenin kalmamış olduğu Göz­leve garnizonunun gücünden ve tam savaş teçhizatına sahip olmakla beraber mürettebatları tarafından terkedilmiş olan 6 ve 20 sahil bataryalarından hiç bahsetmemiştir.³²⁰

Üçüncü noktada ise Akyar Komitesinin müdahalesinin tahrik demek olduğu ve Akyar’ın Kırım’da dökülen yegane yer olduğu anlatılmaktadır. Yarımada­nın diğer yerleri ise bazı askeri kurmay heyeti birliklerince emniyete alınmıştır.³²¹

Dördüncü noktada Akyar Komitesinin Göz­leve’deki olaylar hakkındaki iddiasının aşıkâr bir yalan olduğu söylenmektedir. Güya silahtan tecrit edilmiş olan

³¹⁹ Hatif, “Kırım’da Bolşevik İstilası Tarihinden – I”, s. 161; Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVI)”, s. 45.

³²⁰ Edige Kırimal, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVII)”, çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 148 (1985), s. 31; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 257-259; Hatif, “Kırım’da Bolşevik İstilası Tarihinden – I”, s. 161.

³²¹ Tekin, “Çelebi Cihan”, s. 4; Hatif, “Kırım’da Bolşevik İstilası Tarihinden – I”, s. 161; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 257-259.

Gözleve'deki iki pilot okulu Merkezi Rada'nın emriyle Ukraynalılaştırılmıştı ve Ocak ayı başlarında lağvedilecekti.³²²

Beşinci noktada komitenin bütün Akyar'ın Gözleve'den silah nakli dolayısıyla infiale kapıldığı iddiasının da aşıkâr bir yalan olduğu vurgulanmaktadır. Bir katiller çetesi tarafından terörize edilen Akyar şehrinin tek ümidinin Kırım Hükûmeti ile Halk Temsilciler Meclisi olduğuna ve filonun en büyük savaş gemisi olan Volya'nın Gözleve'den silah naklini kabul ettiğine dikkat çekilmektedir.³²³

Çağrının son noktasında Kırım'da demokrasi ve halkı koruyan Askeri Kurmay Heyetinin bu olaydan sonra da Kırım'da sükûn ve düzeni korumaya kesin kararlı olduğu açıklanmaktadır. Kırım Kurmay Heyeti bütün Akyar'ı terörize eden ve Karadeniz filosunun dağılmasına sebep olan bir alay sorumsuz insanın Kırım'ın Askeri Kurmay Heyetini suçlama hakkına sahip olamadığı alenen beyan eder. Ayrıca Akyar komitesinin davranışının bütün Kırım halkı için bir tehdit ve bir kan dökmek arzusu olarak görüldüğünü ifade eder. Sonra da Askeri Kurmay Heyetinin sürtüşmelerin Akyar'daki bütün sağduyusunu kaybetmiş bir alay kardeş katilinin istediği gibi kan dökmekle çözümlmesine kesinlikle müsaade etmeyeceği vurgulanır. Sonuç olarak Askeri Kurmay Heyetinin her türlü kanlı olayı bastıracağı hiçbir engelden korkmayacağı ve bütün gücüyle Kırım'a yarımadayla ilgili meseleleri kanlı vasıtalarla değil de barışçı yollardan çözecek olan bir Yasama Meclisi sunmaya çalışacağını beyan eder.³²⁴

Bu sürtüşme Halk Temsilcileri Meclisinin arabuluculuk yapan delegeleriyle Akyar Bolşevikleri'nin temsilcilerinin yaptığı şifahî müzakerelerle geçici olarak çözüme kavuşturulur.³²⁵

5.9. Akmescit Halkevi'nde Çatışma ve Millî Hükûmet'in Çöküşü

16 Ocak 1918 (3 Ocak 1918)'de Akmescit'te Millî Hükûmetin başkanı Çelebi Cihan ile şehrin Rus kamu teşkilatları arasında her iki taraf için çok kötü sonuç veren ve Askerî Kurmay Heyetinin gücünü zayıflatan sert bir mücadele olur.³²⁶

³²² Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilası Tarihinden – I", s. 161; Tekin, "Çelebi Cihan", s. 4; Hatif, "Hukuk-ı Düvel Nokta-i Nazarında Kırım Devleti", s. 23-24; Kırımal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVII)", s. 31.

³²³ Kırımal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVII)", s. 31; Kırımer, *Bazı Hatıralar*, s. 257- 260; Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilası Tarihinden – I", s. 162.

³²⁴ Kırımer, *Bazı Hatıralar*, s. 256-259; Kırımal, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVII)", s. 31-32.

³²⁵ Kırımer, *Bazı Hatıralar*, s. 256-259.

³²⁶ Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilası Tarihinden – I", s. 162; Kırımer, *Bazı Hatıralar*, s. 261-263.

Bunun sebebini ilk bakışta önemsiz gibi gözüken bir mesele teşkil etmektedir. Aralık ayının sonunda Çelebi Cihan önceki Tavriya valisinin konağını Milli Hükûmet makam binası yapmak ister. Fakat konak, halkevi olarak birçok demokratik teşkilat tarafından kullanılmaktaydı ve onlar binayı terketmeye niyetli de değildiler. Çelebi Cihan, 15 Ocak 1918 (2 Ocak 1918)'de Akmescit'teki Yevropa otelinde özel bir toplantı düzenler. Bu toplantıya, Harbiye Müdürü Cafer Seydahmet, Maliye ve Vakıf Müdürü Seyit Celil, Parlamento Başkanı Hasan Sabri ve Parlamento İl Halk Temsilcileri Meclisi üyesi Ahmet Özenbaşı katılır. Çelebi Cihan bu toplantıda vali konağına el konulması konusunda ısrar eder. Çelebi Cihan Rus kamuoyunun Kırım Kurmay heyetini kabul ettiği ve Rus subaylarının milli hükûmete sadakat yemini verdikleri için Ruslar tarafından bir tepki gelmesinden çekinilmemesi gerektiği kanaatindedir. Başta Seydahmet olmak üzere, diğerleri bu konuda Çelebi Cihan'a katılmazlar. Hatta Cafer Seydahmet Milli Hükûmetin bu şekilde bütün siyasi partileri ve milli azınlıkları karşısına alacağına işaret eder ve bu mesele için Kırım Yasama Meclisinin teşekkülünün beklenmesini tavsiye eder. Çelebi Cihan eğer hükûmet üyeleri görüşünü onaylamazlarsa istifa edeceğini beyan eder. Bu müşkül durumda Cafer Seydahmet, beklenen sert Rus tepkisinde tarafsız bir aracı olarak ortaya çıkılması için planlanmış olan Yalta seyahati esnasında vali konağına el konulmasını teklif eder. Çelebi Cihan bu teklifi kabul eder, ertesi gün 16 Ocak 1918 (3 Ocak 1918)'de vali konağına el konulması emrini hazırlar ve yerine getirilmesi için askerlere gönderir.³²⁷

Bu harekete şehrin demokratik kamuoyu sert tepki gösterir. Halkevinde bütün işçi ve meslek teşekkülleri ile İşçi ve Asker Şurasının İcra Komitesi müştereken toplanırlar ve Milli Hükûmeti sert bir şekilde protesto ederler. Diğer hususların yanısıra “halkevinin derhal silahlı kuvvetlerden temizlenmesini, şehrin müdafaasının tamamıyla milislerin başına devredilmesi ve bu zorbaca hareketin sorumlularından hesap sorulmasını” talep eder. Aynı zamanda Kırım Kurultay Heyetinin emrindeki Rus subayların ekseriyeti silahlı birliklerin saflarını terk ederler.³²⁸

Bu sebepten dolayı Seydahmet'in Akmescit'e dönüşünden sonra 16 Ocak 1918 (3 Ocak 1918) akşamı Milli Hükûmet toplanır. Çelebi Cihan bu konuda katı tutumunu değiştirmeyen ve hükûmet üyelerinin onayını alamayınca da istifa eder.³²⁹

³²⁷Kırımlı, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVII)”, s. 31-33; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 32; Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 261-264.

³²⁸Hatîf, “Kırım'da Bolşevik İstilası Tarihinden – I”, s. 162; Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 272-279.

³²⁹Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 278; Kırımlı, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVII)”, s. 32.

Bu esnada şehirdeki huzursuzluk giderek artar. 16 Ocak 1918 (3 Ocak 1918)'i 17 Ocak 1918 (4 Ocak 1918)'e bağlayan gece Milli Hükûmet ve parlamento üyelerinin iştiraki ile bütün demokratik teşekküllerin ve Halk Temsilcileri Meclisi konseyinin ikinci bir müşterek toplantısı yapılır. Toplantıdakiler yukarıda bahsolunan ilk toplantının protestosuna katılırlar ve ilaveten halkevini işgal eden suçlularının bulunması için bir komisyon oluşturulmasını, Kırım Ordusunun Kurmay Heyetinin görevinin Halk Temsilcileri Meclisi tarafından tam olarak tespitini ve siyasi bir oluşum için Halk Temsilcileri Meclisinin bir temsilcisinin Kurmay Heyetine yollanmasını talep ederler. Bu toplantıya Cafer Seydahmet de katılır ve Milli Hükûmet üyelerinin olaya karışmamış olduklarını izah edip Çelebi Cihan'ın istifa etmiş olduğunu bildirir.³³⁰

Fakat Rus kamuoyu teskin olmaz ve taleplerinin yerine getirilmesini ister. 17 Ocak 1918 (4 Ocak 1918)'de Akmesit'te demokratik teşekküllerle grev komitesinin üçüncü müşterek toplantısı yapılır. Bu toplantıda Kırım Türk tarafını temsilen bulunan parlamento temsilcisi Ali Badaninski Milli Hükûmetteki bir krizden bahseder ve 21 Ocak 1918 (8 Ocak 1918)'de Milli Parlamantonun özel oturumunda Rus taleplerine kesin cevabın verileceğini açıklar. Bu durum toplantıdakilerin grev çağrısında bulunmaktan geçici olarak vazgeçmesine sebep olur. Böylece hem bir taraftan Milli Hükûmette bir kriz meydana gelmiş olur hem de diğer taraftan Bolşevik taarruzu tehlikesi karşısında geçici olan Kırım Türk ve Rus demokrasileri arasındaki uyum bozulmuş olur.³³¹

Akyar Harp İhtilal komitesi bu krizlerden hemen yararlanmayı düşünür. 18 Ocak 1918 (5 Ocak 1918)'de Hacı Bey torpidobotu Milli Süvari Bölüklerinin koruduğu Yalta şehrinin sahiline saldırır.³³²

Yine aynı gün Koreiz, Gurzuf ve Yalta'ya yakın bazı kıyı yerleşim merkezlerindeki mahalli Bolşevik grupları da harekete geçer. Hacı Bey'den karaya çıkartılan birliklerin sayısı kumandanları Mazal'ın bildirdiğine göre 700'ü geçmeyen süvari bölükleriyle karşılaşılır. Muharebe Yalta ile Gurzuf arasındaki ovada yapılır ve birkaç gün sürer. Torpidobotun topçu ateşi altında bulunan Yalta şehri bu arada Milli birlikler tarafından iki defa geri alınır. Bolşevikler şehre 2000 top mermisi atarlar.

³³⁰ Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilas Tarihinden – I", s. 162; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVII)", s. 32-33.

³³¹ Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 272-279; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVII)", s. 33-34.

³³² Ülküsal, "Unutulmayan Bir Tarih 26 Kasım 1917", s. 5; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 33; Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 281.

Muharebe süvari bölüklerinin dağlara çekilmesi ile son bulur. Bolşeviklerin kayıpları 40 kişi kadardır.³³³

Aynı dönemde 19 Ocak 1918 (6 Ocak 1918)'de Karadeniz Filosu tayfaları 120 askerden oluşan beşinci süvari bölüğünün koruduğu Kefe şehrine de bir çıkarma yaparlar. Mahalli idare milli kuvvetleri desteklemek için Leh, Yahudi ve Rus gönüllü birlikleri teşkil etmeye çalışır ama çok geç kalır. Komşu 30 kasabanın Türk gençlerinden oluşan bir gönüllü birliğine ise vaktinde silah verilemediğinden süvari bölükleri çıkarma tazyiki karşısında önce Eski Kırım'a oradan da Akmescit'e çekilmek zorunda kalırlar.³³⁴

Bunun üzerine Karadeniz filosu birlikleri Gözleve ve Kerç'e doğru harekete geçer. Kerç'de hedef harp filosu kalesidir. Nizami milli birliklerin olmayışı Bolşeviklerin Kerç kalesini ve şehrini işgalini kolaylaştırmıştır.³³⁵ Akyar Harp İhtilâli komitesinin bu hücumları 12/25 Ocak 1918'e kadar yarımada'nın sadece sahilleri ile sınırlı kalır. İç kesimlerin tamamı Askeri Kurmay Heyetinin elinde bulunmaktadır.³³⁶

Kırım Askeri Heyeti ile Merkezi Rada arasında Ukrayna'ya düşman olan güçleri silahlı olarak Kırımdan Ukrayna'ya bırakmamak hususunda bir anlaşma vardı. Bahçesaray'da bulunan süvari bölüğü, buna dayanarak 22 Ocak 1918 (9 Ocak 1918)'i 23 Ocak 1918 (10 Ocak 1918)'e bağlayan gecede silahlı olarak Akyar'dan Ukrayna'ya giden bir asker ve gemici grubunun istasyonda silahlarını alır. Aynı gece içinde Milli Süvari kolları Akyar kalesi hudutlarına dayanır ve büyük bir Türk yerleşim merkezi olan Duvanköy yakınındaki Kamışlı demiryolu hudut köprüsünü muhafazaları altına alırlar.³³⁷

Bu Akyar Harp Komitesi için Bahçesaray şehrine karşı harekete geçmek için yeterli bir sebeptir. 25 Ocak 1918 (12 Ocak 1918) günü sabah 9 ile 10 arasında Bahçesaray yakınındaki Ekizoba askeri tavassut noktasından bir Bolşevik birliğinin

³³³ Ülküsal, "Unutulmayan Bir Tarih 26 Kasım 1917", s. 5; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 33; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 282-286.

³³⁴ Tekin, "Çelebi Cihan", s. 4; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 33; Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 41; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 282-286; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVII)", s. 34-35.

³³⁵ Kırımlı, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVII)", s. 35-36; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 282-286; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 33.

³³⁶ Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 33; Ülküsal, "Unutulmayan Bir Tarih 26 Kasım 1917", s. 5-6; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 282-286; Kırımlı, "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVII)", s. 38-39.

³³⁷ Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilas Tarihinden – I", s. 163; Hatif, "Hukuk-ı Düvel Nokta-i Nazarında Kırım Devleti", s. 24; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 282-286.

Süren istasyonuna yaklaştığı görülür. Bunun üzerine Bahçesaray’a alarm verilir. Gelenler 800 kişi ve iki toptan oluşan bir öncü gemici kolu ile onların ardında Bahçesaray’a yaklaşan hemen hemen 3000 kişilik bir Bolşevik birliğidir.³³⁸

Bunlara karşılık Bahçesaray’ın müdafaası için sadece cesareti ile tanınmış Nafe Bektaş’ın kumandasında 120-130 kişilik bir süvari bölüğü vardır ki bu bölük hemen şehirden çıkıp mücadeleye başlar. Dört saat sonra hücum eden gemicilerin sayıca üstünlüğü sebebiyle süvari bölüğü akşama doğru şehri terk etmek zorunda kalır, bu esnada Milli Hükûmetin asli kuvvetlerinin toplanmakta olduğu Alma nehrine çekilir.³³⁹

Ertesi gün 26 Ocak 1918 (13 Ocak 1918)’de Kırım’ın kaderini belirleyen Alma nehri Muharebesi başlar. Milli birliklerin gücü 1500 kişi kadardır. Nitekim süvari alayının 25 Ocak 1918 (12 Ocak 1918)’de Kerson’dan Akmescit’e gelmiş olan birinci bölüğü de buna dahildi. Buna karşın milli piyadelerin sayısı oldukça azdır, yaklaşık 200’dür. Milli birlikler parlamento oturumundan sonra muharebe alanına gelen Harbiye Müdürü Cafer Seydahmet tarafından şahsen idare edilir.³⁴⁰

Muharebe, hükûmet birliklerinin mağlubiyeti ile son bulur. Bu esnada Akmescit’teki Bolşevikler’in ayaklanmış olması, Rus demiryolcularının grev yapması ve bir gemici birliğinin Kırım’ın kuzeyindeki Canköy istasyonunu işgal etmiş olması da mağlubiyete sebep olurlar. Zira bu durum milli birliklerin hareketini engellemiştir. Muharebe kaybedildikten ve hükûmet birlikleri Akmescit’e beş kilometre kalana kadar geri sürüldükten sonra Cafer Seydahmet askerleri terhis eder ve küçük gruplar halinde dağlara çekilmeleri ve oradan da köylerine dağılmaları yönünde son emrini verir.³⁴¹

27 Ocak 1918 (14 Ocak 1918)’de Sevastepol Harp İhtilal Komitesinin askeri birlikleri Akmescit’e girdiler ve oradaki Bolşevik asilerle ve onların organize ettikleri kızıl muhafız birlikleriyle birleştiler. Son milli kale olan ve Akmescit garnizonunun müdafaası ettiği piyade kışlası da aynı gün teslim olmak zorunda kalmıştır.³⁴²

Kırım Hükûmeti, parlamento üyeleri ve Askeri Kurmay Heyeti şehri terketmek ve yarımadanın dağları ve köylerinde geçici bir sığınak bulmak zorunda kalırlar. Bu

³³⁸ Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu, *Kırım Tatar Milli Kurtuluş Hareketinin Kısa Tarihi*, çev. Hakan Kırımlı, Kırım Türkleri Kültür veYadımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2010, s. 8; Hatif, “Kırım’da Bolşevik İstilas Tarihiinden – I”, s. 163; Ülküsal, “Unutulmayan Bir Tarih 26 Kasım 1917”, s. 5; Edige Kırımlı, “Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi (XVIII), çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 149 (1985), s. 39.

³³⁹ Ülküsal, “Unutulmayan Bir Tarih 26 Kasım 1917”, s. 6; Hatif, “Kırım’da Bolşevik İstilas Tarihiinden – I”, s.163.

³⁴⁰ Hatif, “Kırım’da Bolşevik İstilas Tarihiinden – I”, s. 162; Kırımer, *Bazı Hatıralar*, s. 282-286.

³⁴¹ Ülküsal, “Unutulmayan Bir Tarih 26 Kasım 1917”, s. 6; Hatif, “Kırım’da Bolşevik İstilas Tarihiinden – I”, s. 163; Kemal Çapraz, *Sürgünde Yeşeren Vatan Kırım*, Turan Kültür Vakfı, İstanbul 1995, s. 8-9.

³⁴² Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 33; Kırımer, *Bazı Hatıralar*, s. 282-286.

arada aralarında Çelebi Cihan'ın da bulunduğu birçok kişi tutuklanır. Tutuklanma sırasında Çelebi Cihan, Akmesic'ten götürülmeden önce halka bir konuşma yapmak için müsaade ister. Rus süngülerinin gölgesi altında "Kırım'ın şanlı ve kurban vermeye hazır oğullarının hiç bir zaman millet için çalışmaktan vazgeçmeyeceklerini, kendisi kan şahidi olarak esir düşse bile Kırım'ın daha pek çok Çelebi Cihan'lar yaratacağını ve Kırım'ın evvelce olduğu gibi sonra da Kırımlılara ait olacağını" söyler.³⁴³

Bolşevikler Akmesic'i ele geçirdikten sonra 30 Ocak 1918 (17 Ocak 1918)'de Yalta ve Gözleve şehirleri 31 Ocak 1918 (18 Ocak 1918)'de de Canköy'de idareyi ele geçirirler ve böylece bütün yarımadaya hakim olurlar.³⁴⁴

Milli Hükûmetin başkanı olan Çelebi Cihan, tutuklanmasından sonra Akıyar hapisanesine gönderilir ve Kırımlı subaylar ve milli politikacılarla birlikte 23 Şubat 1918'de işkenceye tabi tutulduktan sonra kurşuna dizilerek öldürülür ve cesedi Karadeniz'e atılır.³⁴⁵

Kırım Türkleri'ne bu şekilde muamele edilmesi ve Çelebi Cihan'ın öldürülmesi Türk dünyasında büyük protestolara sebep olur. Rusya ve Sibirya'daki Milli Müslüman Teşkilatları, Petrograd Müslüman Derneği, Polonya, Litvanya, Beyaz Rutenya ve Ukrayna Tatarlar Birliği bu münasebetle ortak bir protesto neşredip telgrafla Bolşevik Merkezi Hükûmetine yollarlar. Aynı zamanda protestonun metni yayınlanmak üzere Rus, Polonya ve Ukrayna basınına verilir. Bütün Müslüman dünyasının adına verilen bu protesto Kırım'daki Bolşevik terörünü şiddetle eleştirir ve Çelebi Cihan'ın katillerinin cezalandırılmasını talep eder. Ufa Milli Merkezi ile Tüm Rusya Müslümanları Harbi Şurası da buna benzer protesto metinleri yayınlarlar.

Kırım Türkleri'nin yaşadığı mağlubiyetten sonra Cafer Seydahmet Besarabya cephesinde bulunan Lehistan Türkleri'nden General Sülkeviç'in komutasındaki Müslüman birliklerini Kırım'a getirmek amacıyla Kiyev'e kadar gider. Mümkün

³⁴³ Otar, "Çelebi Cihan", s. 12; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 34; Muhittin, "Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan", s. 42-43; Fisher, *a.g.e.*, s. 172; Maksudoğlu, *a.g.e.*, s.106; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 251; Kırımlı, "Kırım Türklerinin 1917-1920 İhtilâl Yıllarında Millî-Kurtuluş Hareketi", s. 59; Hatif, "Çelebi Cihan Efendi Merhum", s. 13.

³⁴⁴ Hatif, "Kırım'da Bolşevik İstilas Tarihinden - I", s. 163; Kırımlı, *Bazı Hatıralar*, s. 282-289.

³⁴⁵ Brian G. Williams, *The Crimean Tatars the Diaspora Experience and the Forging of a Nation*, Brill, Leiden, 2001, s. 344; Abdülgahtar, "Kırım Gençleri Hakkında Bazı Malumat", *Kırım Mecmuası*, S. 5 (1918), s. 83-84; Albayrak, *Yeşil Ada Kırım*, s. 26-27; Çapraz, *Vatan Kırım*, s. 9; Hamdi Mert, *Mustafa Abdülcemil Kırımoglu*, Bilig Yayınları, Ankara 2000, s. 16; Abdullah Akat, "The Influences and Changes of the Crimean Tatars Music in the Process", *Rast Musicology Journal*, V. 1, I. 1 (2013), p.,4; Murat Aybiri, "Yavuz Bülent Bakiler'de Anadolu", *Fikir Sanat ve Edebiyatta Töre*, S. 4 (2012), s. 56.

olmadığını görünce Kafkasya üzerinden Türkiye'ye geçer. Burada Talat ve Enver Paşalar ile görüşür.³⁴⁶

Kırım'ın Bolşevikler tarafından işgalinin ardından Alman ordusunun Kırım'a girmesinden sonra Kırım Türkleri'nin Kurultay'ı derhal toplanır. Cafer Seydahmet Osmanlı Devleti'nin kendisine tahsis ettiği ve üzerinde Gök bayrak çekilmiş olan Sakız gambotu ile Kırım'a gelir. Kurultay hükûmetinin teşkili Cafer Seydahmet'e teklif edilir. Cafer Seydahmet teklifi kabul etmez ve Süleyman Sülkeviç'in hükûmet başkanı olmasını sağlar. Kendisi de Hariciye Vekilliği vazifesini üstlenir. Almanlar Kırım'da, Kırım Türkleri'nin milli ordularını kurmalarına müsaade etmezler. Ekim 1918'de Almanlar'ın Kırım'dan çekilmesinden sonra, Kırım önce Beyaz ordu komutanlarından Anton Denikin'in, daha sonra da yine aynı ordunun komutanlarından olan Pyotr Vrangeli'nin kuvvetleri tarafından işgal edilir ve Sülkeviç hükûmeti düşer ve Kurultay kapanır.³⁴⁷

³⁴⁶ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 298-327; Özcan, *Cafer Seydahmet Kırimer*, s. 21-22.

³⁴⁷ Özcan, *Cafer Seydahmet Kırimer*, s. 21; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 298-327.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NUMAN ÇELEBİ CİHAN'IN FİKİRLERİ VE ESERLERİ

1. Numan Çelebi Cihan'ın Fikirleri

Bir kişinin fikri tasavvurunun oluşumunda, yaşadığı coğrafyadan mensup olduğu dine kadar pek çok unsur etkili olur. Nitekim son aşamada hâsıl olan fikri birikim mezkûr sürecin bir neticesidir. Bu bağlamda Çelebi Cihan'ın fikirlerinin oluşumunda da pek çok faktörün etkili olduğu söylenebilir. Bu hususların tespiti için bakılacak ilk yer şüphesiz onun ilk tahsil yıllarıdır. Zira bu dönemde tespit edilecek izler, daha sonrayı anlamlandırmayı mümkün kılacak ve Çelebi Cihan'ın eylemlerindeki derinliğin köklü bir birikimin neticesi olduğu görülecektir.

Çelebi Cihan, Kırım'daki medrese tahsili süresince buradaki eğitimi yetersiz bulmuş ve medresenin kendisinin fikrî ve ruhî gelişimine tam olarak cevap vermediğini düşünerek daha o zamanlar bir yandan İsmail Bey Gaspıralı'nın yayınladığı *Tercüman* gazetesi ile İstanbul'dan gelen edebî eserleri takip etmiş diğer yandan da kendi kendine Rusça öğrenmeye çalışmıştır. Daha sonra bununla da yetinmeyerek eğitimine devam etmek üzere Türkiye'ye gitmiştir. Burada, Genç Türkler'in Fransa ve Mısır'da çıkardıkları gazete ve diğer yayınları ile Türk milliyetçilerinin ve hürriyetçilerinin eserlerini arkadaşları ile birlikte okur ve mütalaa eder. Bu derin okuma ve müzakereler onun hürriyet ve inkılap fikirlerini kuvvetlendirir.³⁴⁸

Elbette fikri yapının oluşumunda içinde yaşanan zamanın payı da yadsınamaz. Şüphesiz 1908 yılında I. Meşrutiyet'in ilanından sonra oluşan havadan Kırımlı gençler de istifade ederler. Basını ve yayınları takip eder ve konferanslara devam ederler. Hatta yeni meclisin toplantılarına bile katılırlar. İşte Çelebi Cihan da bu dönemde bu gençler arasındadır ve oluşan havayı o da teneffüs eder. Nitekim 31 Mart olayları esnasında Hareket Ordusu'nun İstanbul civarına geldiği sıralarda bazı arkadaşlarının bu orduya gönüllü olarak yazılmak istemeleri üzerine Çelebi Cihan'ın “Burada inkılâpçılar orduya dayanıyorlar, onların muzaffer olacakları muhakkaktır. Fakat biz bütün Türklerin asırlık hakiki düşmanları Ruslara karşı kurtuluş yapacağız. Buna hazırlanmamız lazımdır.” ifadesini serdetmesi, kendisinin dönemin havasından ne derece etkilendiğini göstermesi açısından oldukça mühimdir. Buna ilaveten, mezkûr cevabı verirken yaşının 23 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kendisinin daha bu yaşta ileriye görmesini sağlayacak

³⁴⁸ Albayrak, “Numan Çelebi Cihan”, s. 16.

en önemli meziyeti yani tarih şuuruna sahip olduğu gözlemlenebilir.³⁴⁹ Ayrıca burada şahit olduğu olayları her daim kendi düşüncesiyle değerlendirerek bir mukayeseye gitmesi ve bu bağlamda kendi vatanının kurtuluşuna atıfta bulunması, onun milletin kaderini belirleyecek fikirlere -daha bu yaşta- sahip olduğunu göstermektedir.

İnsan çevresinin mahsulüdür ve şüphesiz fikir dünyası da yetiştiği çevrenin kültürü ile şekillenir. Çelebi Cihan da İstanbul’da sadece Kırım Türk talebeleri ile değil Rusya İmparatorluğu’nun diğer bölgelerinden gelen tanınmış kişiler ile tanışmış ve kendileri ile belli başlı mevzuuları müzakere etmiş hâsılı bu durum onun fikri dünyasını ziyadesiyle etkilemiştir. Zira her insan başka bir perspektif sunar. Nitekim Çelebi Cihan’ın daha sonraları halli zor meselelere farklı bakış açıları ile çözüm üretmesi bu bağlamda düşünüldüğünde, bu görüşmelerin kendisi için oldukça faydalı ve zihni yapısını geliştirici nitelikte olduğu söylenebilir.

Çelebi Cihan’ın fikri tasavvurunun oluşumunda hiç şüphesiz onun iyi bir okur olmasının payı büyüktür. İstanbul’dayken Osmanlı basınında sık sık çıkan, çeşitli ülkelerdeki milliyetçi ve inkılapçı teşkilatların tarihçelerine dair çoğunlukla övgü dolu yazıları okuyup arkadaşları ile tartışması bunu destekler niteliktedir. Fikri inşa etmek okumak sayesinde olur. Bu bağlamda Çelebi Cihan’ın ilgisi -daha sonra da görüleceği üzere- istiklal hareketleri, teşkilatların oluşumu ve milliyetçi mücadeleler üzerine yoğunlaşmıştır. Zira kendisinin İttihad ve Terakki Komitesi’nin 1908 İnkılabı öncesindeki gizli faaliyetleri, Balkan milletlerinin milli istiklal hareketleri ve teşkilatları ve özellikle İtalyan gizli milliyetçi Carbonari teşkilatı ile Giuseppe Garibaldi gibi milliyetçilerin mücadelelerini yakından takibi, bu meseleler üzerine beyan ettiği fikirlerin zeminini de göstermektedir.³⁵⁰

Fikri tasavvurun şüphesiz bir dışavurumu olur. İşte bu durum kendisini, İstanbul’da üniversite talebesi iken Cafer Seydahmet ile birlikte kurdukları Kırım Talebe Cemiyeti ile gösterir. Nizamnamesinde “gayelerinin Kırım’daki halklarının medeni ve siyasi seviyesini yükseltmek ve halkın kendi mukadderatına sahip olmasını temin etmek” olduğu ifadesi, yıllardır tahsil hayatı boyunca sabırla işlediği ve zenginleştirdiği, nitekim mücadelesiyle de anlamlandırdığı fikri tasavvurunun temsili

³⁴⁹ Albayrak, “Numan Çelebi Cihan”, s. 16.

³⁵⁰ Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 201-203.

yüksek bir örneğidir.³⁵¹ Yani İstanbul şehri, Çelebi Cihan'ın Kırım'da eksik gördüğü entelektüel ve kültürel ihtiyaçlarını temin ettiği adeta tamamlayıcı bir parçası olur.

Çelebi Cihan, Kırım halkını maddi ve manevi alanda yani iktisadi, milli ve dini eğitim alanlarında geri bırakmış olan Rusya çarlığını baş düşman olarak görüyordu. Kırım Türkleri'nin fikri, içtimai ve siyasi alanda haklarını kazanmaları için Rus çarlığının inkılap yolu ile devrilmesini bekliyordu. Bu nedenle arkadaşlarıyla birlikte kurdukları ve fikirlerinin vücut bulmuş hali olarak niteleyebileceğimiz Vatan Cemiyeti'nin öncelikli hedeflerini “Rus inkılabına canla başla sarılmak, bu büyük fırtınada mukadderatlarını hayırlı bir yola getirebilmek için seciye ve ilim bakımlarından azami derecede hazırlanmak” şeklinde belirtiyordu. İnkılabın yakın olduğunu düşünen Çelebi Cihan, Rus baskısından kurtulduktan sonra Kırım Türkleri'nin hürriyet içinde yaşamasını sağlayarak onları çağdaş milletler seviyesine ulaştırmak hedefindeydi. Bu emele ulaşabilmenin tek yolunun da istiklal olduğunu düşünen Çelebi Cihan, hayatı boyunca Kırım Türkleri'ni istiklallerine kavuşturmak için mücadele etmiştir.³⁵² Fikri müktesebatını mücadelecî tabiatı ile birleştirerek halkına yardımcı bir milli vazife kabul etmiş ve istiklal hedefine günden güne yaklaşmıştır.

Çelebi Cihan'ın milli vazife hakkındaki fikirlerine bakıldığında, zihninde kendisinin milli vazifeye ne kadar önem veren ve yine milli vazife için kendini tehlikeye atmaktan bir an olsun geri durmayacak, milleti uğruna bütün tehlikeleri göze alabilecek biri tahayyül eder. Zira Şubat İhtilali sonrasında Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin verdiği karar üzerine Başev köyü şubesi için yapılan seçimlere henüz terhisini almadığı için adaylığını koymaktan çekinen Hüseyin'e söyledikleri şu ifadeler onun bu kararlılığını ve inanmışlığını ifade etmesi bakımından büyük önem arz eder:

“Milli vazife tezkere ile değil, milletin arzusu ile yapılır. Görüyorsun ki, ben de ordu mensubuyum, ben de üniformamı henüz çıkarıp atmadım. Millet bana itimad ederek beni bu makama getirdi. Ve bana bu mesul vazifeyi yükledi. Terhis tezkeremi bekleseydim, birkaç ay beklemem icabederdi. Her günün senelere bedel olduğu bu zamanda tezkeremi beklemekle vakit kaybedemezdim. Evet, bir ordu mensubu olarak, milli işe atılmakla belki kendimi tehlikeye koydum. Bunun için beni tevkif edebilirler. Cezaya da çarptırabilirler. Lâkin milleti için, onun istiklâli uğrunda mücadeleye atılan bir insan bütün tehlikeleri peşinen göze almalıdır.

³⁵¹ Albayrak, “Numan Çelebi Cihan”, s. 16-17; Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 58.

³⁵² Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 201-203.

Bu faal mücadele günlerinde millet sana mesul bir vazife teklif ediyorsa, sen de milletin için bütün fedakârlığı göze aldı isen, ucunda ölüm tehlikesi olsa, tezkere falan beklemeden hemen vazifeye başlamalısın.

Milli vazife mukaddestir. Millet uğrunda ölmek, şereflerin en büyüğü, en ulvisidir. Şundan emin olmalısın ki, bu millet seni kaybettiği gün yüzlerce Hüseyin daha yetiştirmeye muktedir. İşte milletin yetiştirdiği böyle gençler, mensup oldukları milletin hürriyet ve istiklâl haklarını, birçok canları feda etmek pahasına, kanlı mücadele neticesinde elde edeceklerdir. Haydi, kaybedecek vaktimiz yok: vazife başına!”³⁵³

Çelebi Cihan’ın kadınların erkeklerle eşitliği konusundaki fikirlerine bakıldığında İslam dininin gelişmeyi emrettiği, içtimai ve medeni durumlarının yükselmesini sağlamak için kadınlara da büyük hakların tanınması gerektiği fikrinde olduğu gözlemlenir. Bu fikri doğrultusunda başkanlığını yaptığı, Türk ve Müslüman dünyasında demokratik anayasal bir mecliste (Kurultay’da) ilk kadın üyelerin bulunmasını desteklemiştir. Nitekim bu hususta mutaassıp mollalar ile tartışmaya girse de sonuç olarak Kurultay’da dört kadın temsilci yer almış, Başkanlık divanına da Gözleve’den İsmail Gaspıralı’nın kızı olan Şefika Hanım Gaspıralı seçilmiştir.³⁵⁴

Çelebi Cihan bütün Türkleri bir millet olarak görmektedir. Bunun göstergesi olarak Ufa’da Rusya Müslümanları kongresinde, bütün Rusya Müslümanları için Kazan’da müşterek bir üniversite açılmasını teklif eder. Çelebi Cihan da, Cafer Seydahmet gibi, 1918’de Kurultay kurulup anayasa kabul edildikten sonra, Türkistan’a giderek orada da teşkilatlanmaya devam etmeyi düşünür. Aynı zamanda Kırım’ın geleceği için Türkiye ile sıkı bir şekilde bağlanması gerektiğini düşünmektedir.³⁵⁵ Çelebi Cihan’ın bu kuşatıcılığı kavramak onun zihin dünyasını anlamak açısından oldukça mühimdir. Türkleri bir millet olarak görmek ve müşterek bir üniversite fikri, birleştirici olmanın özetle bir lider olmanın göstergesidir. Buna ilaveten Kırım’ın geleceği hususunda, İstanbul’daki yıllarının verdiği tecrübe ile bölgede mevcudiyet açısından Türkiye ile ilişkilerin sıkı olması gerektiğine dikkat çekmiştir. Çelebi Cihan’ın bu birleştirici tavrı, dönemi iyi okuması ve sorunun nerede olduğunu tespiti ile alakalıdır.

Çelebi Cihan maddi durumunun kötü olduğu zamanda, Dost Mambet Hacı’nın ona Kırım’ın eski ve zengin ailelerinden Gaffarîler’in kızlarıyla evlenmesini tavsiye etmiştir. Çelebi Cihan maddi müşkülatı düşünmeden bütün hayatını ilme ve millet için

³⁵³ Halil Başev, “Çelebi Cihanla Bir Görüşme”, *Kırım*, S. 2, s. 44-45.

³⁵⁴ Otar, “Çelebi Cihan”, s. 12-13.

³⁵⁵ Otar, “Çelebi Cihan”, s. 12-13.

çalışmaya vermek isteyen bir zâttı. Ancak Çelebi Cihan'ın bir meselesi vardı. Bu meseleyi Cafer Seydahmet şöyle anlatır:

“Hayatımızı millete vakfetmeye çoktan kararlaştırmıştık. Her karar ve hareketimizde idealimiz hâkimdi. Bu ideal namına sevgiyi de fedadan çekinemezdik. Bu prensibin söylenmesi kolay fakat tatbikinde birçok zorluklar vardı. Çelebi Cihan'ın İstanbul'da talebe iken pek az görüşerek daha ziyade mektuplaşarak sevdiği bir hanım vardı... Çelebi Cihan'ın sevgisi ise hakikî aşktan ziyade sevmek arzusunun bir tecellisi idi. O ne fikirleri ne de duygularıyla o hanımla tam olarak bağlanmıştı. Ondan bahsederken tenkitleri takdirlerinden kuvvetli idi. Mamafih bu da Çelebi Cihan'ın kararına tesir ediyordu. Bu hanıma o, hiçbir mektubunda kendisi ile evleneceğini vaat değil, his bile ettirmemişti. Fakat yazışmış olması, onu sevdiğini bildirmiş bulunması o kızın kalbinde kuvvetle bir ümit uyandırmışsa bugün onu kırmaya gidebilir miydi? Çelebi Cihan'ın bu kararı kabulüne engel olan mühim bir sebep de bunun bizim gençlerimiz tarafından nasıl anlaşılabileceği meselesi idi. Bu kararı kabulle (Parayla satıldı) denebilecek bir vaziyete düşüyor, bu yüzden de gençlerin ona olan imanlarının sarsılabileceğini düşünerek mustarip oluyordu. Ben kendisini, bizim hepimizin kendisini iyi tanıdığımızı ve nihayet bu adımı atarken de yine maksada hizmeti düşünmüş olduğunu izah edebileceğini söyleyerek meselenin bu tarafına fazla ehemmiyet vermemesini söyledim. Nihayet benim delillerimden birisi de bizim kararlarımızda, her şeyden evvel kendi vicdanımızı dinlendirmemiz lazım geldiği idi. Biz bu kararları hakikaten yüksek endişelerle vermiyor muyuz. Benim bu hususta zerre kadar tereddüdüm yoktu. Çelebi Cihan'ın bu meselede bir an bile kendi huzurunu, refahını düşünmediğine en sağlam kanaatım vardı. Gaffarilerin birkaç yüz bin altını ile değil, dünyanın bütün zenginlikleriyle bile Çelebi Cihan'ın satın alınamayacağına yüzde yüz imanım vardı. Bu imanla ve onun kuvvetli istidadının tam inkişafına varabilmesinin ancak bu suretle temin edilebileceğine inanarak ve nihayet Çelebi Cihan'ın dimağının ve ruhunun maddî müzayakalardan kurtularak bütün verimi ile işe bağlanabilmesi için ben bu karara tarafta oldum.”³⁵⁶

Cafer Seydahmet'in bu sözlerinden sonra Gaffarîlerin kızı ile evlenmeyi kabul etmesi, Çelebi Cihan'ın bu husustaki tavrı, milletine yararlı olabilmek ve eğitimini ilerletebilmek için yaptığı bir fedakârlık olarak görülebilir.

Çelebi Cihan'ın Kırım'da yaşayan tüm milletlere Kurultay'ın anayasanın ilk maddesinde “Kırım'da yaşayan her milletin kendi mukadderatını kendisinin tayin etme hakkını” vermesi,³⁵⁷ Kurultay açıldıktan sonra Ortodoks, Musevi halkın temsilcilerinin ve farklı milliyetteki milletlerin temsilcilerinin tebriklerini sunması, onun tüm dinlere ve halklara saygılı olduğu fikrinin göstergesidir.

Çelebi Cihan'ın Kırım milli eğitimi hakkında yaptıkları, bu konu hakkındaki fikirlerini açık olarak göstermektedir. Akmesic'te yapılan Muallimler Kongresi'nde,

³⁵⁶ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 101-102.

³⁵⁷ Ülküsal, “Çelebi Cihan ve Kırım Dâvası”, *Emel*, S. 74 (1973), s. 9.

Pobedonesof tarafından açtırılan Rus-Tatar öğretmen okulunun Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin yönetimine alınması, milli ihtiyaçlara, yeni düzene göre düzenlenmesi, müdür ve öğretmenlerinin komite tarafından tayinini kararlaştırılır. Bu mesele Rus makamları ile ihtilafa sebep olur. Bu okuldaki bütün talebelerin derse girmemeleri, idareyi önemsememeleri üzerine Vilayet Maarif müdürü meseleyi incelemeye alsa da bundan olumlu bir sonuç çıkmaz. Çelebi Cihan'ın emri ile okula ihtilal yolu ile müdür ve öğretmenler tayin edilir ve bu okul kuvvet kullanılarak ele geçirilir.³⁵⁸

Çelebi Cihan Kurultay'ın toplanması ve Kırım'da oluşturulacak yeni sistemin gerekliliği, ne şekilde yapılacağı ve kimleri kapsayacağı konusunda Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi toplantısında "Rusya'da merkezi hükümetin acze sürüklendiğini, şimdiden anarşinin her tarafta hüküm sürdüğünü, Ukrayna'nın mülki muhtariyet yolunu tutarak ve Rada'sını kurarak memleketlerinde bir merkez, mes'ul bir idare yarattığını, Kırım'ın da kanuni bir temel yaratılması ve nizam ve intizamın kurulması için kurultayın toplanmasının zaruri olduğunu" etraflı bir surette inceler ve onların kendi kurultayını toplamakla beraber "Kırım Kırımlılarıdır" esasına dayanarak Kurultay'ı kurmak istediğini Kırım'da yaşayan her milletin, dini, milli, siyasi haklarına hürmet ettiğini ilan etti.³⁵⁹

Çelebi Cihan'ın Milli Hükümet üyeleri ile ayrılığa düştüğü Halk Evi meselesinde ısrar etmesinin sebebi, Almanlar Birinci Dünya Savaşı'nı kaybettikleri takdirde, Bolşeviklerin er geç Almanlarla anlaşacaklarını yapılacak barıştan sonra garp demokrasisinin artık emperyalist Rusya'yı ihya etmeyerek milletlerin haklarını tanıyacaklarından emin olmasıydı. Savaşı Almanlar kazandığı takdirde Türkiye'nin Kırım halkını destekleyeceğini, aksi takdirde ise İtilaf Devletlerinin, savaş sonunda, bütün dünya milletlerinin haklarına sahip olmalarını gerçekleştirecekleri yönündeki ilkelerin Rusya'daki milletler için de geçerli olacağını düşünüyordu. Bu nedenle Kırım mukadderatını bir an evvel ellerine almalarının her iki ihtimalde de doğru olacağı kanaatindeydi. Bunu gerçekleştirebileceğine inandığından dolayı Halk Evi'nin, Hükümet Konağı olarak kullanılması onun için önem arz ediyordu. Çelebi Cihan'ı düşüncesi "Kırım bizimdir, bizim olmalıdır. Yurdumuzda bizim hâkimiyetimiz

³⁵⁸ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 179.

³⁵⁹ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 212-213.

kurulmalıdır” şeklindedir. Halk Evi meselesinde Çelebi Cihan’ın bu teklifi kabul edilmediği için hükümetten çekilme kararı alır.³⁶⁰

Çelebi Cihan Bolşevikler tarafından tutuklandığı sırada, Akmesit’ten götürülmeden önce halka bir konuşma yapmak için müsaade ister. Rus süngülerinin gölgesi altında “Kırım’ın şanlı ve kurban vermeye hazır oğullarının hiç bir zaman millet için çalışmaktan vazgeçmeyeceklerini, kendisi kan şahidi olarak esir düşse bile Kırım’ın daha pek çok Çelebi Cihan’lar yaratacağını ve Kırım’ın evvelce olduğu gibi sonra da Kırımlılara ait olacağını” söyler.³⁶¹ Çelebi Cihan’ın bu sözlerinde, milleti için esir olmaktan ve canını vermekten çekinmeyeceğini vurgular, Burada onun asıl düşüncesinin kendisinden ziyade Kırım’ın, Kırım Türklerine ait olmasının önemli olduğunu söylemek istemektedir.

2. Numan Çelebi Cihan’ın Eserleri

Çelebi Cihan şiirlerinde Kırım Türkçesini, makalelerini İstanbul Türkçesi ile yazmıştır.³⁶² “Halka o halkın konuştuğu dil ile hitap etmelidir” düşüncesindedir. İlk hikayesi, “Karılgaçlar Duası” (Kırlangıçlar Duası)’dır.³⁶³ 1910 yılında *Yaş Tatar Yazgıçları Cıyını* tarafından ayrı bir broşür halinde İstanbul’da yayınlanmıştır. Çelebi Cihan bu hikayesinin sonunda “Faydasız” mahlasını kullanmıştır. “Ant Etkenmen” (Ant Etmişim),³⁶⁴ “Savlıqnen Qal Tatarlıq” (Sağlıcakla/Hoşçakal Tatarlık),³⁶⁵ “Bastırıq” (Hapishane),³⁶⁶ “Aykidı” (Hey Gidi),³⁶⁷ “Yolcı Garip” (Garip Yolcu),³⁶⁸ “Tilkiden Selâm”³⁶⁹ adlı şiirleri halk tarafından çok sevilmiş ve benimsenmiştir. “Ant Etkenmen” daha onun sağlığında, Kırım Türklerinin milli marşı haline gelmiş ve ilk defa olarak, kendisinin bakanlık ettiği Kırım Kurultayının açılışında söylenmiştir.³⁷⁰ Ayrıca Çelebi Cihan’ın Pettograd’da iken, Paris’te bulunan Cafer Seydahmet’e gönderdiği “Bir

³⁶⁰ Kırimer, *Bazı Hatıralar*, s. 275.

³⁶¹ Otar, “Çelebi Cihan”, s. 12; Kırımlı, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri*, s. 34; Muhittin, “Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan”, s. 42-43; Fisher, *a.g.e.*, s. 172; Maksudoğlu, *a.g.e.*, s.106; Kırımlı, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler*, s. 251; Kırımlı, “Kırım Türklerinin 1917-1920 İhtilâl Yıllarında Millî-Kurtuluş Hareketi”, s. 59.

³⁶² Nevzat Özkan, “Kırım Tatar Türkçesinin Yayılma Alanları”, *Turkish Studies*, S. 7 (2008), s. 532.

³⁶³ “Kırlangıçlar Duası” için bkz. Ek 4.

³⁶⁴ “Ant Etmişim” şiiri için bkz. Ek 5.

³⁶⁵ “Sağlıcakla Tatarlık” şiiri bkz. Ek 6.

³⁶⁶ “Hapishane” şiiri için bkz. Ek 5.

³⁶⁷ “Hey Gidi Tatar Gençleri” şiiri için bkz. Ek 7.

³⁶⁸ “Garip Yolcu” şiiri için bkz. Ek 8.

³⁶⁹ “Tilkiden Selâm” şiiri için bkz. Ek 9.

³⁷⁰ Feyza Toprak, *Perception of Homeland Among Crimean Tatar Diapora Living in Turkey as Reflected on the Diaspora Journal Emel*, Middle East Technical University, The Department of Eurasian Studies, Ankara 2013, s. 108; Bektöre, “Antlı Şehit”, s. 153-154; Aziz Bozgöz, “New York’ta Çelebi Cihan Günü Münasebetiyle”, s. 9; Yavuz Akpınar, *Çağdaş Türk Edebiyatları – 1*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2012, s. 174.

Mektub”³⁷¹ adlı yazısı buradaki gözlemlerini anlattığı ciddi bir inceleme yazısı olarak kabul edilmektedir. Bu makale daha sonra 1917’de *Tercüman* gazetesinde de yayınlanmıştır.³⁷²

“Sağlıcakla Tatarlık” şiirinin çok ilginç bir hikayesi vardır. Çelebi Cihan Birinci Dünya Savaşı’nda cepheye gönderilirken “Sağlıcakla/Hoşçakal Tatarlık” şiirini Kırım’da Akmesit demiryolu istasyonunun duvarına boyalı kalemle yazarak gitmiştir.

373

Ant Etkenmen şiirine baktığımızda kendini milletine adayan, milletin çektiği acılara üzülmeyen, yanmadan yaşamak yerine ölmeyi isteyen, vatanını ve milletini içine düştüğü hazin ve vahim durumdan kurtarmayı kendine vazife edinen, milletin gözyaşlarını dindirmeye söz veren bir şairi görmekteyiz. Çelebi Cihan şiirin aşağıdaki,

Ant etkenmen, söz bergemen bilmek için ölmeğe,
Bilip, körüp milletin közyaşını silmeğe
Bilmey, körmey bin yaşasam, qurultaylı xan bolsam,
Yine bir kün mezarlıklar kelir meni kömmeğe!...

kıtasında birinci mısrasında “bilmek” kelimesi yerine pek çok eserde “millet” kelimesi koyulmuş ve “millet için ölmeğe” şeklinde yayınlanmıştır Fakat bu yanlıştır. Çelebi Cihan şiirinde bu kıtasında milletin gözyaşını silmek istediğini, fakat onu silmek için bilime ihtiyaç olduğunu ve işte bu bilimi elde etmek için her çeşit fedakarlığa hatta ölüme bile razı olduğunu ve buna ant etmiş olduğunu vurgulamaktadır. Yani bu kıtanın ana fikri bilimdir. O, bu bilimi elde ettikten sonra ancak milletin gözyaşını silebileceğini düşünmektedir. Ayrıca eğer bu bilimi elde etmezse bin yıl yaşasa da, han olsa da yine mezarlıkların elinden kurtulamayacağını, yok olup gideceğini söylemiştir.³⁷⁴

Bu şiir, kendini 1917 Kurultayı’nın vasisi olarak kabul eden 30 Haziran 1991’de toplanan Kırım Tatar Millî Kurultayı’nın “Kırım Tatar Halkının Millî Bayrağı ve Millî Marşı” hakkındaki kararının ikinci maddesinde “*Kırım Tatar halkının millî marşı*

³⁷¹ Bu yazı devrinde *Tercüman* gazetesinde yayımlandıktan sonra Türkiye’de başka hiçbir kaynaktan yayınlanmamış, Osmanlı Türkçesi’nden, latin harflerine transkript edilmemiştir. Latin harfli nüshası ilk kez bu tezde sunulmaktadır. “Bir Mektub” yazısı için bkz. Ek 10.

³⁷² Albayrak, *a.g.m.*, s. 20.

³⁷³ Bektöre, “Antlı Şehit”, s. 153-154.

³⁷⁴ Aziz Bozgöz, “New York’ta Çelebi Cihan Günü Münasebetiyle”, s. 9.

*Numan Çelebi Cihan'ın “Ant Etkenmen” adlı eseridir.” şeklinde bir ifadeyle günümüzde de Kırım Tatarlarının millî marşı olma özelliğini devam ettirmektedir.*³⁷⁵

2.1. Ant Etkenmen Şiiri Üzerine Yazılmış Eserler

Numan Çelebi Cihan'ın “Ant Etkebmene” şiiri Kırım Tatar şairleri üzerinde derin izler bırakmıştır. Hem onun dönemindekiler hem de kendinden sonra yetişen yeni nesil şairle, onun şiirinin tesirinde şiirler yazmaya çalışmışlar ve “Ant Etkenmen” şiirine nazireler yazmışlar, şiirlerinde ona atıflarda bulunmuşlardır. Onlardan biri de 1901'de Kırım'ın Kefe vilayetinin Yeni Kale köyünde doğan 15 yaşından itibaren şiirler yazmaya başlayan, 1921-1922 yıllarında Kırım'da yaşanan açlık neticesinde tahsilini yarıda bırakan, 1923'te İstanbul'a gelip Edebiyat Fakültesi'ne girip burayı yazdığı “Kırım Tarihi” adlı tez ile üç senede bitiren Hamdi Giraybay'dır. Onun “Doğduğundan ölünceye kadar Milletinin saadetine çalışan, milleti için çalışmaktan hiçbir vakit bıkmayan ve sonra milletinin saadeti uğruna canını bile feda etmeye razı olan Çelebicihan'a hitaben” ifadesiyle başlayan şiirinin ismi “Men de And Ettim”dir. Giraybay bu şiirinde Çelebi Cihan gibi milleti uğrunda canını vermeye hazır olduğunu ısrarla şiirinde belirtmiş, hatta söylediklerini yapamazsa ahirette Çelebi Cihan'ın karşısında hesap vermeye yüzü olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca anne babasının onu dünyaya getirme sebebinin milleti için faydalı işler yapmak olduğunu, millî marş ile her gün titreyip kendine geldiğini ve bu ant uğrunda çalışmazsa, milleti için yanmazsa, bütün bunlar uğruna ölümü kendine borç bilmezse Tatarlığını kimseye ispat edemeyeceğini anlatmıştır. Şair bu şiirinin hemen arkasından “Ant Etkenmen Aytaman” adlı ikinci bir şiir yazmıştır.³⁷⁶

Günlük hayatını yaşarken bile “Ant Etkenmen” söyleyip, toplantılarda bunun çalınmasını, anne babaların çocuklarını bununla büyütmesi gerektiğini dile getiren şair ne zaman bu şiiri dinlese kanının kaynadığını, kalbinin hızla çarptığını ifade etmektedir. Hatta öldüğünde dualarla birlikte And Etkenmen'in söylenmesini istemekte ve kırk gün boyunca duayla birlikte bu şiirin mezarı başında okunmasının onun kabir içinde huzura erdireceğini düşünmektedir. Kendi andını da Numan Çelebi Cihan'ınkiyle özleştirmekte, genç Kırım Türklerine de bu anda sahip çıkmaları gerektiğini bir vasiyet gibi ortaya koymaktadır. Giraybay, 1926 yılının sonunda Kırım'a döner, millî maarif ve medeniyetin

³⁷⁵ Işıl Işıktaş Sava, “20. Yüzyıl Kırım Tatar Şiirinde Ant Etme Motifi” *Acta Turcica*, S. 5 (2013), s. 1-13.

³⁷⁶ Sava, *a.g.m.*, s. 1-13.

gelişmesi için çok önemli hizmetlerde bulunur ancak 1928 yılında milliyetçilikle suçlanarak KGB adamları tarafından tutuklanmış ve Moskova'daki "Buturka" adlı hapisanede öldürülmüştür.³⁷⁷

İdris Asanin de kendinden önce, milletleri uğrunda ölümü göze alıp "Ant eden" diğer şairlere atfederek "Menim Antım" adlı şiiri yazmıştır. Şair, bu şiirinde vatan Kırım'dan Özbekistan'a sürülürken yolda yaşadıkları dehşeti, açlıktan, susuzluktan ve hastalıktan ölen halkının cenaze namazları kılınmadan gömüldüklerini, gönderildikleri yerde halkının yok olma kaygısını sade ve etkileyici bir anlatımla dile getirmiştir. Ayrıca her gün halkının bu durumuna üzüлp ağladığını ve halkı için çareler düşündüğünü dile getirmiş, Numan Çelebi Cihan'ın "Ant Etkenmen" şiirine atıfta bulunarak onun yolundan gideceğine kendi kendine söz vermiş, bu duygularını da şiirinin son dizelerinde ifade etmiştir.³⁷⁸

Şakir Selim de Çelebi Cihan ve şiirine atıfta bulunmuş, "Çelebi Cihan'ın Son Şarkısı" adlı şiirinde, 20. Yüzyıl Kırım Türkleri'nin şiirlerindeki ant etme motifinin kullanılmasında, Kırım Türk tarihi ve yaşanan siyasî, içtimaî meselelerin paralellik arz ettiği görülmektedir. Çünkü tarihin gördüğü en ağır eziyetlere maruz kan milletlerden Kırım Tatarlarının evlatları, şairleri önce Rus zulmünün altında milletlerinin uğradığı haksızlıklara başkaldırmak ve ezilen haklını hürriyete kavuşturmak için ant etmiştir.³⁷⁹

³⁷⁷ Sava, *a.g.m.*, s. 1-13.

³⁷⁸ Sava, *a.g.m.*, s. 1-13.

³⁷⁹ Sava, *a.g.m.*, s. 1-13.

SONUÇ

Kırım Halk Cumhuriyeti kurucusu olan Numan Çelebi Cihan çocukluğundan itibaren eğitime önem vermiş, Kırım'da ilk eğitimini, İstanbul'da lise ve üniversitede hukuk eğitimini, Petrograd'da da Rusça eğitimini almıştır. Bu eğitimlerinin yanı sıra küçük yaştan itibaren Kırım'da ve Türkiye basınında çıkan yayınları takip etmiş ve kendisini geliştirmeye özen göstermiştir.

İstanbul'daki bulunduğu dönemde meydana gelen olaylardan dersler çıkaran Numan Çelebi Cihan ilk teşkilatlanma faaliyetlerine arkadaşları ile birlikte buradan başlamış, daha sonra da bu faaliyetleri Kırım'a taşıyarak burada güçlendirmiştir. İstanbul'da kurduğu Vatan Cemiyeti'ni, Kırım'da teşkilatlandırıp, büyütüştür. Vatan Cemiyeti ileride Kırım Halk Cumhuriyeti'ne giden yolda önemli bir adımı teşkil eden Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nin kaburgası niteliğindedir.

Kırım Müslümanları Merkezi İcra Komitesi kurulduğu zaman Numan Çelebi Cihan askerlik vazifesinde olmasına rağmen başmüftülüğe ve komite başkanlığına getirilmiştir. Bu komite mahallelerden en uzak köylere kadar bütün Kırım halkını kendisine bağlamış böylece halk ileride kurulacak olan Kırım Halk Cumhuriyeti için teşkilatlanmaya başlamıştır. Yine bu komite Bütün Rusya Müslümanlarının kongrelerine aktif olarak katılmış burada düşüncelerini dile getirmiştir.

Kırım Halk Cumhuriyeti'nin kurulmasına giden yolda tek tek emin adımlarla ilerleyen Numan Çelebi Cihan, Kırım Türkleri için ilk olarak kültürel bağımsızlığın elde edilmesi için faaliyetlerde bulunmuştur. Bu dönemde eğitim ve basın gibi pek çok önemli alanın gelişmesi için faaliyetlerde bulunmuş, halkın bilgilenmesine, kadınların haklarını korumaları konusunda önemli adımların atılmasına imkân sağlamıştır.

İsmail Bey Gaspralı döneminde kız ve erkek çocukların beraber öğrenim gördüğü okulların açılması bu dönemde ilk meyvelerini vermiştir. Kadınlar Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'nde aktif rol oynamış, Kırım'daki tüm şehir ve Türk köylerinde bütün Müslüman kadınları içine alan kadın komiteleri kurmuşlardır. Kırmılı Türk kadınlar Kırım Milli Hükümeti kurulduktan sonra da başkanlık divanında ve mecliste vekil olarak görev almışlar, düşünce ve isteklerini dile getirmişlerdir.

Kültürel muhtariyet sağlandıktan sonra bölge muhtariyeti ve ardından milli muhtariyet doğrultusunda ilerleyen Numan Çelebi Cihan liderliğindeki dönemin Kırım

münevverleri, 1917 yılında Kırım'da bir Kırım Halk Cumhuriyeti'nin kurmayı başarmışlardır. Kırım'ın 134 yıl gibi uzun bir süreden sonra tekrar bağımsızlığının işareti olan bu cumhuriyetin ömrü kısa olsa dahî, bu kısa sürede dönemin ihtiyaçlarını karşılayacak bir anayasa oluşturmuş, Rusya'nın çeşitli yerlerinde dağınık bulunan Kırım askerlerini yarımadağa toplamış ve Kırım Erkân-ı Harbiye'si kurulmuştur.

Çelebi Cihan, kısa ömründe bunca siyasî faaliyetin yanında edebi eserler de vermiştir. Yazdığı Ant Etkenmen şiiri, bütün Kırım Türkleri tarafından milli marş olarak benimsenmiş ve ona ithaf yaparak üzerine pek çok şiir yazılmıştır. Çelebi Cihan'ın şiir ve yazıları onun fikir hayatını, dönemin İstanbul, Petrograd ve Kırımı'na ışık tutması açısından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülgaıffar, “Kırım Gençleri Hakkında Bazı Malumat”, *Kırım Mecmuası*, S. 5 (1918).
- Abdülvahap, N., “Noman Çelebi Cihan (1885-1918): Hayatı ve Eserleri”, *Günsel*, S. 4, (2000).
- Akat, Abdullah, “The Influences and Changes of the Crimean Tatars Music in the Process”, *Rast Musicology Journal*, V. 1, I. 1 (2013).
- Akpınar, Yavuz, *Çağdaş Türk Edebiyatları – 1*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2012.
- Akyol, Ufuk, “Karadeniz’de Yatan Antlı Kurban: Numan Çelebi Cihan, *Türk Edebiyatı*, S. 507 (2016).
- Alaç, M., “Kurultay ve Kırım Parlamentosu”, *Emel*, C. 1, S. 1 (1960).
- Albayrak, Mehmet Akif, “Numan Çelebi Cihan (1885-1918)”, *Bahçesaray*, S. 49 (2008).
- Albayrak, Mehmet Akif, *Yeşil Ada Kırım*, Türk Dünyası Kültür ve Sanat Derneği, Ankara 2004.
- Arabacı, Murat, “Türkiye’de Kurulan İlk Kırım Türk Teşkilatları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 1, S. 2 (2008).
- Aslanapa, Oktay, *Sanatı, Tarihi, Edebiyatı ve Musikisiyle Kırım*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2003.
- Aslıyüce, Erdoğan, *Ukrayna Toprağında Turan’dan Kırım’a*, Yesevi Yayıncılık, İstanbul 2001.
- Atıcı, Abdulkadir, *Yıldız Dergisi – Kırım Türkçesi Derlemeleri 1 Giriş-Metinler*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2008.
- Aybiri, Murat, “Yavuz Bülent Bakiler’de Anadolu”, *Fikir Sanat ve Edebiyatta Töre*, S. 4 (2012).
- Ayvazov, Hasan Sabri, “Kırım’ın Taliyi ve İdaresi Efradında” *Millet*, S. 105 (1917).
- Ayvazov, Hasan Sabri, “Üç Milli Müessesenin Açılması Münasebetiyle”, *Millet*, S. 96 (1917).
- Başev, Halil, “Çelebi Cihanla Bir Görüşme”, *Kırım*, S. 2.
- Bektöre, Şevki, “Antlı Şehit” *Kırım*, S. 1 (1960).
- Bozgöz, Aziz, “New York’ta Çelebi Cihan Günü Münasebetiyle”, *Emel*, S. 114 (1979).

- Bozgöz, Aziz, “Zincirli medrese Meselesi ve Çelebicihan - Kırımtayef Düellosu”, *Emel*, İstanbul, S. 38 (1967).
- Cavoukian, Kristin T. R., *From Sürgün to Vatan: Ethnic Identity Construction and the Repatriation Processes of the Crimean Tatars and the Meskhetian Turks*, The University of British Columbia, The Thesis Master of Arts, Cavoukian 2005.
- Cihan, Çelebi, “Kurultay”, *Emel*, S. 3 (1961).
- Çapraz, Kemal, *Sürgünde Yeşeren Vatan Kırım*, Turan Kültür Vakfı, İstanbul 1995.
- Değirmenci, Kevser, “Kırım Özgürlük Hareketi’nin Önemli Bir Yolbaşçısı: Numan Çelebi Cihan (1885-1918)”, 38. ICANAS 10-15 Eylül 2007, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, C. 3, Ankara 2012.
- Devlet, Nadir, *1917 Ekim İhtilâli ve Türk – Tatar Millet Meclisi (İç Rusya ve Sibiryâ Müslüman Türk Tatarlarının Millet Meclisi – 1917 – 1919)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1998.
- Devlet, Nadir, *Çağdaş Türk Dünyası*, Marmara Üniverstesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1989.
- Devlet, Nadir, *Millet ile Sovyet Arasında 1917 Ekim Devriminde Rusya Türklerinin Varoluş Mücadelesi*, Başlık Yayın Grubu, İstanbul 2011.
- Devlet, Nadir, *Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Dunlop, D. M., *Hazar Yahudi Tarihi*, çev. Zahide Ay, Selenge Yayınları, İstanbul 2008.
- Fazıl, Rıza, Nagaev, Safter, *Kırımtatar Edebiyatının Tarihi: Kısa Bir Nazar*, Kırım Devlet Okuv – Pedagogika Neşriyatı, Akmesit 2001.
- Fisher, Alan, *Kırım Tatarları*, çev. Eşref B. Özbilen, Selenge Yayınları, İstanbul 2009.
- Hablemitoğlu, Necip, *Yüzbinlerin Sürgünü Kırım’da Türk Soykırımı*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2004.
- Hablemitoğlu, Şengül, Hablemitoğlu, Necip, *Şefika Gaspıralı ve Rusya’da Türk Kadın Hareketi (1893-1920)*, Ahmet Veli Menge Vakfı, Ankara 1998.
- Hatîf, Osman Kemal, “Çelebi Cihan Efendi Merhum”, *Kırım Mecmuası*, S. 1 (1334/1918).
- Hatîf, Osman Kemal, “Hukuk-ı Düvel Nokta-i Nazarında Kırım Devleti”, *Kırım Mecmuası*, S. 2 (1918).
- Hatîf, Osman Kemal, “Kırım’da Bolşevik İstilası Tarihinden – I” *Kırım Mecmuası*, S. 9 (1918).

- Hatîf, Osman Kemal, “Rus İnkılabında Tatar-Türk Kadınlığı”, *Kırım Mecmuası*, S. 6 (1918).
- Hatîf, Osman Kemal, *Gök Bayrak Altında Millî Faaliyet*, Yeniden Yayına Haz. Hakan Kırımlı, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 1998.
- İnalcık, Halil, “Kırım”, *DİA*, C. 25, Ankara 2002.
- İpek, Yücel, “Bolşeviklerce Şehit Edilen Kırımlı Türk aydınları”, *Kalgay: Bursa Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği*, S. 9 (1998).
- İzmirli, İdil P., “On Revitalization of the Language and Culture of the Crimean Tatars and Other Formerly Deported People in Crimea, Ukraine: Assesment of Needs and Recommendations”, *OSCE*, Martinus Nijhoff Publishers, Netherlands 2013.
- Kaçalin, Mustafa S., “Numan Çelebi Cihan”, *DİA*, C. 33, İstanbul 2007.
- Kandım, Yunus, *Küreş Meydanını Ot Basmaz*, Kırımdevokuvpedneşir, Simferepol 2002.
- Karahan, Saim Osman, *Numan Çelebi Cihan: Ant Etkenmen*, yay. haz. Saim Osman Karahan, Nihat S. Osman, Editura Europolis, Köstence 2001.
- Karatay, Zafer, Çiftçiğüzeli, Mehmet Cemal, Yalçıntaş, Nevzat, *Kırım Ey Güzel Kırım*, Postiga Yayınları, İstanbul 2013.
- Kaya, Turhan, “Kırım Türklerinin 1944 Sürgününün 70. Yılında Kültür ve Sanattaki İz Düşümleri Üzerine Düşünceler”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 51 (2014).
- Kırım Dosyası*, haz. İsmet Yüksel, Kırım’ın Yeniden Doğuşu Vakfı, yer ve tarih yok.
- Kırımlı, Edige, “1917 İhtilalinden Evvel ve Sonra Kırım-Türk Ailesi ile Kadının Durumu”, *Emel*, S. 68 (1972).
- “Kırım”, Komisyon, *DİA*, C. 25, Ankara 2002.
- Kırımlı, Edige, “Kırım Türkleri’nin Millî Mücadelesi XIII” çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 140 (1984).
- Kırımlı, Edige, “Kırım Türkleri’nin Millî Mücadelesi XV”, çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 146 (1985).
- Kırımlı, Edige, “Kırım Türkleri”, çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 59 (1970).
- Kırımlı, Edige, “Kırım Türkleri”, *Emel*, S. 59 (1970).
- Kırımlı, Edige, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVI)”, çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 147 (1985).

- Kırımal, Edige, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVII), çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 148 (1985).
- Kırımal, Edige, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (XVIII), çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 149 (1985).
- Kırımal, Edige, “Kırım Türklerinin Milli Mücadelesi V”, çev. Eşref Bengi Özbilen, *Emel*, S. 129 (1982).
- Kırımal, Edige, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi VI” çev. Eşref Bengi Özbilen, *Emel*, S.130 (1982).
- Kırımal, Edige, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi X” çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 136 (1983).
- Kırımal, Edige, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XI”, çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 138 (1983).
- Kırımal, Edige, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi XII” çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 139 (1983).
- Kırımal, Edige, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi” çev. Eşref Bengi Özbilen, *Emel*, S. 131 (1982).
- Kırımal, Edige, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, çev. Eşref Bengi Özbilen, *Emel*, S. 134 (1983).
- Kırımal, Edige, “Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi”, çev. Eşref B. Özbilen, *Emel*, S. 133 (1983).
- Kırımal, Edige, “Kırım Türlerinin Milli Mücadelesi IV 1917-1918 İhtilâl Döneminde Kırım Türklerinin Milli Hareketi”, çev. Eşref Bengi Özbilen, *Emel*, S. 127 (1982).
- Kırimer, Cafer Seydahmet, “1917 İnkılâbından Sonra Kırım İstiklâl Davası, *Emel*, S. 13 (1962).
- Kırimer, Cafer Seydahmet, “Antlı Kurban-3”, *Emel*, C. 1, S. 2 (1961).
- Kırimer, Cafer Seydahmet, “Cafer Seydahmet Bey’in Nutku”, *Emel Mecmuası* (Köstence/ Romanya), S. 11-12 (1935).
- Kırimer, Cafer Seydahmet, “Nurlu Kabirler; Antlı Kurban-2”, *Emel*, C.1, S. 2 (1961).
- Kırimer, Cafer Seydahmet, *Bazı Hatıralar*, Emel Türk Kültürünü Araştırma ve Tanıtma Vakfı, İstanbul 1993.
- Kırımlı, Hakan, “Kırım”, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 25, Ankara 2002.
- Kırımlı, Hakan, *Kırım Tatarlarında Millî Kimlik ve Millî Hareketler (1905-1906)*, Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2010.

- Kırımlı, Hakan, *Osmanlı Devleti ve Kırım Türklerinin İstiklâl Hareketleri (1917-1918)*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1985.
- Kırımoğlu, Mustafa Abdülcemil, *Kırım Tatar Millî Kurtuluş Hareketinin Kısa Tarihi*, çev. Hakan Kırımlı, Kırım Türkleri Kültür veYadımlaşma Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2010.
- Kırımsar, “Cafer Seydahmet Kırimer” *Emel*, S. 63 (1971).
- Kurat, Akdes Nimet, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.
- Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- Kurat, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk – Rus İlişkileri (1798-1919)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.
- Maksudoğlu, Mehmet, *Kırım Türkleri*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2009.
- Mert, Hamdi, *Mustafa Abdülcemil Kırımoğlu*, Bilig Yayınları, Ankara 2000.
- Muhittin, Mehmet, “Kırım Türk Kurultayı”, *Kırım*, S. 9-12 (1957).
- Muhittin, Mehmet, “Unutulmaz Portreler: Mübarek Şehidimiz Çelebi Cihan”, *Kırım*, S. 1 (1967).
- “Müslüman Cemiyetleri Vekillerinin 1914’inçi Yıl 6-10’unçu Dikabrdeki İsyезд Meclislerinin Pratakolları”, *Millet*, Petrograd, S. 19, Şubat 1915.
- Otar, İbrahim, “Çelebi Cihan: Ölümünün 50. Yılı Münasbeti İle”, *Emel*, S. 44 (1968).
- Özcan, Kemal, *Kırım Türklerinin Varoluş Mücadelesi; Kırım Dramı*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul 2010.
- Özcan, Ömer, *Kırım Türklerinin Siyasî Önderi Cafer Seydahmet Kırimer Hayatı ve Eserleri*, Boyut Tan Matbaacılık, Ankara 2008.
- Özçelik, Sezai, “Triangle Conflict of Russia, Ukraine and the Crimean Tatars: Analysis of the 2014 Crimean Occupation and Annexation” *Turkey’s Foreign Policy and Security Perspectives in the 21st Century*, ed. Sertif Demir, Brown Walker Press Boca Raton, Florida 2016.
- Özkan, Nevzat, “Kırım Tatar Türkçesinin Yayılma Alanları”, *Turkish Studies*, S. 7 (2008).
- Sava, Işıl Işıktaş, “20. Yüzyıl Kırım Tatar Şiirinde Ant Etme Motifi” *Acta Turcica*, S. 5 (2013).
- Seignobos, M., *Rus Hükûmeti yahud Kamçı Saltanatı*, İstanbul 1327/1912.

- Sevdiyar, M., “Çelebi Cihan’ı Anarken”, *Azerbaycan*, C.7, S. 10-11 (1959).
- Şafakçı, İnci Yelda, *Kırım Tatar Aydınlarından Hasan Sabri Ayvazov 1878-1938 Hayatı, Fikirleri ve Eserleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Taymas, Abdullah Battal, *1917’den 1919’a Rus İhtilâli’nden Hatıralar 1*, Turan Kültür Vakfı, İstanbul 2000.
- Tearüf-i Müslimîn, “İstanbul’da Rusyalı İslam Talebe Kulübü”, C. 1, S. 24, 18 Teşrin-i Sani 1326, 29 Zilkade 1328.
- Tekin, “Çelebi Cihan (Kırım’ın Büyük Kurbanı)”, *Emel*, S. 20 (1964).
- Tekiner, Süleyman, “Ekim İhtilâli ve Sovyet Doğusu Halkları”, S. 47 (1967).
- Toprak, Feyza, *Perception of Homeland Among Crimean Tatar Diapora Living in Turkey as Reflected on the Diaspora Journal Emel*, Middle East Technical University, The Department of Euraisan Studies, Ankara 2013.
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kırım Türk-Tatar Edebiyatı, C.13 (1999).
- Ülküsal, “Çelebi Cihan ve Kırım Dâvası”, *Emel*, S. 74 (1973).
- Ülküsal, Müstecib, “Unutulmayan Bir Tarih 26 Kasım 1917 II”, *Emel*, S. 133 (1979).
- Williams, Brian G., *The Crimean Tatars the Diaspora Experience and the Forging of a Nation*, Brill, Leiden 2001.
- Yelagin, V., *İnkılap Yıllarında Kırım Tatarlarının Milli Halleri*, Osmanlı Türkçesine çev. M. Bekirof, Kırım Hükümet Neşriyatı, Akmescit 1925.
- Yeşilot, Okan, *Ateş Çemberinde Azerbaycan*, Yeditepe, İstanbul 2010.
- Yeşilot, Okan, Çalışkan, Elif “Dünden Bugüne Kırım’ın Stratejik Önemi”, 2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu (1-4 Kasım 2013), ed. Cihan Yemişçi, Tarık Eray Çakır, Mustafa Gürbüz Beydiz, Cezmi Çoban, Muğla 2015.
- Yeşilot, Okan, Çalışkan, Elif “Tarihi ve Uluslararası İlişkiler Açısından Kırım” *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri*, 11-13 Kasım 2014, C. 2 İstanbul 2015.
- Yüksel, Zühal, “Hasan Sabri Ayvazov”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 9 (2000).

EKLER

Ek 1

ANLAYABİLSEYDİK

Ben anlayamadığım zaman ezilirim, ruhumda çirkin bir ıstırap, bir küçüklük hisseder inlerim.

Görmek, işitmek anlamak değildir; Gökleri, yıldızları, güneş ve kameri her gün görüyoruz, har, parlak, ve yüksek ziyalarını her gün hissediyoruz da, milyonlarca insanlar arasında, hemen hemen pek azımız bunların ne olduklarını anlayabiliyoruz.

İsmail Bey de böyle, yüksek bir kainat idi. Onu da hepimiz işittik, onunda nur ile, irfan ile, feyiz ve faziletle hepimiz ziyalandık. Hatta bir çoklarımız görüştük ve konuştuk bile.. Lakin, bu ölmez şahsiyetin ne olduğunu anlaya bildik mi? Bu layetenahi fezanın ilmi, ebedi, içtimai tayinine muvaffak olduk mu?.. Hayır, biz O’nu anlayamadık ve anlayamazdık. Anlayamadığımız için de hatta O’nu hakiki bir muhabbetle sevecezdik.

İsmail Bey de ilmi bir tarz ve usul ile tetkik edilmeli, evet, o , böyle yaşatılmalıydı. O, buna bihakkın layıktı. Bu son asır zarfında Tatar muhitinde hiçbir mefkure doğmamıştır ki, “Tercüman” ın veledi meşru olmasın, yahut onun terbiyei müşfik asile perverşiyap olmasın. Öyle mefkureler ki, az bir zaman zarfında cahil, fakir ve perişan Tatar milletine bir “vahdeti milliye”, milli bir mevcudiyet bahşediyor. Onlara yoksulluklarını, cehaletini ve zilletlerini itiraf ettiriyor.

Evet, o, ideler, mefkureler fabrikası idi. En güzel müfit fikirleri keşif ve icad eder, sonra bu ihtira atı zihniyesini en muvafık bir zamanda şayanı hürmet bir cesareti medeniye ile milletin nazarı istifadesine arz ederdi.

İsmail Bey, Tatar hayatı içtimaiye sinde tecelli eden bir yıldırıma benzer: O, garbin beyaz ve gulguni ufuklarında teali eden medeniyet ve fazilet seha beleri ile şark muhitinde yükselen siyah bulutların tesadümünden husule gelen, bir şimşek idi; Çaktı, nuru ile karanlık ve korkunç Tatar muhitini tenvir ederek göründü ve söndü.

Söndükten sonra onun neticesi hikemiye si olan raitler, gök gürültüleri derinden ,pek derinlerden maruf uğultularla henüz yeni yeni kulağıma gelmeye, işitilmeye başladılar. Pek az bir az zaman sonra dehşetli bir tarrakka ile patlamasını

korka korka, lakin azim bir kat'iyetle bekliyorum ve diyorum: Anlasaydık, biz onu, hiç olmazsa o zaman , o mesut saniyelerde anlaya bilseydik.

Oh.. O zaman biz de Onun gayei hayal iyesinde yaşayan hür, medeni, münevver ve mes'ut bir millet sırasına geçmiş olurduk. O zaman gür, hakiki ve samimi bir aşkla sevebilirdik. O zaman ona olan hürmetimizi taklidi değil, kalbi ve ruhi, heyecanlarla, endişelerle ve...ferveranlarla yaşatabilirdik...Anlayabilseydik...

“Tercüman”, S. 202 (1915)

Ek 2

1. Umumî Kırım Müslümanlar komitesinin teşkil ettiği mahallî şubeler halkın ele aldığı hürriyeti saklamak ve pekiştirmek için Muvakkat Hükûmet'e her türlü çareler ve fedakârlıklar ile yardım ederler. Bununla eraber şunu nazar-ı itibare almak lâzımdır ki, bizim "Muvakkat Hümûmet'e" gösterecek emniyet ve yardımımız bu hükümet amele ve asker vekilleri şurasının taleplerinden ayrılmayıp ilân ettiği siyasî programını (deklaratsiyasını) tamamen icra ettiği müddetçe olacaktır.
2. Ahaliyi yeni usûl üzere olacak şehir, volost³⁸⁰ ve zemstvo³⁸¹ ve bunun gibi Kurultay, yahut Meclis-i Müessisân'a hazırlamak.
3. Kırım Tatarlarının Muvakkat İcra Komitesi Tatarların gaye ve maksatlarını husûle gelmek için Rusya'da ne gibi bir idare usûlü kurulması lâzım olduğunu müzakere edip "Federasyon Avam Cmhuriyeti" taraftarlarına koşulup birlikte iş görmeye karar verdi. Mahallî şube ve komiteler Kırım Tatarlarının Muvakkat İcra Komitesi tarafından makbul görülmüş bu nev'i cumhuriyeti kabul edip bu cumhuriyetin ne olduğu ve bu cumhuriyet esasları üzerine kurulacak ne gibi idare usulünün ne yolda olacağını ahaliye anlatılmalıdır.
4. Mahallî şube ve komiteler Kırım Tatarlarının Muvakkat İcra Komitesi tarafından verilecek tâlimat mucibi hareket ederler.
5. Arada râbıta ve münasebeti üzmemek³⁸² ve hem de bir âmirin işlerinden haberdar olmak ve birbirlerinin hareketlerine aşına olmak için mahallî şube ve komiteler icap ettikçe Kırım Tatarlarının Muvakkat İcra Komitesi'ne öz taraflarından vekiller gönderirler.
6. Mahallî şube ve komitelerde bazı anlaşmazlık yahut başka sebeplerden ötürü işe keder verici ³⁸³ haller çıktığı takdirde Kırım Müslüman Muvakkat İcra Komitesi âzâlarından birini gönderip işi yerinde teftiş ettirir.
7. Kırım Tatarlarının Muvakkat İcra Komitesi mahallî şube ve komiteler tarafından vâki olacak davetlere binaen tahut özlüğünden olarak lâzım gelen mahallere lektsiyalar okumak, siyasî ve ictimâî meseleler hususunda lâzım gelen beyanatta bulunması için öz âzâlarını gönderir.

³⁸⁰ Volost: Çarlık Rusya'sındaki hemen hemen nahiyeye tekabül eden bir mahallî idarî birim.

³⁸¹ Zemstvo: Çarlık Rusya'sında 1864 sonrasında kurulan ve seçimle iş başına gelen bir tür sınırlı mahallî idare.

³⁸² Üzmek: Koparmak.

³⁸³ Keder verici: Zarar getirici.

8. Mahallî şube ve komiteler Kırım Tatarlarının Muvakkat İcra Komitesi tarafından verilen defterler mucibi Kırım Tatarlarının millet sandığına para cıyarlar.³⁸⁴
9. Mahallî komitelerin herşeyden evvel bir belli yol ile giden adamları saylamaya çalışmaları lâzım gelir. komiteler öz aramızda iki yüzlü, iki yollu kişiler ile siyasî umurdaki Kadetlerin bizim geleceğimi için en büyük zararlar getireceklerini unutmayıp onları iş başına getirmemeye çalışmalıdırlar.
10. Mahallî komiteler, iktisadî umurumuzu düzeltmek için cemaat dükkânları açmaya ve bu uğurda halkı birleştirmeye gayret etmelidir.
11. Mahallî şube ve komite azaları komite teşkil olunan yerler ahalisi tarafından saylanırlar. Âzâların miktarını her dairenin ahalisi özü tayin eder.
12. Mahallî şube ve komite âzâları öz aralarında reis ve reis muavini, hazinedar, kâtip sayırlar.
13. Mahallî şube ve komitenin toplantıları (içtimaları) reisin davetiyle veya ki âzâlarından hiç olmazsa iç kişinin arzusuyla olur.
14. Âzâlardan yarısından ziyadesi hazır olduğu takdirde mahallî şube ve komite meclisi kanunî sayılır.
15. Mecliste müzakere olunan meseleler ekseriyet- ârâ ile (çoğunluğum razılığı ile) hallolunur.
16. Hastalıktan, bir yere gitmekten veya bu gibi meşr sebeplerden dolayı reis öz vazifesi başında bulunmazsa reislik vazifesini reis yardımcısı görür.
17. Yine bu sebeplerden dolayı mahallî komiteler âzâları gelmedikleri takdirde gelmeyenler yerinde kandidatlar³⁸⁵ geçerler.
18. Reisin vazifesi: Mecliste bakılacak işlerin tayin etmek, meclisleri açmak, meclise başkanlık etmek, komite işlerinin doğru gitmesine dikkat etmek, vaki olacak suallere cevap vermek komite tarafından etrafa gönderilecek kağıtları imza etmek ve saire...
19. Hazinedarın vazifesi: Millet vergisi, iâne, yardım ve bun benzer gelen akçeleri kabul edip deftere yazmak, akçe mesarifi işlerini görmek, gelir ve mesarif defterlerini tutmak, gelirler ve mesarifler hakkında ay başlarında meclise hesap göstermektir.

³⁸⁴ Cıymak: Toplamak.

³⁸⁵ Kandidat: Aday.

20. Serkâtibin vazifesi: Yazı işlerini göçürmek, protokolları yazmak, komite tarafından yollanan kağıtlara reisin imzasını takviye edip el koymak, komitenin gördüğü işler hakkında umumî tahrirat defteri tertip etmektir.
21. Her bir komitenin özüne mahsus mührü olur.
22. Mahallî şube ve komitenin işlerini, gelir ve mesarifini tayin etmek için üç âzâdan ibaret bir teftiş komissiyası³⁸⁶ ve âzâdan hastalık ve başka bir özür ile “toplanmada” hazır bulunmayanlar yerine geçmek için iki tane de kandidat (namzet) ayırırlar.
23. Teftiş komissiyası her ayda bir teşrifat icra ederek neticesini komitenin gelir-gider defterine kaydeder.”³⁸⁷

³⁸⁶ Komissiya: Komisyon.

³⁸⁷ Hatif, *Gök Bayrak Altında Milli Faaliyet*, s. 48-51.

Ek 3

Kurultay Anayasa Metni

1. Madde- Kurultay, her milletin kendi irade-i milliyesi ile hayat-ı millîsini kurması esasını kabul eder.
2. Madde- Her milletin hayat-ı millîsini tanzim eden kanunları çizmesi ile millî işlerin, re'yi şahsîlerinden ziyade, irade-i millîyeye tevfikân icrası temin edileceğinden Tatar milletinin de ilelebet kendi hayatını kendi iradesi ile kurabilmesi için serbest, gizli, müsavî ve doğrudan doğruya bütün milletin (kadın ve erkek) rey'i ile saylanan Meclis-i Mebusanın devamını kabul eder.
3. Madde- Kurultay, hayat ve ruhu milletten doğan ve ancak anın değişmesi ile tebeddül ve tegayyür eden kanunların içtimaî ömründe semeredâr olabileceklerini kabul ettiğinden Meclis-i Mebusânın üç senede bir saylanmasını elzem addeder.

Tenbih 1- Kurultay, memleketin bugünkü sarsıntılı halinde yeniden Meclis-i Mebusânın saylanmasının büyük müşkülâta uğrayacağına inandığından Kurultay azalarının bir sene müddetle Parlamentoyu teşkil etmelerini kabul eder.

Tenbih 2- Kurultay, Tatar Parlamentosunun beş ilâ yedi bn candan mebus saylanarak teşkil etmesini kabul eder.

4. Madde- Meclis-i Mebusanın alelâde içtimaları kendi tarafından tayin edilir. Fevkalâde içtimalar ise Parlamento azasının üçde birinin riyasetden resmen talepleri ile toplanır.
5. Madde- Tatar Parlamento azâsı her türlü taarruzdan masun ve askerlik mecburiyeti oldukça askerlik mükellefiyetlerinden muaftır.
6. Madde- Meclis-i Mebusan Tatar millerinin ilmî, dinî, adlî, askerî, malî, siyasî işlerine ve icabı takdirinde ticarî, ziraî ve sanaî işlere taalluk eden kanunları vaz etmek ile mükellefdir. Meclis-i Mebusânda her şube için hususî komisyonlar ayrılacaktır.
7. Madde- Kurultay, kuvve-i teşriye, kuvve-i icraiye, kuvve-i adliyenin herbirinin tamamı ile istiklâlini kabul ile millî idarede her şubenin kendi dairelerinde hukuku tammeye malikiyetlerini kabul eder.

Tenbih 1- Kurultay, Millî İdare Azaları Şûrasını kabul eder.

Tenbih 2- Kurultay, bütün Müdürlüklere birer Müdür saylanması esasını kabul etse de lüzumu takdirinde bir Müdürün iki Müdürlüğe saylanması ve her Müdürün Müdürler Şûrası kararına tevfikân birbirine vazifelerini tevkil etmemelerini kabul eder.

8. Tatar milletinin millî işlerinin muntazam bir surette idaresi için millî işlerinin her şubesine ayrı kanunlar iktiza ettiği kadar da onlara ayrı daireler elzemdir.

Tatar İdare-i Millîyesi maarif, dinîye, maliye ve vakıf, adliye, hariciye ve baş müdürlük dairelerinden ibarettir.

- a- Maarif İdaresi: Bütün millî mekteb, medreseleri ve Kırım Halk Cumhuriyetine tâbî ulûm ve fûnûn ocakları ile Tatar milletinin lacak münasebatını tayin eder ve müntehab ilmî teşkilât ile birlikte bütün ilim ocaklarının muhtariyeti esasî üzerine lahiyalar hazırlar.
- b- Diniye İdaresi: Tatar milletinin hayatına taalluk eden itikadat ve ibadete ait mesail-i diniyede Şeriat-ı Muhammediyeye tevfikân ahkâm ve tebligatın itâ ve icrası ile mükelleftir.
- c- Maliye ve Vakıf İdaresi: Bütün millî vergileri toplamak ve bütün İdare-i Millîye bütçesini hazırlayarak Meclis-i Mebusâna takdim etmekle mükelleftir. Maliye İdaresinde vakıfların ıslahını temin edecek ve vakıf köylerde yaşayan Tatarların iktisadî hayatlarını düzeltmek için çareleri hazırlayarak bir şube bulundurulacaktır.

Tenbih 1- Kurultay, Tatar Millî İdaresi masrifatını temin için Parlamento'nun kabul ettiği esaslara tevfikân millettten millî vergiler alınmasını kabul eder.

- d- Adliye İdaresi: Tatar milletinin hukuku adiyeye taalluk eden deavisini gerek Şeriat-ı İslâmiyeye ve gerek Tatar âdât ve hayat-ı içtimaiyesine tevfikân rüyetle mükelleftir. Binaenaleyh Müftülük mesnedinin lağvı ile yerine Adliye müdürlüğü tesis olunur.
 - e- Hariciye İdaresi: Tatar milletinin şehir ve zemstvalar teşkilâtı ile olan münasebetlerini, askerlik mecburiyeti ile devam ettikçe askerî hayatına aid işlerini ve başka milletlerle olan siyasî, medenî, iktisadî, içtimaî münasebatını tanzim ve icra edecek şubeleri haiz olacaktır.
 - f- İdarei Milliye Reisliği: Bütün İdare-i milliye şubasına esas olmak üzere tertib edilen kavaninin tatbik olunduğunu tetkik ve bütün İdare-i Milliye'de yaşatacağı ahenkle onu bir emel-i milliye doğru götürmekle mükelleftir.
9. Madde- Tatar İdare-i Millîyesi şubasında her biri kendi dairesi kanunları lahiyasını tertiple Meclis-i Mebusânın tasdikine takdime mecburdur.
10. Madde- İdare-i Milliye şubeleri reisleri, yâni kuvve-i icraiye, Meclis-i Mebusânın ekseriyetinin emniyetini kazanan bir İdare-i Millîye Reisi tarafından Meclis-i Mebusân azalarından saylanırlar ve Meclis-i Mebusânın ekseriyeti re'yi ile verilen itimad ile vazifelerini icra edebilir ve ancak Parlamento önünde mes'uliyere çekilebilirler.
11. Madde- Meclis-i Mebusân, miller vekillerinin dörtte birinin ve on kişiden eksik olmamak üzere her fraksiyonun talebi üzerine İdare-i Millîye ve kuvve-i icraiye'den istediği zaman istizahatda bulunmak hakkına maliktir.
12. Madde- Kurultay, her kıtanın şekli idaresi, orada yaşayan ahalinin ekseriyeti mutlakası ârâsını canlandıran dört esasa tevfikân saylanan Meclis-i Müessesanın vereceği kararlarla takarrür edeceğini kabul ettiğinden Kırım şekli idaresinin ancak Kırımlılar Meclis-i Müessesanı

tarafından hall edileceğini kabul eder ve Tatar Parlamentosunu her halde en kısa bir zamanda Kırım Meclis-i Müessesasının içtimasını temin ile mükellef kılar.

13. Madde- Kurultay, Kırımlılar Meclis-i Müessesanı toplandıktan sonra memleketin hayatına tallük eden iktisadî, malî, siyasî kanunların, toprak meselesinin ve milletler münasebetlerinin ancak Kırımlılar Meclis-i Müessesanı tarafından hall edilmesini tanır.
14. Madde- Kurultay, Kırım hayatı siyasiyesine dair her nerede bir hüküm verilecekse orada Kırımlılar Meclis-i Müessesasının Kırım'ın şekli idaresine dair vereceği kararını ve Kırım Meclis-i Mebusânının mevzuu bahis olan meselelerde verdiği hükmünü tebliğ için vekiller göndermesini tanır.
15. Madde- Tatar Kurultayı, her kıtanın her sulh konferansında diplomatların kararlarından ziyade oralarda yaşayan milletlerin re'yi ile mukadderatının hall olunması düsturunu kabul ettiğinden sulh ile alâkadar olan kıtaların ve milletler vekillerinin sulh ve her türlü konferanslara kabullerini talep eyler.
16. Madde- Kurultay, gerek hayat-ı içtimaîyede yaşatılması elzem olan şahıs, ikametgâh, kelâm, vicdan, ittifak, içtima, matbuat, tatili eşgal hürriyetlerini ve hayat sigortasını temin ve gerekse ekalliyetde kalan milletlerin hukuku milliye ve siyasiyeleri ile Kurultay tarafından Tatar hayatı milliyesinin temelleri olarak kabul edilen kavanini esasiyenin ancak Halk Cumhuriyeti ile yaşatılacağına inandığından Kırım Halk Cumhuriyeti esasını kabul ve ilân eder.
17. Madde- Kurultay, Kırım'da Tatarların arasında bulunan mirzalık, beğlik, çecelebilik, duhovnılık, dvaryanlık, knyazlık, meşçanlık, poselanlık gibi unvalnları ve anların verdiği imtiyazları fesh eder.
18. Kurultay, müsavat-ı beşer esasını kabul ettiğinden kadınların da erkekler ile beraber aynı hukuka mâlik olduklarını tasdik eder ve bu müsavat esası üzerine bir kanun yapılmasını Meclis-i Mebusana havale eder.

Ek 4

KIRLANGIÇLAR DUASI

On dört yaşındaydım. En huysuz aygırları bile eğitecek kadar iyi binici olmuştum. Atları çok seviyordum, okuldan kaçır, atlara koşardım; atların içinde gözüme bakan koyu kestane renkli, doru, kahverengi, akli kırmızı... sınıh bir at gördüm mü, yaşına bakmadan bütün taylara bir halat atar, tutar, yelesine yapışır, dizgini koyar, binerdim! Huysuz at, aslan gibi kalkar, iner, sıçrardı... o kudurdukça kalın siyah kızılıcık ağacından yapılmış, bu haydut kamçısı bir yıldırım ateşi gibi başına iner, beynini sarsardı. Huysuz at ürker, fişkırırdı, başını geniş meydanlık kıra çevirir, yeşil düzgün otlaklarda yetişen san çiçekler, lâleler, gelincikler, mondalaklar açıklık toynaklarının altında ezilir, solardı. Sonra yorulur, terler, sağrısından uçuşan beyaz köpükler kurur, yavaş yavaş yatışır, alışır, kamçıdan anlamaya başlardı.

Ben aygırlara sözlerimi, isteklerimi anlatırdım, düşüncelerimi bile... anlatır, hissettirirdim. O kadar güzel ve rahat anlatırdım ki, okula gittiğim zaman hoca yengem kalın, kısa dayaklarıyla, sopalanyla döver döver de, bu kadar güzel ders anlatamazdı. Ben kamçım ile aygırlar ağır bir şekilde, cebe, yorga, şlaf yürütür, yürümeyi, koşmayı öğretirdim. Hoca yengem ise bize kırlangıç duasından başka okuma öğretmedi. Bundan dolayı bilgisiz, düşüncesiz başımla geniş "Ozu" kırımın tepelerinde dolaşan, kıran, döven, köpüren, oraya buraya saldıran küçük bir haydut olmuştum.

"Min küne mu'minatin iabiatin kaynatın, abidatin, seymatin ve ebkara...." bunu kırlangıçlar okur, bu onların duasıdır. "Belmurselât" suresini okurken, hoca yengem bunu bize de öğretmiş, bu kırlangıçlar duasıdır demişti. Bunu hemen hepimiz öğrendik, ezberledik.

Biz derslerimizi heceler, ağlar, sopa altında ezberlermişiz, kırlangıçlar mektebin delik, camsız penceresinden girer, raflara konar, yavrularına baka baka, sevine sevine duasını okur, küçük, yumşak, sarı gagalı yavrularına da öğretir, seve seve, hecesiz, dayaksız öğretirdi. Bizler de öğrenirdik. Bu güzel, sevimli kırlangıçlar" okurken bizler de canımızla, kulağımızla dinler, dinledikten sonra hepimiz sevinir, okurduk. Bazen kırlangıçlar okur, biz susar, dinlerdik.

Köy mektebine çok devam ettim. Bu karanlık, basık çocuk zindanına köy çocuklarıyla devam ederdik. Mektebe kuşluk vaktinden önce gider, giderken hepimiz birer parça ekmek alırdık, ekmeğe annelerimiz taze yayıktan alınmış biraz yağ, beyaz

yılkı kaymağı sürerdi. Bunu öğle zamanı dağıldığımız zaman yerdik. Öğleye kadar o, nemli, kaçık mektebinin eski, didilmiş, delik keçeleri, hasırları üstünde kırlangıç yavruları gibi dizilir, diz çöker, otururduk. Derslerimiz önümüzde, yapraklan açık, gözlerimiz yukarda. Çatıya yuva yapan kırlangıç yavrularını sayardık. Ne zaman kanatlanacak, uçacak, dualarını okuyacaklar? Bunu biz bilir, birbirimize anlatırdık. Uçtukten sonra derdik: "İstedikleri kadar gezecek, gülecek, oynayacaklar; oynaşa oynaşa, havalana havalana göklere, bulutlara, ışıklara yükselecekler!" Onları hepimiz kıskanırdık, kıskandığımız için şimdi tutmak, küçük ince kanatlarını, tüylerini yolmak, küçük san gagalarını kırmak isterdik...

Bizler gibi onları da oynamak, sevinçle sevine sevine yaşamak ve yükselmekten men etmek isterdik.

Hoca yengem yavaş yavaş, pıсарak gelir, kapının arkasından bizleri, bizim oyunlarımızı, konuşmalarımızı, şakalarımızı dinler, sonra birdenbire kapı açılır, girerdi. Girdiği zaman hepimiz korkar, titrer, ağzımızı açar, gözümüzün kıyısından kısık kısık bakışırdık. O yavaş yavaş gelir, ufak, sönük pencerenin önünde oturur, kapanırdı. Oturduğu zaman gölgesi uzanır, kediye benzerdi; hepimiz görür, fıkır fıkır gülerdik. Sonra hepimizi sıra sıra dizer, "Tebbet, kulya, inna atayna" sûrelerini okutur, kızarır, köpürür sinirlenirdi, alın damarları kabarır, döver döverdi... Hiçbir şey anlamaz, öğrenmezdik, soluksoluk ağlar, sonra korkarak susardık. "E, oku!" emrine karşı hepimiz yutkunur, sallanırdık. Köy önünde dalgalanan buğdaylar gibi sallana sallana, yutkuna yutkuna okurduk. Bu kara kara anlaşılmaz nice Arapça kelimeleri heceler, tekrar tekrar okur okur, anlamaz, anlamadığımız için de, hiç de bir şey öğrenmezdik.

"Vesselâmai zatelburc u okumaya başladığım zaman hoca yengem dilimi on beş kapikle kıştırarak bükmişti. Bükerken, "Bismillah, okumuş ol!" demişti. Bükse de, kaparsa da, benim dilim gelişmedi, gelişmeyecekti. Anlamıyordum ki.

Zaman zaman iken,
Evvel zaman iken,
Buzağı ulema iken, Kırlangıç kadı iken,
Toy kuşu müftü iken....

Bu uzun tekerlemelerle başlayan folklor eserleri, hoca yengem gider gitmez başlar, bitmez tükenmezdi. Uzun uzun masallar söyler, dinler, dinletirdik.

Mavultay pek çok folklor eseri, cumaklar, bilmece bilirdi. Bildiği masalları dinleyene de söyler, dinlemeyene de söyler. Anlatır, dinletirdi. Anlatırken küçük güleç gözleri kısılır; yuvarlak, çıkık, mini mini yanakları kızarır; içini çeker; tatlı Tatarca ile anlatır, sanki bir" ırmak, sanki bir kanarya!... Tatlı tatlı söyler; köpürür," taşar; seve seve dinletirdi.

Mavultay'ı hepimiz severdik. O anlatırsa, hepimiz, her yer durur, susar, kırlangıçlar bile susar, onu dinlerdi.

Ben okula meçin yılında girmiştim: ölü yılı, sıçan yılı "Abdiyek" okudum, tavşan, at, pars yıllarında Kur'an, İlmihal okudum. "Kesikbaş " destanı bittiği zaman okuldan çıkmıştım.

Artık ben bol törenlere, dorulara, borlulara kavuşmuş, artık bu iri gözlü, ipek yelesi, sevgili aygırlar tamamıyla benim olmuşlardı.

Her gün birine binerdim. Bindiğim zaman eski, uzak Tataristan çöllerinde bir sesle binlerce düşman çeviren, düşmanı bozan bir başbuğ, tavrımla göğsüm kabarıp, yüreğim vururdu; kendimi bir han veya bir kahraman zannedirdim; kalpağımı eğer, bindiğim hayvanı mahmuzlar; yavaş yavaş ayan cebe verirdim. Sonra sola, sağa bir iki kamçı patlatır, dolu dizgin bırakırdım...

Tenha, geniş kırlarda sıçrar, siner, deryalar gibi dalgalanan otlar, kırmızı mavi çiçekler, yabani hindibalar üstünde bir kara köpük gibi uçar, fırlardım. Atım ince uzun boynunu uzatır, kulaklarını kısar, koşar kaşar, sanki bir kurşun, sanki bir geyik ol Fırıl fırıl uçarken saçlarım külte külte uçuşur, sanki bir Tatar tuğu!

O zaman yüreğim büyür (çoşar), gücüm, kat kat artardı. Gözlerim kızarır, görmez; kulaklarımda yüreklere korku veren uğultular işitirdim.

Çiçekli, kokulu, geniş yuvalara güneş altın ışıklarını serperken, ben mendilimi bayrak, kamçımı kılıç yapmak... bu yeşil çöllere kırmızı kanlar akıtmak isterdim.

Evet evet! Ben de eski atalarım gibi düşman çe vermeyi arzularım. Önümde tavşanlar, tilkiler sıçrar, kalkar, kaçarlardı. Ötede bir bıldırcın uçar, yahut bir çayır kuşu pıсар, bazen uzaklarda bir toy kuşunun ahmak ahmak dolaştığını görürdüm.

* * *

Rüştiye denilen bir mektep açıldı, işittim, korktum, düşündüm. Mektep, evet mektep... hoca yengemin attığı sopalar aklıma geldi. Acı acı titredim. Elimdeki kamçı yere düştü....

Rüştiyeye beni de yazdırdılar... Rüştiye beni kamçı, eğerden ayırdık. Köy çocukları tekrar toplandık. Develeri, koyunları başka çobanlara bıraktık; kırlardan, sürülerden, beyaz pamuk gibi kuzulardan ayrıldık.

Mektebin büyük, çifte kanatlı kapılarından içeri girdik. Girdiğim zaman yüreğimde bir hafiflik, anlaşılmaz bir şey, bir sevinç hissettim. Yüksek beyaz bir yapı, geniş, büyük pencerelerden pırıl pırıl ışıklar dökülüyordu. Sıralar sıra sıra dizilmiş, karşıda kara, düzgün, iki ayaklı bir tahta duruyordu. Kara kalpaklı, kırmızı çehreli bir delikanlı dolaşıyor, geziniyor; dolaşırken söylüyor, okuyor, okutuyor, anlatıyordu. Net ve Tatarca ile anlatınca, her söylediği kafama bir kamçı vurmuş kadar etki yapıyor, beynim dönüyordu.

Bu, rüştiyenin baş hocasıydı. Ertesi günü hepimize aynı biçimde elbiseler kestirdi, yeni yeni, güzel kâğıtlı kitaplar verdi. Kalem, defter, tebeşir dağıttı. Hem okutuyor, hem yazdırıyordu. Bazen kara tahtaya çıkarıyor, bize en parlak, her türlü okuma işlemlerini bu geniş tahtada okutuyor, öğretiyordu. Biraz okutur, sonra oynatır, dinlendirirdi. Oyun için mektebin güzel, temiz, sarı kumlarla düzenlenmiş geniş bir bahçesi vardı. Bahçede güneşin sıcak, altın nurları arasında koşar, sıçrar, salıncakta sallanır, top oynardık. Hocamız da oynardı. Bize bilmediğimiz, görmediğimiz oyunları öğretir, oynamaya alıştırırdı. Yaşamak, oynamaya doymaktır, derdi. Hepimiz güler, oynar, oynaya oynaya yorulur, terler, bezerdik. O zaman: "Haydi mektebe!" emrine karşı, sevine sevine okumaya başlardık.

Hocamız bizi sever, okşar, tekrar devam eder, okutur, okuturken biz yazar, dinler, can kulağımızla dinlerdik. Biz şimdi hocamızdan korkmaz, onu severdik. Derslerimizi seve seve okur, öğrenirdik. Hesap, tarih, hendese, coğrafya öğrendik. Tarihte temelimizi, soyumuzu, aslımızı büyük atalarımızı, bu eski Tatarları tanıdık.

Coğrafya bize oturduğumuz, oynadığımız, yaşadığımız toprakların, gezdiğimiz geniş kırların etrafını öğretti. Çağlaya çağlaya, yuvarlana yuvarlana akıp giden çayırıları, ırmakları, dalgalana dalgalana, çalkalana çalkalana köpüren, taşan denizleri, mavi gölgeli dalgaları., denizlerin derinliğini, dağların büyüklüğünü öğretti... Yaradanın büyüklüğünü öğretti.

Biz şimdi hem okuyor, hem oynuyorduk. Oynaya oynaya, sevine sevine yaşıyor, öğreniyorduk. Okuduğumuzu anlıyor, biliyor, bildiğimiz için hocamızı çok seviyorduk.

Sonra babalarımızı, annelerimizi seviyor, başka bir bilgi, başka bir duygu ile seviyorduk. Kitaplarımızı seviyorduk.

Kalem, kâğıt, tebeşirimizi seviyor, sıraları seviyor; kara tahtayı bile seviyorduk. Mektebin bahçesini seviyor, bütün köyümüzü, köyün Tatarlarını seviyorduk; köyümüzde, komşumuzda bizim okumamızı seven Rusları seviyorduk.

Bildikten, anladıktan, tanıdıktan sonra taşları, çayırıları, bütün canlıyı seviyorduk!

Yaz mevsimiydi.... Güz mevsiminin yalancı güneşi sarışın çehresi ile gülüyordu. Uzakta kara kargalar kalın kaba sesleriyle bağırıyorlardı. Çiçekler, soluk yapraklar sararmışlardı. Göklere, boşluklara uzanan mavi dağların sisli başlarında kara bulutlar kaynaşıyordu.

Hava soğuk.... Soğukta buz tutmuş, tüyleri örtülmüş küçük kuşçuklar, sığırcıklar bahçede, ağaçlarda toplanmışlar, sessiz soluksuz ötüyorlardı.

Mektebe girdim. Girenken mektebi, sıraları, duvarları, her yeri her köşeyi kasvetli gördüm. Hoca dalgın dalgın oturuyordu. Benzi soluk, gözleri renksiz, düşünüyor, tasalanıyordu. Yanında esmerce, uzun uzun cüppeli, kumral sakallı biri vardı. Bu kadıydı. Bu efendiyi fuarda yaralı bir öküz satarken görmüştüm, tanıdım, kadı oturuyordu. Oturduğu yerde kımıldandı, bir kâğıt çıkardı, öksürdü.

-Büyüklerin emri var; hesap, tarih, coğrafya okutmak şeriata uygun değil, Tatarca okutulan mektepler kapatılacak...

Her yer sustu, hepimiz donduk, sesimizi çıkarmıyorduk. Mektep bir cenaze evine benzemişti. Her yer kara, boş. Kimse bir şey söylemiyordu. Yalnız bahçede bir kırlangıç kesik kesik duasını okuyordu.

Ben için için "Zavallı kırlangıç! Oku oku!.." diyordum. Sonra senin de duanı okutmayacağı benziyorlar, senin de küçük, güzel ağzını bağlayacaklar. Küçük, güzel gözleri ile bütün arkadaşlarım kadıya baktılar. Soğuk, donuk, ağlayan bakışlarla kadıya, büyüklere beddua ediyorlardı.

Sonra hoca sağlam, dik omuzlarını kaldırdı, ayağa kalktı, kırık, titrek bir sesle:

-Kardeşlerim, dedi. Size ben son dersimi de anlatayım; siz baba ve annenizi, Yaradanınızı severseniz, Tatar dilini de seviniz... Daha konuşacaktı, sesi bitti, nefesi kesildi, boğuk boğuk kelimeleri dudakları arasında ölüyor, işitilmiyordu. Ağladığını

bizden saklamak istedi. Sakladı. Kanlı göz yaşlarını yüreğine akıttı. Ben ağlamak, bu büyük Tatarın boynuna sarılıp göz yaşları dökmek, boşanmak istiyordum.

Mektepten çıktık, kadı efendi mektebin beyaz, lekesiz kapısına bir kara kilit vurdu, gitti...

Bütün çocuklar ağladılar. Ağlarken ben gözümden bir damla yaş akıtmıyordum. Ben şimdi vurmak, devirmek, ezmek, yenmek... mektebin kapısına asılan ağır kara kilidi koparmak, atmak istiyordum. Koparmak boynumun borcu olsun diyordum...

Damarlarımda ise kara kanlar köpürüyor, gözlerim kararıyor, kulaklarımda yüreklerle korku uveren uğultular işitiyordum, bunalıyordum...

Ek 5

ANTETKENMEN!

Ant etkenmen, söz bergemen bilmek için ölmeğe,
Bilip, körüp milletemin közyaşını silmeğe.
Bilmey, körmey bin yaşasam, qurultaylı xan bolsam,
Yine bir kün mezarcılar kelir meni kömmege!...

Ant etkenmen tatarların yarasını sarmağa,
Nasıl bolsun bu zavallı qardaşlarım çürüsün?!
Onlar için ökünmesem, qayğırmasam, yanmasam,
Yüreğimde qara qanlar qaynamasın, qurusın!

Ant etkenmen, söz bergenmen bilmek için ölmeğe,
Bilip, körüp milletemin közyaşını silmeğe.
Bilmey, körmey bin yaşasam, qurultaylı xan bolsam,
Yene bir kün mezarcılar kelir meni kömmege!...

Ant etkenmen şu qarañğı yurtqa şavle serpmeğe,
Nasıl olsm eki qardaş bir-birini körmesin?
Bum körüp busanmasam, muğaymasam, yanmasam
Közlerimden aqqan yaşlar derya deniz qan dolsm!

Ant etkenmen, söz bergenmen bilmek için ölmeğe,
Bilip, körüp milletimin közyaşını silmeğe.
Bilmey, körmey bin yaşasam, qurultaylı xan bolsam,
Yene bir kün mezarcılar kelir meni kömmege!

ANT ETMİŞİM!

Ant etmişim, söz vermişim bilmek için ölmeye,
Bilip, görüp milletimin göz yaşını silmeye.
Bilmeden, görmeden bin (yıl) yaşasam, kurultaylı han olsam,
Gene bir gün mezarcılar gelir beni gömmeye!

Ant etmişim Tatarların yarasını sarmaya,

Nasıl olsun bu zavallı kardeşlerim çürüsün!
Onlar için üzülmeysem, kaygılanmazsam, yanmazsam,
Yüreğimde kara kanlar kaynamasın, kurusun!

Ant etmişim, söz vermişim bilmek için ölmeye,
Bilip, görüp milletimin göz yaşını silmeye.
Bilmeden, görmeden bin (yıl) yaşasam, kurultaylı han olsam,
Gene bir gün mezarcılar gelir beni gömmeye!

Ant etmişim şu karanlık yurda ışıık saçmaya,
Nasıl olur da, iki kardeş birbirini görmesin?
Bunu görüp bunalmazsam, üzülmeysem, yanmazsam,
Gözlerimden akan yaşlar derya deniz kan dolsun!

Ant etmişim, söz vermişim bilmek için ölmeye,
Bilip, görüp milletimin göz yaşını silmeye.
Bilmeden, görmeden bin (yıl) yaşasam, kurultaylı han olsam,
Gene bir gün mezarcılar gelir beni gömmeye!

Ek 6

SAĞLICAKLA KAL T ATARLIK

Sağlıkla kal Tatar halkı, ben gidiyorum cenge,
Atımın başı çevrildi ahiret tarafına.

Senin için çalıştım, sensiz öldüm,
Bilmem nasıl girerim boş cennete.

Senden doğdu gönlümden sağlam ışık;
Kalbime de kızgın güç senden gelir.

Zorluklarla karşılaşıp, kazaları atlatıp,
Yıldızlara yüksel de uç, havalan!

Yıkılmış semerler, cehennem taşmış,
Bu işlere biz değil, melekler şaşmış.

Hırpalanmış benlikler, horlanmış kızlar,
Yavrusunu bırakıp analar çöllere kaçmış!

Ardıma bakarsam ak ömür, önümde ölüm,
Çok uzamaz sanırım karanlık yolum.

Karanlıktan ürkmeden, gölgeden korkmadan,
Son nefeste Vatan diye uzanır elim!!!

Ek 7

HAPİSHANE

Dört taş duvar, en tepede bir küçük pencere, içeriye
Demir çubuklardan ıfık değil, dert girer,
Her köşede sessiz gölgeler, yeşil küfler köpürür,
Yatak tahta, yemek fena, yerden soğuk üfürür.
Hizmetçi de her gün burayı sulayıp sulayıp süpürür.
Arada bir anneme de sövüverir, göz görür.
Akşamları bu kara eve kara perdeler gerer,
Yalnızlıklar yalnız cana canlı düşler gösterir.
Garip yürek çırpınır, tenler, tüyler ürperir,
Yıpranmaz gönöl, havalanıp alçalır bomboş yere,
Nöbetçiler gece gündüz bakıp kontrol eder,
Kapıdaki ağır kilidi her saat dört beş kere...
Bu gölgeli, kardan soğuk, kilitli kara mezara
Kötüden çok iyi insan çok girer.
Girdikten sonra işleri belli: dura, dura çürür,
Ya da haksız azaplara dayanamaz delirir...

Ek 8

HEY GİDİ TATAR GENÇLERİ!

Hey gidi Tatar gençleri, okumuyorlar!
Erenlere eş olup yola devam etmiyorlar.
Başta akıl varken, gözde kuvvet
Görmeden, bilmeden dolaşmaya utanmıyorlar!

Hey gidi Tatar gençleri! Yok başları
Törelere baş köşede büyümüş liderleri,
Liderleri olmadığı için, hor görülüp,
Nereye gitseler, döküyorlar göz yaşları.

Hey gidi Tatar gençleri! Okumuyorlar!
Okurlarsa kimseden geri kalmazlar!
İstanbul'da, Paris'te birinci oluyor,
Japonlar da arkalarından yetişemiyorlar!!!

Ek 9

GARİP YOLCU

Ay, bulanıklığı sil yüzünden, benden ılık kıskanma
Ben bir garip yolcuydum, kaldım kara dağlarda!

Yol şaşırdım, gün aşırđım sana bakıp ağlayarak,
Ah çekerim, aç yüzünü beni kötü göz sanma!

Aç yüzünü, saç nurunu uçurumlar, kayalar
Ilık alsın, aydınlansın, gölgeleri şilinsin!

Toprak topla kardeş isen, göğsündeki bu taşlar
Granitler kara yerde ayna olup görünsün!

Yüreğime sırdaşsan, gözümdeki bu yaşlar
Çiçeklere dökeceğim, o çiğlere karışsın!

Tan yıldızı doğarmış, elbet beni o bekler.
Saç nurunu, garip yolcu hasretine kavuşsun.

Ek 10

TİLKİDEN SELÂM

İki tazı bir tavşannı quvdılar,
Quvıp, tutıp boğazından buvdılar.
Avcı keldi: “Aydı, aydı, taşlañız!
Bunu taşlap başqasına başlañız!
Bir tavşanman bizim qazan tolmaycaq,
Birin daa tutmasañız, olmaycaq”, –
Dep turırken, ininden çıqtı bir tilki,
Tavşan qadar cuvuralmay o, belki.
Şay bolsa da quyruq taşlap qañğıdı,
Saralan tüp betegeler çanğıdı.
Tazılardır, tilki begi quvarlar,
Tuttıq, bellep quyruğundan buvarlar.
O zaman bu qaçqan tilki aylanıp,
Tazılarga tiş aqşaytıp, canlanıp,
Bir atılır (...) dudaqların, tişlerin,
Tişlep alıp parça-parça leşlerin.
Avcı qartqa azır ider iki baş,
İki quyruq, sekiz ayaq, dört canbaş.
Bu ğanimet er zamanda tapılmaz,
Dedi tilki: “Daim hatır sayılmaz;
İşte, seniñ qazanıña nomay et,
Azdamıdır, köptemidir bereket.
Bunu al da endi, babay üyge ket,
Biz tilkiden qartqa, caşqa selâm et:
Tavşan quvsa – quvsunlar,
Tilki tapsa – buvsunlar,
Quyruğundan buvmasınlar.
Er qaçqannı – quvmazlar!”

Ek 11

Tercüman, 9 İyun 1916, S. 125.

Bir Mektub

Kardeşim Câfer ve ...'ya

Tatar Hasta..

Tatar hasta Câfer.. Bugün uzviyyet-i ictimâiyyemizi muâyene edenler, mevcûdiyet-i milliyemizin nabzını dinleyenler ye's ve füturla, fakat kat'i bir eda ile şu cümleyi söylüyorlar: Tatar hasta, Tatar verem.

Avrupa'nın müsta'mere tabîr ettikleri kıtalarda yerliler teverrüm eder, şanınız alır, frengi karanır, nihâyet ölürlerdî. Bu kitle-yi emvâtın merkez-i istinâdını Avrupa ulemâsı aramıştı. Bu siyah, beyaz kırmızı insan yığınlarını pek vâzıh bir sûrette ta'yin eylemişlerdi. Tufan marifetleriyle bütün cihanı boğmuşlardı. Herkese anlatmışlardı ki, vahşileri öldüren ve sonra ekil eden Avrupalılar değilmiş, bu müthiş canavar kışr-ı arzın son tabakasinda yaşayan demir tırnaklı bir "...” imiş. İktisad tabîr ediyorlardı. Hatta bundan Avrupalılar'ın kendileri de korkuyorlarmış. Öyle rivâyet ediyorlar ki, bu heybetli mahlûk, Afrika, Avusturalya ve Asya'da teskin-i cu' (açlığını durdurma) edemediği saniyede bir akrep anlayışıyla hoplayacak Parsın (İran'ın, Acemistan'ın) o büyük mermer sütunlarla müzeyyen borsasını kemirecekmiş, sonra Berlin, Viyana, Londra.. Hepsini, hepsini kıracak, devirecekmiş.. Hele aksiyonları, büyük banknotları pek seviyormuş!! Doğrusu ben, bu obur ve mahûf (korkunç) hayvana pek inanmazdım, hatta Darü'l-fünûn dersleri arasında ezberlerken bile bunu; Avrupa filozoflarının hafidlerini (torun) uyutmak için uydurdukları sonu gelmez hikâyelerdir zannederdim. Kim zanneder ki bu müthiş canavarın akûr (azgın, yırtıcı) dişleri arasında koca bir millet. Bütün bir Tatar milleti de ezilsin... Fakat bu böyle.

Bir cemiyetin avâmil-i hayatiyesiyle inkırazının âmilleri başka, başka olabilir, fakat kat'i bir surette diyebiliriz ki; ictimaiyyatta âmil-i yegâne yoktur. Hiç olmazsa din, coğrafya, iktisad.. Hiç olmazsa böyle kısa, kısa hecalarla ta'dad olunur. Lakin bazen bunların hepsi birden hâl-i faaliyette bulunmadığı için terakki veya felaket hangi âmilin devre-yi faaliyetine tesâdüf ederse bu vakada "âmil" işte budur diyebiliriz.

İktisad, bu ukûr dabbe-i arz-ı asl ki Arabistan'ın lâhûtî keheşânları altında iri, metin adımlarıyla ilerleyen, tatlı, medîd fuğanlarıyla (vagon?) ilerleyen develeri iskât etti, parçaladıysa, böyle, belki daha fehîh bir hücumla daha kanlı bir sulta ile Tataristan'ın vâsi' fûshat abâdlarında koşan, sıçrayan Tatarlar'ı da atlarından indirdi.

Arab hey'et-i ictimaiyyesiyle Tatar otağlarının tealisi ve tedlisi arasında samimi bir rabita görüyorum. Biri zekâsıyla, diğeri dağları deviren iradesiyle cihana hüküm iden bu iki sahrâvî millet aynî âmilin, te'sîr-i füsunkârıyla yükseldiler. Sonra yine aynî amilin, avâmil-i iktisâdiyenin teemmürünü ... tepelendi ve yıkıldılar.. Bir vakitler derviş kisvesine bürünen Araplar çalıştılar. Terakki ettiler, nihayet o, kanaatkâr abaları altına gizlediği asa-yı hakikiyeti çıkardılar; nihayet imparatorluk tahtını işgâle muvaffak oldular. Muvaffak olduktan sonra, bu gâye-i semâveyelerine vusûldan sonra ferih ve fahûr uyudular. Uyumasaydılar, bir an evvel Ümit Burnu'nu keşf veya ki Hindistan yolunu tanzîm etmiş olsaydılar; elbette küremizin nısfu'n-nehar hatları arasında bugün başka bûyâlarda bulunurdu.

Afrika'nın vâsi' kum deryaları üstünde tatlı, medîd fuğanlarıyla (vagon?) aheste, aheste ilerleyen, beyaz ihramlara bürülen kervanların, develerin ittihadıyla büyüyen, Hindistan yolu üstünde büyük uzun bir hatt-ı hayvani teşkil eden bu Arap ticareti bir gün geldi ki: Bahr-i sefid, Ümit Burnu, Hindistan müselselinin zaviye-i hâddesi arasında sıkıştı, kaldı. İşte o zaman Arap ve Arabistan'da hakiki ... yıkılmıştı. Fakat Araplar bu müthiş felaketten taçlarını verdi kurtuldular... Tatarlar? Tatar kalpağını vermelidir.

Son asrın buhran-i iktisadiyesi arasında Rusya İmparatorluğu Amerika, Avusturalya ve Avrupa'ya bol buğday sevk etmeye başladı. Tatar köylerine buğday simsarları dağıldı. Küçük büyük Yahudi efendiler intişar etti; Silm tarikiyle (barış yoluyla) Tatarlar'a para dağıttılar. En cedîd edevat-ı ziraiyye getirdiler. Mûteaddit makinalar sattılar. İktisadın bu mideli dudakları ile cenubi Rusya'nın bütün asare-yi hayatiyesi Paris, Londra, Washington lağımları mışıl mışıl emmeye başladılar.

Rusya çalışıyordu, mütemadiyen çalışıyordu, yarım asır evvelisi ... olan ... sefil bir halde çalışan Tatarlar'ın tırlarıyla ...yla vagon, vagon gemileriyle cihan-ı medeniyetin usul-i cedid mimarı tarafında inşa edilen muzlim lağımalarını doldurmak için çalışıyordu. Evet, Rusya maliye nezareti ticaret-i beyne'l-milelin ahenk-i umumisiyle sermest Peterburg borsasının terakkiyat-ı ... ferih ve fütur... Rusya memleketi ... serpiyordu! Fakat düşünemiyordu! Yahut düşünmek istemiyordu ki; bugün hararetini; bütün faaliyet-i hayatiyesini borsa salonlarında sattığı Tatarlar pek az bir müddet sonra Sibiryâ sahraları gibi soğuyacak, verem, ... alacak ... edecek. Nihayet Tatarlar'ın asırlardan beri ağışunda büyüttüğü büyük küçük beyaz Ruslar'ı da çürütecek, münkariz edecektir. Bunu tefekkür edemiyordu; hala da düşünüyor.

Son defa neşr olunan ... hastalığını iş'ar ediyorlar. Fakat ben şu satırlarla yalnız Kırım Tatarları'nın hayat-ı ictimaiyyesini teşrîh etmek istiyorum. Çünkü ben yakın bir nazarla yalnız Kırımlılar'ı Kırım'ın bu gönlü zavallı, sefil Tatarını görebildim.

Otuz sene mukaddem idi, - Sevastopol şimendifer yolu Sevastopol'u ...'ye rabt etti. ...'yı P eterburg'a merbût etti. Kefe, Kerç, Gözleve eski ve limanları da ... Kırım'a rabt ediyordu. Küçük büyük muahedeler bu teemmürünü rabitaları teyid ve takviye etmişlerdi. Bu, Kırım şibh-i ceziyesinin kevkeb-i arzdeki mevkiinde büyük bir tebeddül, Tatar muhitinde azm bir inkılab idi.

Bu Kırım toprağının çobanlık devrinden ziraat devrine geçtiğini ihbar ediyordu. Fakat, heyhat! Bu inkılab-ı tabiide geldi. Kırım Tatarları'nın ruhundan geliyordu. Afakı bir tebeddül idi. Tatar ruhu henüz böyle istihaneler için hazırlanmamıştı. Kırım çobanları böyle bir terbiye görememişlerdi. Ziraat.. İşte Tatar burada durur, oturur, uzun, uzun düşünür kalırdı. Lakin şarkın beyaz şafakları çimenleri jale serirken köy kenarından vagonların, lokomotiflerin geçtiklerini görüyorlardı. Geçerken Tatarlar'ın donuk, ... âlûd nazarlarına karşı kesif bir dûd-ı siyah fışkırır. Bazen keskin keskin düdüğünü açar, öter, Tatarlar'ı da ikaz ederdi. Tatar, korkar kalkardı. Şaşkın şaşkın gezinir, öteye beriye çarpar çalışmaya başlardı.

Çalışır, uğraşır, nihayet gayeye (..) benzeyen bir saban i'mal ederdi. Çünkü Tatar henüz çobandı. Tatarlar bu, gaga sabanlar ile pek çok toprak tahrip ettiler. Bir zamanlar sarı, mavi, kahverengi çiçeklerini ektiler, o kadar mebzul kazdılar ki otuz sene mukaddem yüzde iki hektar (..) mezru' arazi var iken şimdi yüzde iki hektar arazi-i hâliye bulamazsınız. Sonra en müthiş tahribatı "canlı toprak" tabir etmek istediğim hayvanlarda icra ettiler. Öküzleri, koyunları, ylıkıları, develeri öldürdüler. Bu hayvanlar ise Tatar hayat-ı ictimaiyyesinin küreyvat-ı hamrası idi..

Şu satırları yazarken ben, yine bir Tatar hanesindeyim, bu hane aynı eski bir Tatar kulübesidir. Şekli, taksimatı, usul-i mimarisi yine o gölgeli, solgun hutut vechesiyle bir Tatar simasını, Tatar ruhunu aktarıyor... Yine o, gölgeli, küçük, pencereler, yine o, ıslı, alçak kapılar... O kapılar ki gebermek için herkesten iki büklüm bir inhinaya geliyorlar. Hiçbir şey tebeddül etmemiş. Yalnız "ocak" ateşi eski Tatar evlerinin salonlarında -ayât tabir ediyorlar- yanarken şimdi, bazen başka bir hanede bulunuyor. Ekmek ve yemek orada ihzar olunuyor, biraz teceddüd göstermek isteyenleri de bu soğuk, ocaksız, ateşsiz hanelerin kalın, sıcak, saman ve kamış tortusunu alarak tepesine ince, ufki ağaç sütunları üzerine kırmızı Marsilya kiremitleri serpmişler... Fakat zeminde "kiyuz"ye yine ince bir ketenperi var. Toprağın siyah rutubeti çehresinde

ağlıyor. Duvarına ince fakat şekl-i aslisini muhafazada ısrar eden yastıklar durmuşlar içleri samanla dolu... Minderleri de böyle, âşam yatak yerine ince, soğuk bir döşek seriyorlar, açılırken küf ve hamiz kokusundan insanın meşamesi bozuluyor... İşte, eski Tatar mobilyasının hasta bir numunesi, fakat niçin böyle? Niçin yastıklar saman? Kiyiz (keçe?) yok? Çünkü çul (kaba)! O meşime-i hayat o menba-yı hararet kurumuş, koyunlar olmuş, yün, papak hep çürümüş.. Fakat niçin evlerin tarz-ı mimarisi tebdil olunmuyor; niçin başka ... esasat-ı bîtiyye istimal olunmuyor? Niçin hararet ve ziya-yı kavanin fenniyyesine Tatarlar da inkıyad etmiyorlar? Niçin en basit bir kavaid-i sıhhiyyeye bile riayet eylemiyorlar? Niçin? Etmiyorlar, işte fakat mesul değiller... Çünkü bilemiyorlar.

Aynı muhitin havasını içen başka arklara da atf-ı nazar ediniz, hiç de ölmüyorlar, hiç de çürümüyorlar. Aramızda yaşayan Slavlar, Ermeniler asla hasta değiller... Bilakis terakki ve tekemmül ediyorlar. Bir Slav hanesine ayak basar basmaz karşıda, rutubetin refakat edemeyeceği kadar metin, geniş bir karyola nazarımıza çarpar, karyolayı, kalın, yumuşak kaz yünü yastıkları, güneşe serilen puf minderleri tezyin etmiştir. Karyola boyunca duvar İstanbul paşalarının larını “...” andıran latif, sehhar çiçekler, yapraklarla mülevven geniş ve sıcak bir İran halısı vurulmuştur.. Yüksek şeffaf pencerelerden dökülen ziyaları gördükçe karımın bütün heva-yı safının, bütün hayat ve hararetinin dâhile doğru, bu Slav hanesine aktığına zehab oluyorum, kıskanıyorum...

Tatarlar yemek sanatını da öğrenmemişler, Tatar sofrası yarım saatten fazla devam etmez. “Kartuflu Lakşa”dan ibaret olan bu akşam taamı nihayet on dakika zarfında tenavül edilir. Kartuflu Lakşa, patates ile buğday unundan mamul bir yemektir. Bazen de kapustali çorba yaparlar: Buruç... Bu ruç, Ruslar’dan taklit edilen bir yemek.. Fakat taklit o derece su-i istimal olunmuş ki.. Vaktiyle içinde bir parça sığır eti bulunmak adet iken şimdi et yerine pancar?, çuğundur istimal olunuyor. Şimdi Tatar bazen [1] haftada bazen de iki haftada bir defa midesini etli bir yemekle aldatıyor. Lakin bu, böyle olmayacaktı. Çünkü Tatar uzviyeti buna ... değildir. ... ise de Tatar ... çok set istimal ederdi. Vaktiyle en adi bir Tatar ocağında ki ... iç yağından yapılır-asılı duruyordu. .. madud idi.

Bunu bir aile misafiri için muhafaza ederdi, kazır ... asr Tatarlar’ın ekmekleri, patatesleri makamında istimal olunuyordu. Çobanlara ... verilirdi.

Tatar hayat-i ictimaiyyesi Çin’den çay, Yemen’den kahve, ithalatına müsaade etmezdi. Bargir sütünü Tatar .. kadar severdi. Kımız ... çay ve kahveye, ... tatlı ve

kırmızı şarabına bile rekabet ederdi. Süt, yoğurt, peynir her tarafta mebzul, herkes için mevcut idi.

Her hangi ... arasında sekiz on tulum sarı tereyağı bulunurdu. Bir hücre-i ... küçük ... ziyasını ... kadar haheşgir ise bir Tatar ailesi de koyunlarının, ineklerinin ... tereyağını bu altını ziyasını toplamayacağını aynı hırs, hararetle çalışırdı. Tatar ... ziya kadar muhafaza ederdi.

Bugün Tatar bunların ...den bile aciz.. Bugünkü Tatar gıdası, buğdayı, çavdarı - yün bargirlerinden artarsa- arpa, patates, lahana, biber ve pancar.. Pek yakın bir zamanda bile ... olan bir cemaat şimdi kirazı, sarı, beyaz, nebatat ile geçiniyor. Buna bekli ağızları, dişleri çabuk ... eder. Lakin imâları kolay kolay ikna edemeyiz sonra ... fikrini de almalıdır. Gerek ..., imâların reyine bakılır ise, bugün Tatar aç...

Evet, ... imâsının da bir derece uzamasını istilzam ederdi. Lakin açlık ... değil.. Aynı muhitte aynı ... ile ne'ış eden başka ırklar da var, Jermen (Germen) "Lemse" kadınları bilirim ki kan ... sayesinde nebatı bir ... etli bir çorba .. bile istihsal ediyorlar, beraber lazımgelen mahallerde fiyatına bakmadan et ve yağ istimalini de vazgeçerler: Bir Jermen (Germen)'in sabah kahvaltısını yarısı kaymak, şekerli bir kahve ile taze beyaz ... yağı teşkil eder. Kuşluk taamını da iki, üç türlü et, sebze karışık yemekler... eder. Onla vaktini patates ...yaparlar. Yazın ba'de'z-zuhur yine böyle, mükemmel bir kahvaltı, akşam etli bir ..., vişne ve reçel istimal ederler. Jermenler (Germenler) sizin ... gibi hazm-ı taam için dansa muhtaç değildir Cafer. Jermen (Germen) mideleri obur ki sağa sola daha güzel bir dans edebiliyorlar.

Cihanda ekel edebilenler yaşamak hakkına malik bulunuyorlar. Dünyaya oburlar hâkim olmuşlardır. Vaktiyle Tatarlar'ın oburluğunu düşününüz, bugün Jermenleri (Germenleri) piş-i nazara alınız. Bir Jermen (Germen) romanı okursanız her yirmi sahifede bir sofraya başına toplanırsınız. Romanda sen hayali ve sen siyal bir kız vakanın hitamına kadar sekiz on, seksen doksan kilo kemik ekel eder, otuz kırk fiçî şarap yahut ... istihlak eyler. Karımda Jermen (Germen) ırkı gittikçe tezayüt ediyor. Şu son asır zarfında Jermenlerin Türkiyat haziresi nazar-ı itibara alınırsa bir kuşluk taamı esnasında biz aç ve zayıf Tatarlar'ı da kızartılmış koyun etleriyle beraber karıştırıp tenavül ediyor olmalarından korkuluyor. Çünkü ilim ve ... ihtimaliyle muntazam be müterakki bir ... çaldığı görülüyor. Bugün otlar, ağaçlar, koyunlar, sığırları çuldan koyduğu mevkiilerini kendileri işgal eylediler. Otuz sene mukaddem "... kazasında yalnız üç hekta sebze bostanı var idi. ... arazi hâli.. Hayvan sürüleri yaşardı çünkü o zaman herkes hayvan .. yalnız dün yoğurt istihsali için sığır ... parmakları bugün ... ta'sir ediyorlardı. Çorbada

yoğurt yerine domates istimal olunuyor eskiden bir koyunun verdiği mahsul şimdi bir batılcan ağacından ... evet, domates, patlıcan, patates ... koyunları, sığırları ... ictimaiyyelerinde istifaya icbar etmiş bulunuyorlar...

Tatarda çulun tenakusuyla mütenasiben tezayid eden açlık hastalığı en ziyade kadınları tahrip ediyor. Çünkü kadın midesi bir taraftan kendi uzviyetini beslemeye mecbur olduğu gibi diğer cihetten de memedeki çocukları bu, afaki cümle-yi haciratı da doldurmakla yoruluyor. Tatar kadınların da kendilerini öldüren fena bir faziletkarlık da vardır: Fazla merhamet.. Tatar kadını yemeye bir defa ihzar oluna bilen taamında yemekten en büyük parçayı kocasının önüne sürer. Diğer birini de oğluna, yahut biraderine.. Kendisi suyu, çorbasıyla iktifa eder, oturur. Midesi ve im'aları bu daimi misafirperverlikten müştekidir fakat o!.. Zavallı kadın bunu kadınlığın muktezası itikadındadır.. Artık itikad ediyorum ki midesiyle düşünmeyen, im'asının kararlarına inkıyad itmeyen milletler bu yirminci asırda payidar olamayacaktır. Artık Tatar o, eski etleri, yoğurtları, peynir ve kızımları ümit etmesin. O, bütün bekâretiyle gülümseyen Tatar çölleri artık tarla olmuştur. Artık o, kuyruğuyla midesini tepeleyen iri, siyah gözlü bumalar (puma), pembe koyunlar, ipek kuyruklu yıklar, Tatar gençlerinin ziyaretini tezyin eden, Tatar edebiyatına müzeyyen sahifeler yaşatan canlı sermayeden başka bir şey değildir.

İstanbul'dan gelirken evde sade üç gün kaldım. Rusya şevket-i ticariyyesini temsil eden bu şehir aynı zamanda şiir, musiki, edebiyat, mimari.. Bütün Rus sanat ve ihtişamın da tecelligahıdır.

Odessa mükemmel su borularına mâliktir. İhtira'ât-ı fenniyye, bu son asrın mahsulat-ı fikriyyesini Odessa sularının tasfiye ve isâlesi için şayan-ı takdir makinalar vücuda getirmiştir. Her aile ince kalın borulardan fışkıran tatlı, berrak bir sudan teskin-i ataş ediyor (Odessa'yı teshin için mükemmel ocaklar kaloriferler de istimal olunuyor). Odessa'nın gölgeleri, zulümatları her akşam la-yetenahi bir i'sâb-ı ma'deniyyenin ihtizarıyla aynı noktadan cereyan eden, maî, gülgünü elektrik ziyalarıyla yıkıyor, tenvir olunuyor.

Odessa lağımları Hugo'nun ifadesiyle Odessa'nın vicdanıdır. Nesl-i ahirin kabul ettiği nazariyat-ı mimariyenin bütün inkişafat-ı vüs'ati Odessa'nın altında nümayan oluyor. Şehrin bütün çirkâbları, kanları, irinleri hatta ...ları bile geniş, nîm-i muzallim, fakat metin lağımların teşnicat-ı hendesiyyesi içinde akar mahv olur. Bu şayan-ı hayret lağımları, su yolları, kaloriferleri elektrikleri sayesinde Odessa; im'asıyla ed'ıyesinden memnun, har ve münevver bir Rus dilberinin çehre-yi dilrubasını, letafetini, taravetini,

arz ediyor.. Oturmuş, üryan.. başına muattar saçlarına cenubun mütebessim güneşi altını ..ler, “Zerrât-ı zerîn” serpiyor. Ayaklarını bahr-i siyahın gümüş dalgaları öpüyor, takdis ediyorlar.. Bu, mâdam Odessa demek istediğimiz beldenin şiryanlarını elektrik tramvay hatları takip eden vagonlar bir ziya süratiyle uçuyor, her vagon müteaddid insan, müteaddid, bîhisâb bir küreyvât-ı hayatiye kusuyor. Sonra yine başka küreyvâtı topluyor. Kaçıyor, bu ukubet-i ictimaiyyenin kalbine gidiyor sonra yine intişar ediyor. Başka adalelere, başka caddelere hanelere atıyor, dağıtıyor.. Odessa’nın elsanlarını bir cüz-i hayat, bir küreyvât-ı hamrâ.. İndikten sonra hanelerini bir hüceyre caddelerini de müteaddit hüceyratdan terkip eden bir adele ittihaz ettiğim için beni affettiniz.

Her hanesinde, mağazalarda, fabrikalarda, hallerinde azim bir faaliyet parlak ve muhteşem bir hayat ... kıtalara “mahallelere” o geniş muntazam caddelerin bir başından bakılırsa müthiş bir azamet ... bir uluyyet gözümüze çarpar. Evet bu muntazam adalelerde ne bir... bir zaif his olunuyor. Her kıtanın cephesi ruhlara hiras veren bir metanetle beraber taşların her noktasında ince, seyyal ve şeffaf bir sanat, bir ahankte saklıyor.

Odessa; telefonlar, kablolar, telsiz telegramlar, ...lı amper ... işleyen ...lerinden ateş ve ziya fişkırın ...siyonlarıyla görür ve işitir. İki üç mecellede çalışan muhabere daireleri “adres masaları” her gün Odessa’nın ... bir derece ... ediyor.

Mektepleri, müzeleri, tiyatroları ... ile Odessa; kibar salonlarında kendisini idare ve ... edebilecek bir dimağa malik bir halim nezaketiyle arz-ı endam ediyor.

Ağustos 15 akşam vakti, Odessa bulvarında oturmuş biraz hava içiyordum. Tatar kızlarının mursilman, badem, pesend tabir ettikleri orlonlarla işlenen çiçek tarakları,ve bu muntazam taraklardan intişar eden ruhfeza Nükhetler gözlerimi, müşamemi okşuyor, taltif ediyorlardı. Çiçekler arasında kadınlar, kızlar ağır lavantalarıyla, hafif ...larıyla ağır, ağır süzülüp gidiyorlardı. Başlarının üstünde uzun dalları birbirine sarılan, ... ve uzun kabalez teşkil eden akasya ziyabanlarını takip ediyorlardı. Ötede ziyabanlar arasında; beyaz, ... gömleğiyle sonbahar modasıyla inkişaf eden on altı yaşlarında bir kız oturuyordu. Yanına kasketi üstünde iri modeli büyük bir hırka parlayan bir idadi talebesi sokulmuş, ellerini ağuşuna almış bir şeyler söylüyordu. Ruhunun muhabbesinin kulaklarına eğişmiş pek mühim bir şeyler fısıldıyordu.

Her noktasında vahşi ve latif ağaçlar yetişen bu ...dar bahçenin sarı kumları üstünde sekiz on yaşlarında kızcıklar karaca gibi atlıyor, oynaşıyorlardı.

Komşu iskemleyi ciddi vakur nazarla bir mürebbiye işgal etmiş çocukların oynamasından istifadeyle elinde bir kitap mütalaa ediyordu.

Kitabın üstünde büyük ve siyah bir salîb -haç- vardı.. Bu kitap pek mukaddesti! O esnada büyük küçük kız ve erkek çocuklar toplandı. Bizim horon oyunu vaziyetinde bir halka teşkil ettikleri görüldü. ..., halkanın haricinde ben de bir mevki gittim. Sekiz yaşlarında bir kız halkadan seçildi. Bir aranur?aratur? vaziyetiyle ortaya atıldı. Lirik bir parça söyledi. Arkasından başka bir kız çıktı, fakat latif bir kuplet teganni etti. Böyle, beş altı çocuk mütenaviben iki saat kadar söylemekte devam ettiler. Bu pek güzeldi. Bunların hepsi de çocuk.. Söyledikleri; ezber ve güzel parçalar idi. Bu bir oyundan başka bir şey değildi. Lakin bilirsin Cafer! Ben böyle oyunları pek severim. Benimle beraber bahçeden pek çok ahali toplandılar. Hepsi memnun, hepsi mahzuz, bu mini, mini hatîpleri hepsi de derin bir samimiyetle seviyor, dinliyorlardı. Oyun pek muntazam devam ediyordu. Çocuklar halkanın içine hariçten hiç kimse bırakmıyorlardı. Bu halka harice karşı bir hail, bir gışâ, çocuksan bir hüceyre idi. Bunların hepsi de tombul, güzel ...lı idiler. Hepsi de tatlı ve ahenkdâr bir Rus lisanıyla söylüyorlardı. Söylerken biri birine ... ediyorlardı. Âtinin büyük bir hatibesi sekiz yaşlarında bir kız (Liza) eylen ... söylerken biraz mütereddid, mütevazı, fakat bir hararetli ve âli bir ahenkle söyledi. Yaramaz dilber uslu kızını ... alkışladılar. O, Latin ırkını andıran iri, siyah gözleriyle tebessüm etti. Çekilince halkadan başka bir kız çıktı. Pek tatlı müzeyyen fakat ... bir üslupla söyledi. Ahali de sükût etti.. Bu “Vera” idi. Sonra tekrar Liza hitabete başladı. Bu da biraz mağrur ve emin ve daha hararetli idi. ...la beraber o kadar uzun söz hitabesini pek tabii bir surette icra ediyordu. Pek medîd alkışlar.. Tekrar Vera söz aldı, evvelki ? biraz cüret ilave etmişti, tatlı, sakın müzeyyen bir üslupla söylüyordu. Söylerken halim ve masum simasında beyaz Ruslara mahsus bir melahat inkişaf ediyordu. Lakin hariçten hiç kimsenin nazar-ı dikkatini celb etmedi. Hutbesi takdirsiz alkışsız bitti.

Liza bu def’a bir melek tavır ve melâhatıyla (güzelliğiyle) başladı: Rusların iski (eski) za... O, muhrik (yakan, yakıcı) parçayı o derece güzel idâre etti ki; karalarda gezdi, dağlara çıktı, kayalara, zirveleri yükseldi?, denizlere seyâhat etti, dalgala[r]la beraber yuvarlandı, sevindi.. Öyle dalgalar ki mai ve haşin...

Bu büyük muvaffakiyeti herkes gayr-i idâri bir takdîrle alkışladılar. Liza gül gibi kızardı, pek memnûn idi. Hepimizden memnûn, şimdi hepimizi rûhunda galeyân eden irsî (anadan babadan, akrabadan geçme) bir muhabbetle seviyordu. Fakat Vera

mürebbiyesinden müsâade aldı, halkadan çıktı, hâricte yeşil bir iskemlede tenhâ ve müsterîh bir vaziyetle oturdu, başka çocuklar Söylemekte yine devam ettiler. Güzel.. Lakin alkış alamadılar. Liza tekrar bir kaç def’a söz aldı. Fakat bunların hiç birinde muvaffak olamadı. Çünkü Vera’nın sözlerinde ve ifâdesindeki halim (yumuşak huylu) ve halâvet (tatlılık, şirinlik) asâb-ı sâmiini (sâmi‘: işitme) Liza’nın harareti üslubuna muhtâç ediyordu. Vera bunu garîzî (tabîi, fitrî, kendiliğinden) bir hisle anlamıştı. Liza son def’a olmak üzere şûh, serbest ve mağrûr bir vaziyetle yine bir kuplet okudu. Fakat, alkış... Hiç. Kızardı, çekildi. Artık çocukların hiç biri söylemiyordu, biri birine teklîf ediyorlar. Küçük çocuklar bıkmış, halkayı bozmak tarafdârı idiler. Her yer hazîn (hüzünlü, kederli), her tarafta bir soğukluk his olunuyordu, Liza’nın bu tabîi ve hazîn sükûtunu Vare anlamıştı. Kalktı, hopladı, halkaya geldi, gelirken ahâli tarafından medîd (uzun) bir alkış.

Artık Vera’nın her sözü, her kelimesi, her tavrı azîm (büyük) bir memnûniyetle alkışlanıyordu. Nihâyet, işte muvaffakiyet bayrağı Vera’da, madam Odesa’nın bu, büyük çocuğunda kalmıştı. Dağıldık, dağıldığımız zaman uzakta, derinlerde bir bando muzıka hazîn ve mükedder (kederli) ahenkleriyle feryâtlarıyla bu mesûd saniyeleri alkışlıyordu.

İki gün sonra Kırım’da idim. Tatar çocuklarını da gördüm. Bu masûm yavruların insan evlâdı olduklarına şüphe ettim: ince bacaklar, şişkin karınlar.. Çehreleri solgun, sararmış, dudakları ölü.. Renksiz gözlerinde umûmi bir sönüklük var. Abdullah Cevdet’in canlı eşya tabîr eylediği bu ehemmiyetsiz mahlûklar âdî paçavralar gibi, ziyâsız (ışıksız), rutûbetli evlerde çürük karpuzlar, kavunlar, arasında yıkılmış yatıyor, çürüyorlar... Bunlar, sevilmeyen annelerin, hasta ve alkolik pederlerin evladıdır. Çölün fıkdanı (yokluk, darlık, kıtlık) Tatar çocuklarını çocukların rüyasına girecek kadar çirkin, korkunç bir kıyâfete soktu, Tatar’ın vatanında vâsi‘ (geniş) çöller mevcût iken rûhunda da temiz, bî-nihâye aşk ve ateş galeyân ederdi. Sonbaharın uzun ve hülya-aver (hülya getiren, hülyalı manasında olsa gerek) gecelerinde Tatar kızları ve gençleri toplanırlardı, toplanır, erkek, kadın bir salonda “...?” yapar, asasat-ı (asâs: ev eşyası, mefruşat) ...? îmâl ederlerdi. Buna talaka-i (boşamak) ıtlâk (salıverme) olunurdu, kızlar, erkekler taraf taraf ayrılır, hem işler, hem taganni (zenginleşme, yetinme, muhtaç olmama, bir de makamla okuma var. Burada en sonuncu olabilir cilve niyetiyle “cık” ederlerdi. Ara sıra komuz, tütün içerlerdi. Yek-diğerlerine elma, fındık atarlardı. Mendil, kise (kese) hediyeleri sıklaştırdı, bu; ... Bir îlân-ı aşk idi. Burada Şarl

Daroy'nun "ıstıfâ'-ı (bir şeyin temizini seçip alma, seçkinlik) cinsi" nazariyeside sokulur, icrâ-yı hüküm ederdi, en kavî (kuvvetli), en sanatkâr şâirlere, "Gedaylara" en dilber ve "daha ziyâde cik söyleyen, söze mâhir" "ceber" kızlar tesâhub (arkadaşlık etme, koruma) ederdi.

Talaka Tatar rûhuna o derece tevâfuk eder, orada o kadar hüküm sürerdi ki nihâyet bir ibtilâ (düşkünlük, müptela) ve âdeta istihâle (bir halden başka hale geçiş) ederdi. Herkes her akşam bir talakaya koşardı. Bir Tatar genci için beher gün talakadan kalmak pek acı bir mahrûmiyet idi. Sabah, kırmızı şafaklar arasında çalışırken, akşam çölden avdet ederken (dönerken) bütün köy gençleri tagannî ederlerdi. Yeni, yeni kelimeler, ... fikirler îcâd ederlerdi. Bunlar akşam kızlara maşûkalarına hediye olunacak rollerin provaları idi. Tatar hayatında talaka âlemine tavaffuk (üste çıkma, üstün olma) edecek hiçbir âmil tasavvur olunamaz; kumar oynamazdı. Sefileye iltifât olunmazdı. Rakıyı kimse bilmezdi. Pek menfûrdu. Çünkü sarhoş yiğit taganni edemezdi. Hatta bazen böyle zuhûr eden âşları, ve karîhadan (insanda kendiliğinden hasıl olan fikir, niyet, tabiat) mahrûm, cik söylemeyen harf [y]aldızları müttefikân kapı dışarı ederlerdi.

Talaka yalnız beher köye münhasır (sınırlı, özel) değildi. Büyük bir talakada belki yirmi köyden gençler, genç kızlar bulunurdu. Çıklar, çıklar oynar, güler, ağlaşırlar, sevişirlerdi. Bazen öyle parçalar "çik"lar sarf olunurdu ki aylar, yıllar, asırlar geçerde unutulmazdı. Yirmi sene mukaddem (evvel, önce), köyümüzde dul bir kadın talaka yapmıştı. Çocuktum, koştum, gittim akşamdan evvel talaka evinde bulunuyordum. Henüz kimse gelmemişti. Fakat ne bes (zarar, ziyan, korku) var. Ben küçüktüm. Talaka sâhibesinin kızı Altınay, çapulu, şam - alaca kaftanını giymiş, bezenmiş, belinde gümüş bir kolan ... içinde öteye beriye geziyor, bir şeyler yapıyordu. Bu kız büyük biraderimin sevgilisi idi. Başında sade kadîfe bir fes, fesine sırma bir fûskül işlemişti. F(P)üskülün ... fesi biraz eğilmiş f(p)üskülün asıl sırmaları bu dilber Tatar kızının gülgünü tonbul yanaklarını oh(k)şayarak ince ve mütebessim dudakları hizasında titriyordu. Beni gördü; oh.. - dedi - hoş geldiniz, ciklayacaksın dedi güldü.

Heyse dedim... hopladım, yanına yaklaştım, ellerinden tuttum. Siyah, samimi gözleriyle gözlerime uzun uzun bakarak gizli bir sesle sordu:

- İslam'dan kâğıt yok mu?

O benden hiçbir şey gizlemezdi, bazen findık, elma mukâbilinde, bazen de meccânen (ücretsiz) ağabeyimin mektûblarını alır, getirir, okurdum. Ben, canlı ve küçük bir posta kutusu idim.

Yok - dedim - gelmedi.

Gelse getir, eyi mi? dedi.

Beni der-âguş (kucaklama, sarma) etti, öptü.

Eyi, eyi dedim, başımı eğdim. Gelse getirirsin. O esnâda Zeyneb geldi. Zeyneb zengin idi. Başında sirmakeş kadîfe bir fes... ipekli ve şişkin göğsünde yedi sıra çiçekli, mahmûdiye altınları vardı. Boynunda beyaz bir top inci beyaz ve şeffaf gerdanını öpüyordu. Sonra Halime, Saliha... ve başka kızlarda geldiler. Hepsi de saçlarını “yılan bağı” “yılan bavur” ördürmüş, kıvrırcık ibrişim uçlarını kırlangıç kanat “karlangaç kanad” saçaklarla ayırmışlardı. Bu saf ve nezîh Tatar kızlarının hepsi de güzel, hepsinde bir başka his, başka bir melâhat (güzellik) vardı.

Halime sordu:

Giymeğe ... yacaksın Altın Ay?

Altın Ay - Hiç...

Zeyneb - İslam'da gitti; tev.. dedi, güldü. Sonra rahîm ve müşfik bir edâ ile - zavallı geday! İki sene karlarda, buzlu boranlarda buzlu sular ile çaykandı carandı, sarardı. Soldu...

Halime - sarardı soldu da yine gitti - mükedderâne - kim bilir şimdi kayısı kazarmada kayısı polkadadır... Saliha - İslam kayısı bulakdadır bilmem.. koy şu! İslam'ının ayıktan çiğleri altın ay ölür, öldükten sonra da kalbinden gitmez... A.. bu kaftanı “...?” ettin mi altın ay?!...

Altın ay - elbette - dedi. Elinin absını (sargısını) bir hareketle göğsüne dökülen koyu kumral saçlarını eliyle arkasına attı, sonra hazîn ve meyûs (ümitsiz) bir şive ile - fukarânın toyu, talakası ne olacak, işte caşlarda gelmey, elbette bizi bisenmeylerdir.. dedi. ve bu münâsebetle kirpiklerinde eriyen iki katre göz yaşını gizlemedi. Sildi. Akşam olmuştu, her yeri bir zulmet, bir sükûnet kaplamıştı genç Tatarlar yavaş, yavaş talaka evine doluyorlardı. Mumlar yanmış, yünler işleniyor, ... yapılıyordu. İhtiyar kadınlar ocak başında lele tütünü içiyorlardı. Bu tütünler dalgalana dalgalana

yükseliyor, intişâr ediyor. Kızların, ... başları üstünde hazîn ve ince bir sehâb-ı (bulut) beyzâ (daha ak, çok beyaz) örtüyorlardı. Herkeste bir hüzn, her yerde azîm bir sükûnet icrâ-yı hüküm ediyordu. Âfakı (Ufuklar), soğuk birkaç çiğdan sonra hiç kimse bir şey söylememişti. Herkesin nazarı Altın Ay’a teveccüh etmiş, bakıyorlardı, bu şûh ve sanatkâr kız böyle değildi. Niçin taganni ediyor? Yoksa mükedder midir? Yoksa tenezzül etmiyor muydu?

Altın Ay bu ağır ve acı nazarlardan kurtulmak için bir lahze (göz ucu ile bakış) düşündü. Eğildi, tanzîm ettiği bir parçayı refikalarına da öğretti, sonra sönük ve sade bir sesle taganni ettiler:

Kırım, Kazan, Astarhan; Tatarlar yurdu, gitti koldan, kol bulduk, hak buyurdu...

Hak buyurdu!. Bu son cümleyi söylerken Altın Ay sol kaşının siyah, keskin ucunu öyle mükedder, öyle acı ve manidar bir maharetle tahrîk etti ki... Bunu ancak bir Tatar şâiri anlayabilirdi. Bu çiğ kısa idi, fakat pek mühim pek manidar idi. Altın Ay “manalı çiğ?”ları sever ve söylerdi. Böyle âlî ve nezîh fikriyle, üslubuyla her gece, herkesi ulvî ufuklara, fazîletlere çeker, idâre ederdi. O şimdi sanatkâr parmaklarıyla yeşil, sarı, kırmızı, ipek zeminler üzerinde Tataristan’ın kıymetli bir haritasını işliyordu. Fırçasının ince, hafif darbeleriyle Tatarların esbâb-ı inkırâzını (batma, çökme sebeblerini) soruyor, sorarken bu müthiş suâl işâreti yerine ihtiyâr, dişsiz ve mutassıb bir Tatar karikatürü tersîm ediyordu:

Hak buyurdu...

Gençler birbirine baktı, sükût.. Hiçbir ses yok, hiçbir şey söyleyemiyorlardı. Sükûtlarıyla itirâf acz ettiler. Fakat bu cik böyle cevâbsız kalamazdı. Bu, Tatar gençleri için siyâh bir leke idi. Uzaktan, ... arasından birisi kalktı, yükseldi, ilerledi. Bu İslam idi. İslam kazarmadan? mezûnen gelmiş, evden kimseye görünmeden kalpağını aldıktan sonra gelmiş, gençlerin arkasına gizlenmişti. İslam metîn adımlarıyla en öndeki sıraya gitti, durdu, herkeste, her yerde İslam, İslam... fısıltıları işitiyordu.

Altın Ay İslâm’ı gördü, kızardı ve titredi. Rûhuna hüzn ve meserretle (sevinç) karışık bir dalga, bir deniz köpürmeye başlamıştı. İslam herkesi bir sıra süzdü, sonra bıyıkları, altından küçük bir tebessüm parladı. Mütebessim nazarlarıyla kızlara, erkeklere, sağına, soluna ve Altın Aya küçük bir baş işâretiyle münâsib selamlar verdi. İslam altı ay zarfında o derece ihtiyârlanmış ve değişmişti ki; gök “...” kalpağı altında

halelenen saçları kalpağının kıllarından fark olunamayacak derecede ağarmıştı. Ayaklarında siyah bir çizme, dar bir pantolon... Omzunda askerî bir “şinel?” vardı. Ne o, vaktiyle yüksek endâminı der-aguş (saran) eden sarı, deve yolu ..., ve ... ipek saçlı kuşağı ve ... şarivarı; ve ne de göğsünde ince bir haz madeni çizen ince, uzun gümüş kösteği mevcûd idi. Yalnız başında Tatar’ın asil ve mukaddes bir serpuşu vardı; Kalpak.

İslâm irticâlen (düşünmeden, birden bire) tertîp ettiği bir parçayı arkadaşlarına fıslıdadı. Sonra her ihtizazında (titreme, sallanma) elemeler, kederler titreyen bir ahenkle Altın Ay’a bu, büyük Tatar sanatkârına cevâb verdi:

- Lale, sünbül, meleviş? ...? soldu;

Zavallı Tatar halkı da oku... öldü. Söylerken İslâm’ın ... gözlerinden bütün bir hayat maziye parlıyor, sönüyordu. Sadasında âlî ve muhteşem üslûbunda Tataristan’ın zümrüdün, geniş çölleri fesahat abadları, bulutları, çiçekleri soluyor, ölüyor idi. Sonra kızlar imdâd, istirahat, ümid ve mahrûmiyetler anlayan? âtîdeki parçayı taganni ettiler:

Öldük öldük kan, erin, toprak olduk.

Görmezken Tatarlık bir onganlık?!...

Gençler temînâtta bulundular, kadınlara ümit ve teselli vermek istediler:

Yiğit attan yıkılırsa düşmanlar güler,

Kolunda dizgin bulunan son segirer, biner.

Sonra bu mükedder kalpler kadın, erkek bir ağızdan rûhları ve kalpleriyle âtîdeki parçayı söylediler:

Yeri, göğü su alınsa, tentüb kalsak.

Arş-ı âlaya çıkarmaz çalışırsak. Söyledi ve ağladılar... Bu hüznün ve enîs (dost, arkadaş burada dostça demek istiyor sanırım) sadalar hâlâ kulağımda tanîn-endâz (tınlayan, çınlayan) oluyorlar. Ben, bu kıymettâr par çaları ölürsem de unutamayacağım... Zannedersem bu en son talaka olmuştu. Talaka bittikten sonra çölün son dönümü ekilirken (eğilirken belki ama zor) köyde, kocasının yumrukları, dayakları altında inleyen bir kadının feryâdlarını işitmişler...

Talaka bittikten, yün, geyiz (birkaç yerde daha vardı, çeyiz olmasın) işleri ortadan silindikten sonra kızlarda evle[r]e kapandı, gençler istasyon ve kasabalara firâr

ettiler. Artık sefil, perişân bir hayat... Sefâletin, zilletin, en derin girdaplarına atıldılar. Buğday, arpa çuvalı, şimendüfer rayları ve taşlar sabahtan akşama kadar elli kapık (para birimi mi acaba)? mukâbilinde (karşılığında) Tatar gençlerinin omuzlarına binmiş, Hindistan raceleri (raca?) gibi seyâhat ediyorlar. Akşamda biraz “votka” sonra bir iki ... Sonra Franski, şangize, rum... İşte Tatar kızlarının mukadderatı (kaderleri). Tatar kızlarının gelin oldukları saniyede görecekları inciler... Pırlantalar... Lakin bu da bir âiledir. Fakat soğuk, hasta bir âile... Çünkü aşk ve hayat taşların, ... mesamâtı (gözenekleri) arasında mevcûd değildir. Bugün sevmek, sevişmek Tatar hayatında namus-şiken (şiken: kıran kırıcı demekmiş. Namusa zarar verici demek istiyor bence) bir hâdise telakki olunuyor. Tatar bugün izdivâc ediyor, fakat refika mukadderatını görmüş mü? Seviyor mu?.. Hayır... Teehhül.

Kız zengin ise peki... Toprak gelin ve para bir arada tatlı bir halîta (karma) gibi hazm olunuyorlar. Sonra yalnız bir gelin kaldığı zaman taşlardan soğuk, çuvaldan çirkin tahammül-fersâ (tahammül bırakmayan) bir hamûle (yük) kadar ağır geliyor. Çünkü o, ne “folka?” kadar bir tuvalet yapabilir. Ve ... “şâhâ?” derecede tarz ada tarz ... anlar.. Ey Tatar kızı zavallı vâlidesini artık o çapulu kaftanlar ... ipek dantelalı fistanlar. Her gün başka bir şükûfe, başka bir renklerle açılan modalara rekâbet edersin (edersek). Artık, sen eski, ağır ... o, ecdâdı Acem olduğu anlaşılan ... bugünkü ... bağlayamazsın... Artık senin tokat, toprak, tesîratıyla doğuracak yavruların ya bir ... , yahut dejenere Bir sefilden başka bir ... olamaz.

İşte azizim, harmanlarında cehennemi gürültülerle uluyan harman makinaları buğday, arpa döğerken hanelerinde çocuklarınınistirhâmkâr nazarları o günde Tatar gençleri dayak ve sopa ile zevcelerini tepelerler... mesûd ziyâları (ışıkları) altında mahbûblarına mektûb yazarken, yahut telefon başına oturmuş, ... ve muska musika sadasıyla konuşurken yahut arasına gizlenmiş... ruhla ... ölürken zavallı Zehra!... Muzallem bir evde beyaz yorganlar içinde kayalığı, öksürdüğünü işitiyordum.

Of yorulduğum. Bu mektûb pek uzadı. Sizi de yordum. Fakat afv ediniz azîzim, İntâc-ı? (netice, sonuç) fikriyeyi muhâfaza edebilmek için âtîdeki son satırları da okumanızıistirhâm ederim:

Terakkîyât-ı iktisâdiyeleri ... fikriyeleriyle mütenâsib olmayan milletler iktisâdın demir cârihleri (katilleri) arasında ezilmiş kalır... Tatar bu ağır ve sâri (süren)

hastalıktan kurtulmak isterse hastahânelere deęil îdâdîlere řitâb (acele, sűrat çabukluk) etmelidir.

Ek 12 : Numan Çelebi Cihan'a ait bir kartpostal

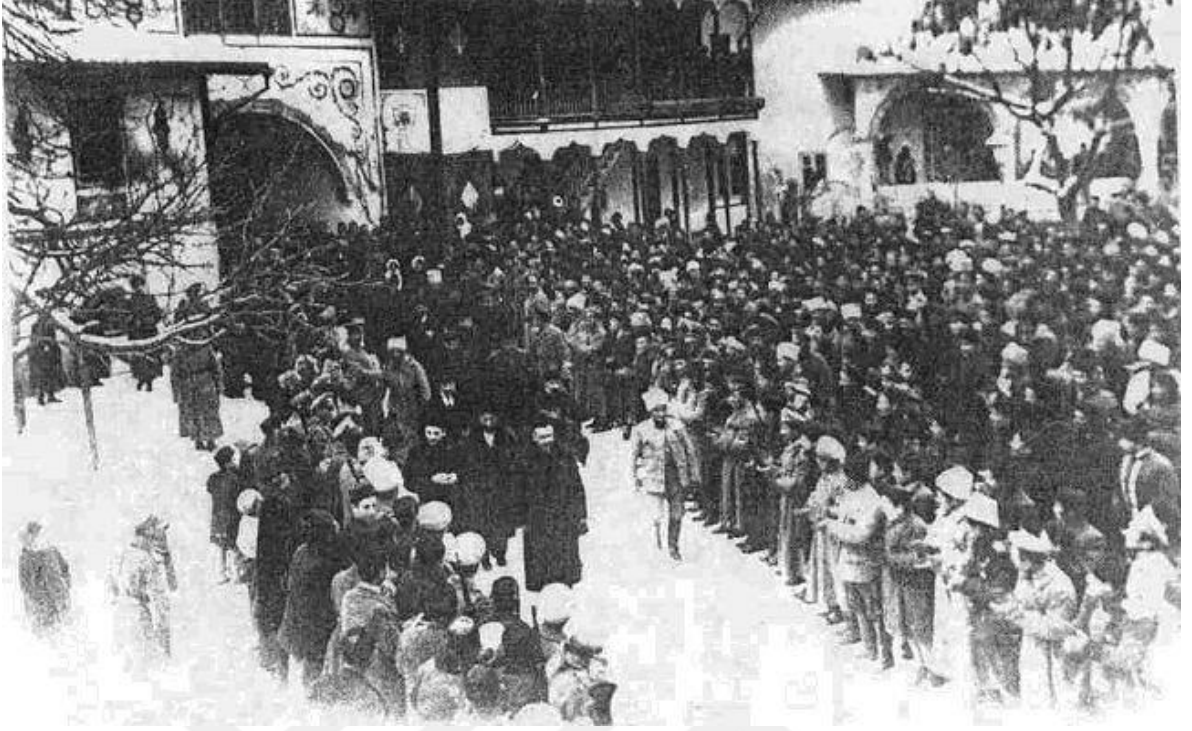
Ek 13: Gözyaşı Çeşmesi Önünde Cafer Seydahmet Kırimer ve Numan Çelebi Cihan

Ek 14: Kırım Milli Hükümeti

Ek 15: Kurultayın toplandığı ilk gün

Ek 16: Numan Çelebi Cihan'ın Temsili Mezarı

Cuma Han Camii avlusundaki Numan Çelebi Cihan'ın temsili mezarı